

İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

İstanbul Kent
Üniversitesi
İnsan ve
Toplum
Bilimleri
Dergisi

Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2020

İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt/Volume: 1
Sayı/Issue: 1

Sahibi/Owner:

İstanbul Kent Üniversitesi adına Prof. Dr. Necmettin ATSÜ
Prof. Dr. Necmettin ATSÜ on behalf of İstanbul Kent University

Editör/Editor:

Fatma Nezihe Gümüş, itbf.editor@kent.edu.tr
İstanbul Kent Üniversitesi

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Figen Sabırcan, figen.sabircan@kent.edu.tr
İstanbul Kent Üniversitesi

Yayın Sekreteri /Journal Secretary

Merve Şengüler, merve.senguler@kent.edu.tr
İstanbul Kent Üniversitesi

İnternet Adresi/Website: <https://dergipark.org.tr/itbfkent>

Editör Kurulu / Editorial Board

Uğur Tekin, ugur.tekin@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Hasret Çomak, hasret.comak@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Öcal Usta, ocal.usta@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Kadriye Esin Cantez, kadriyeesin.cantez@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ahmet İlkay Ceyhan, ilkay.cejhan@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Rahmi İncekara, rahmi.incekara@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Danışma Kurulu / Advisory Board

Hugh Lauder, H.Lauder@bath.ac.uk, UNIVERSITY OF BATH

Ali Yıldırım, ali.yildirim@gu.se, UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Özlem Ünlühisarcıklı, unluhisa@boun.edu.tr, BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ

Susan Robertson, slr69@cam.ac.uk, UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

Erol Yıldız, erol.yildiz@uibk.ac.at, INNSBRUCK UNIVERSITY

Susanne Spindler, susanne.spindler@hs-dusseldorf.de, HOSCHSCHULE
DÜSSELDORF

Erika Schulze, erika.schulze@fh-bielefeld.de, FACHHOCHSCHULE BIELEFELD

Markus Ottersbach, markus.ottersbach@th-koeln.de, TECHNISCHE HOCHSCHULE
KÖLN

Arzu Kihtir, kihtir@istanbul.edu.tr, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Yayın Kurulu / Publishing Board

İbrahim Anıl, ibrahim.anil@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Duygu Aydın Aslaner, duygu.aydinaslaner@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Elif Çağlı, elif.cagli@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Bülent Demir, bulent.demir@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Fatma Çam Kahraman, fatma.camkahraman@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Merve Mamacı, merve.mamaci@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Figen Sabırcan, figen.sabircan@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Mücahit Şişlioğlu, mucahit.sislioglu@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

Volkan Yücel, volkan.yucel@kent.edu.tr, KENT ÜNİVERSİTESİ

HAKEM KURULU / REVIEWER BOARD

- Prof. Dr. Cevdet Avcıkurt, Balıkesir Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. İlyas Göz, Acıbadem Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. E. Zeynep Suda Güler, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Birsen Hekimoğlu, Emekli, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Nuray Gökçek Karaca, Anadolu Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Arzu Kihtir, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Hugh Lauder, University of Bath, İNGİLTERE
Prof. Dr. Yaşar Onay, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Markus Ottersbach, Technische Hochschule Köln, ALMANYA
Prof. Dr. Pınar Süral Özer, Dokuz Eylül Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. İge Pınar, Yaşar Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Susan Robertson, University of Cambridge, İNGİLTERE
Prof. Dr. Erike Schulze, Fachhochschule Bielefeld, ALMANYA
Prof. Dr. Susanne Spindler, Hochschule Düsseldorf, ALMANYA
Prof. Dr. Gül Şendil, 29 Mayıs Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Nursel Telman, Demiroğlu Bilim Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Öcal Usta, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Özlem Ünlühisarcıklı, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Özcan Yağcı, Başkent Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali Yıldırım, University of Gothenburg, İSVEÇ
Prof. Dr. Erol Yıldız, Innsbruck Üniversitesi, AVUSTURYA
Doç. Dr. Elif Engin, Bahçeşehir Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Burcu Eker Karagöz, Bahçeşehir Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu, Emekli, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Somayyeh Radmard, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Caner Sancaktar, Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Hande Sert, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Devran Tan, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Seza Yılancıoğlu, Galatasaray Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Keser Aschenberger, Danube University Krems, AVUSTURYA
Dr. Öğr. Üyesi İrem Yalkı Berker, Okan Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Caner - Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Aylin Sözer Çapan, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Demir, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Selda Görkey, İstanbul Kültür Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Melek İpek, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Banu Kumbasar, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Poyraz Kolluoğlu, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Jutta Nickel, Pädagogische Hochschule Freiburg, ALMANYA
Dr. Öğr. Üyesi Jale Onur, Maltepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Selma Şekercioğlu, İstanbul Arel Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Seray Begüm Samur Teraman, İstanbul Kültür Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. M. Necmettin ATSÜ
İstanbul Kent Üniversitesi Rektörü

İnsan ve toplum bilimleri alanlarına katkı sağlamak amacıyla kurduğumuz İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi'nin ilk sayısını yayınlamaktayız. Dergimiz, Türkiye'de ve Dünyada alanındaki saygın akademisyenlerden oluşturduğumuz danışma ve hakem kurulları ile, yapılan özgün çalışmaların dünya kamuoyuna zamanında ulaştırılabilmesini hedeflemektedir. Uluslararası bir dergi olarak dünya standartlarının yakalanması önceliğimizdir. Ulusal ve uluslararası ölçekte sorunlara çözüm sunabilmek amacıyla üretilen bilginin, dergimiz aracılığı ile yayılarak akademik dünyada fark edilip kullanılması, özellikle atıf almada yüksek oranların yakalanması hedefimiz yalnızca dergimizin değil aynı zamanda İstanbul Kent Üniversitesi'nin de akademik alandaki başarısının ve yetkinliğinin kanıtı olacaktır.

Bu misyonu yüklenen dergimiz senede iki kez okuyucularına Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak ulaştırılacaktır.

Prof. Dr. Uğur TEKİN
İstanbul Kent Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı

İlk sayımızın heyecanı ve mutluluğuyla herkese merhaba...

Dergimiz Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi öğretim elemanları tarafından hazırlanmaktadır. Derginin bir taraftan fakülte öğretim elemanlarının potansiyeliyle diğer taraftan da alandan dergiye destek verecek bilim insanlarının katkılarıyla yaşayacağına inanmaktayız. Sosyal bilimler alanında tartışmalara kendine özgü bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlayan dergimiz, var olan yaklaşımlara yeni yorum getirecek özgün çalışmalara yer verecektir. Kendi ürettiklerimizi tartışmaya sunarken, bilim insanlarının bu dergiyi bir tartışma platformu haline getirmesini de arzulamaktayız. Her yıl şubat ve temmuz aylarında internet ortamında çıkaracağımız dergimize gelen yazılar hakem süzgecinden geçirilerek yayınlanacaktır. Dergimizde, sosyal bilimlerin bütün alanlarında yapılan nicel, nitel araştırma sonuçlarına, deneysel analizlere ve teorik çalışmalara, herhangi bir ücret talep edilmeden yer verilecektir.

Bu sayıda yer alan birinci makale Baran GÜNDÜZ'ün yüksek lisans tezinden ürettiği, sosyal hizmetler alanında çalışan meslek elemanlarının çalışma ortamlarından etkilenme sonucunda yaşadıkları ikincil travmatik stres üzerine çalışmasıdır. Türkiye'de oldukça yeni olan bir tartışmayı ele alan bu yazı nicel bir araştırmanın sonuçlarını yansıtmaktadır. Yüksek Lisans tezinden üretilmiş başka bir metin ise Hacer SAKİ tarafından hazırlanmıştır. Bu makale reform pedagojisi alanında son yıllarda yoğun olarak tartışılan ve Türkiye'de uygulaması okul öncesi eğitimde yaygınlaşmış olan Maria Montessori tarafından geliştirilen ve kendi ismiyle anılan metot üzerinedir. Dr. Figen SABIRCAN ve Dr. İlknur DOĞU ÖZTÜRK'ün birlikte kaleme aldıkları "Sağlık İletişiminde Kamu Spotu Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme 'Sen de Başarabilirsin' Kamu Spotu Örneği" başlıklı makale başarılı bir alan çalışmasına dayanmaktadır. Bu makalenin sağlık iletişimi alanında önemli bir tartışma yaratacağını düşünmekteyim. Psikoloji alanında yazılmış

olan Cüneyt OKCU'nun "Benlik Saygısı ve İyi Olma Halleri Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesiyle İncelenmesi" başlıklı makalesi ruh sağlığı ile benlik saygısı arasındaki ilişki üzerine bir değerlendirmeyi kapsamaktadır. "İş Yerinde Karanlık Liderlik Algısı Ölçeği" başlıklı makale, Dr. Ufuk BAŞAR'ın doktora tezinde geliştirdiği bezdiren davranışlar, samimiyetsiz davranışlar ve zorbaca davranışlar boyutlarından oluşan on yedi maddeyi kapsayan bir ölçek çalışmasına dayanmaktadır. Sizlerin de sosyal bilimler alanında yaptığınız bilimsel çalışmalarını dergimize göndermenizi bekliyoruz.

İçindekiler

- 1. Meslek Elemanlarının Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres - Baran Gündüz 1**
- 2. Montessori Felsefesi ile Eğitim Alan 24-72 Ay Arası Çocukların Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi – Hacer Saki 15**
- 3. Sağlık İletişiminde Kamu Spotu Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme“Sen de Başarabilirsin” Kamu Spotu Örneği - İlknur Doğu Öztürk, Figen Sabırcan.....34**
- 4. Benlik Saygısı ve İyi Olma Halleri Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesiyle İncelenmesi – Cüneyt Okçu 52**
- 5. İş Yerinde Karanlık Liderlik Algısı Ölçeği – Ufuk Başar 70**

MESLEK ELEMANLARININ YAŞADIKLARI İKİNCİL TRAVMATİK STRES

Baran Gündüz*

ÖZ

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanları (sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, sosyologlar, psikolojik danışman ve rehberlik uzmanları, çocuk gelişimciler, öğretmenler) dezavantajlı gruplarla (yaşlı, engelli, ihmal ve/veya istismara uğramış yahut uğrama riski olan çocuklar ve kadınlar) çalışmaktadırlar. Dezavantajlı dediğimiz grubun içerisinde yer alan bireyler bir şekilde travmaya maruz kalmış bireylerdir. Sosyal hizmet merkezleri ise travmaya maruz kalmış bireylerin diğer kamu kurum ve kuruluşlarından önce ulaştıkları ilk kuruluşlardır. Sosyal hizmet merkezlerinde travma mağduru bireylere yönelik önleyici, koruyucu hizmetler sunulmaktadır. Tüm bu sosyal hizmet müdahalelerinin uygulayıcıları ise meslek elemanları olarak adlandırılmaktadır. İkincil travmatik stres ise travmatik olaya maruz kalmış bireylerle temas kuran kişilerin yaşadıkları duygu durumu olarak tanımlanmaktadır. Birincil travmaya maruz kalmış bireylerle çalışan meslek elemanlarının ikincil travmaya maruz kaldıkları birçok çalışmada ortaya konmuştur (Figley, 1995: 1). Bu araştırmanın amacı meslek elemanlarının uğradıkları ikincil travmatik stres durumunun yaşa, cinsiyete, deneyime, mesleğe, öğrenim durumuna, medeni duruma göre farklılaşp farklılaşmadığını saptamaktır. Bu kapsamda yazıda çalışmanın içeriği, kuramsal çerçevesi, toplanan verilerin analizi sonrasında ortaya konan bulgular, sonuç ve öneriler ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: İkincil Travmatik Stres, Meslek Elemanı, Sosyal Hizmet Merkezi.

SECONDARY TRAUMATIC STRESS EXPERIENCED BY PROFESSIONALS

ABSTRACT

Members of profession (social workers, psychologists, sociologists, psychological counselors and guidance specialists, child developers, teachers) in social service centers affiliated to the Ministry of Family, Labor and Social Services work with disadvantaged groups (elderly, disabled, neglected and / or abused children or women at risk). The disadvantaged group and the individuals mentioned are those who have suffered trauma in some way. Social service centers are the first institutions that individuals who have been traumatized to reach before other public institutions and organizations. Preventive and preventive services are provided for trauma victims in social services centers. The practitioners of all these social work interventions are called occupational staff. Secondary traumatic stress is defined as the emotional state of people who have contact with individuals who have been exposed to traumatic event. It has been shown in many studies that occupational workers working with individuals who have been exposed to primary trauma are exposed to secondary trauma. (Figley, 1995: 1) The aim of this paper is to determine whether the secondary traumatic stress situation experienced by professional staff differs according to age, gender, experience, profession, education, marital status. In this context, the content, theoretical framework, findings, conclusions and recommendations of the study after the analysis of the collected data are presented.

Keywords: Secondary Traumatic Stress, Occupational Staff, Social Service Center.

* *Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı, baran.gunduz@ailevecalisma.gov.tr*

Giriş

İkincil travmatik stres konusunda özellikle son dönemde ülkemizde çeşitli çalışmalar yapılmış ve çeşitli değişkenlere bağlı olarak özellikle travma yaşamış kişilerle doğrudan profesyonel ve gönüllü çalışanların ikincil travmatik stres düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanlarının da çalıştıkları alan nedeniyle ikincil travmatik stres düzeylerinin yüksek olduğu, bu durumun çalışanların mesleki doyum ve iş tatminlerini olumsuz etkilediği gözlemlenmiş; bu konuda yapılan çalışmalarda travmaya uğramış kişilerle çalışan profesyonel çalışanların yoğun ikincil travmaya maruz kaldıkları saptanmıştır. Dezavantajlı gruplarla çalışan meslek elemanlarının maruz kaldıkları ikincil travma, meslek elemanlarının sosyal hayatlarından aldıkları hazzı düşürmekte, sosyal ilişkilerinde de çeşitli sorunlar yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bu nedenle ikincil travmatik stres üzerine yapılacak çalışmalar sonucunda dezavantajlı gruplarla çalışan meslek elemanlarının çalışma motivasyonunun artırılması için ikincil travma ile ilgili ortaya konacak çözüm önerileri büyük önem arz etmektedir.

Travmatik olaya doğrudan maruz kalmış bireylerin yaşadıkları duygu durumu birincil travma olarak tanımlanırken travmatik olaya maruz kalmış bireyler çalışan kişilerin dolaylı yoldan etkilenme sonucu yaşadıkları duygu durumu ise ikincil travma olarak tanımlanmaktadır (Figley, 1995: 1). Kahil ve Palabıyıkoglu (2018: 59), travmaya birincil derecede maruz kalma ile ikincil derecede maruz kalma durumuna karşı verilen tepki ve davranışların birbirleriyle benzerlik taşıdığını ifade etmiştir.

Sosyal hizmet merkezlerinde görev yapan meslek elemanları dezavantajlı gruplarla (engelli, yaşlı, ihmal/istismara uğramış çocuk) çalıştıklarından dolayı ciddi boyutta ikincil travmatik strese maruz kalmaktadırlar. Aynı travmatik olaya maruz kalmış bireylerle çalışma yapan farklı meslek elemanlarından bazıları ikincil travmaya maruz kalabilirken bazıları ise ikincil travmaya maruz kalmadan sosyal hizmet sürecini yürütebilmektedir. Meslek elemanları yaşanan olaya doğrudan maruz kalmadıklarından meslek elemanlarının yaşadıkları süreç ikincil travmatik stres olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hizmet alanında çalışanların travma sonrası stres belirtilerine benzer yakınmalar yaşayabileceğini gösteren araştırmalar söz konusudur (Bride, 2007: 63; Collins ve Long, 2003: 17; Dane, 2000: 27; Jung vd., 2008: 372). Travmaya uğrayan bireylerle temas halinde olan yardım çalışanları ve meslek elemanlarında da rahatsız edici imgeler, hatırlatıcılar ve ipuçlarından kaçınma, aşırı uyarılma, olumsuz duygular ve işlevsellikte bozulma gibi birincil travma ile benzer semptomlar görülebilmektedir (Bride ve Figley, 2012: 600).

Travmaya doğrudan maruz kalan bireyler için ilk basamak genelde sosyal hizmet merkezleri olmaktadır. Sosyal hizmet merkezleri travma mağduru bireylere koruyucu, önleyici, destekleyici hizmetlerin sunulduğu ve bu bağlamda birincil travmaya maruz kalmış bireylerin ilk başvurduğu kurumlardır. İhmal/istismara uğramış veya uğrama riski

olan çocuklar, bakım ve sorumluluğu yeterli derecede yerine getirilmeyen yaşlılar, istismar mağduru kadınlar, çeşitli nedenlerle psikososyal desteğe ihtiyaç duyan kişiler gibi dezavantajlı gruplarla temas kuran kişiler ilk olarak sosyal hizmet merkezlerinde görev yapan meslek elemanları ile iletişime geçmektedirler. Sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanları devamlı olarak dezavantajlı gruplarla çalışmakta ve kişilere psikososyal destek sağlayarak kişilerin yaşadıkları travmatik olayların etkilerini en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum da sosyal hizmet merkezlerinde görev yapan ve dezavantajlı gruba hizmet veren meslek elemanlarında ikincil travmanın ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Tabii travmaya maruz kalan bireylerle çalışan her meslek elemanının ikincil travmaya maruz kalması gibi bir durum yoktur. Kişinin ikincil travmayı maruz kalması kendi yaşam öyküsüne, daha önceki yaşantısında travmaya maruz kalıp kalmadığı, kişilik özelliği gibi etkenlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Aynı travmatik olaya maruz kalmış bireylerle çalışma yapan farklı meslek elemanlarından bazıları ikincil travmaya maruz kalabilirken bazıları ise ikincil travmaya maruz kalmadan sosyal hizmet sürecini yürütebilmektedir. Sosyal hizmet alanında çalışanların travma sonrası stres belirtilerine benzer yakınmalar yaşayabileceğini gösteren araştırmalar söz konusudur (Bride, 2007: 63; Collins ve Long, 2003: 17; Dane, 2000: 27; Jung vd., 2008: 372).

Sosyal hizmet merkezlerinde görev yapan meslek elemanları dezavantajlı gruplarla (engelli, yaşlı, ihmal/istismara uğramış çocuk) çalıştıklarından dolayı ikincil travmatik strese maruz kalmaktadırlar. Travmatik olay yaşamış, ihmal/istismara uğramış bireylerle çalışan meslek elemanları karşılaştıkları vakalardan dolayı olarak etkilenebilmektedirler. Bu durum meslek elemanlarında da travmaya maruz kalmış bireylerin yaşadığı ruhsal sorunların benzerini deneyimlemelerine neden olabilmektedir. Meslek elemanları yaşanan olaya doğrudan maruz kalmadıklarından meslek elemanlarının yaşadıkları süreç ikincil travmatik stres olarak tanımlanmaktadır. İkincil travmatik stres durumunun meslek elemanlarının sosyal çevresiyle olan ilişki durumları üzerinde olumsuz etkisi olabilir, meslek elemanlarının mesleki verimliliğini zayıflatabilir bununla birlikte meslek elemanları işe zamanında başlamama, işten ayrılması gereken vakitten erken ayrılma, yapması gereken mesleki görevleri yapamama gibi durumla karşılaşabilir ve buna bağlı olarak yeni bir kariyer arayışına girme durumları olabilmektedir (Büyükbodur Çetinkaya, 2018: 2). Bu riskler meslek elemanları tarafından müracaatçılar hakkında doğru olmayan değerlendirmelerde bulunma, sosyal hizmet müdahalelerinin başarılı olamaması şeklinde meydana gelebilir (Büyükbodur Çetinkaya, 2018: 2). Buna bağlı olarak ikincil travma yaşayan meslek elemanları müracaatçılar ile de problem yaşayabilirler. Yıkıcı olaylara maruz kalan kişilere psikososyal destek veren meslek elemanlarının yaşamdan keyif alma konusunda sorun yaşama, mutlu olmama hali, tükenmişlik durumu, depresyon gibi belirtiler ve ikincil travmatik stres yaşadıkları birçok çalışmada ortaya konmuştur (Figley, 1995: 1).

İkincil travmatik stres müracaatçı ile meslek elemanları arasındaki profesyonel ilişkiye de zarar verebilmektedir. İkincil travmaya maruz kalmış meslek elemanı; ikincil travmaya maruz kalmamış meslek elemanına kıyasla sosyal hizmet uygulamalarını uygulama noktasında engelleyici faktörler açısından da risk altında yer almaktadırlar (Rudolph vd., 1997: 15). Bu riskler meslek elemanları tarafından müracaatçılar hakkında doğru olmayan değerlendirmelerde bulunma, sosyal hizmet müdahalelerinin başarılı olamaması ile mesleki becerilerin ve yetkinliğin yeterli derecede uygulanamaması, sosyal hizmet meslek etiği açısından olumsuz örnekler neden olabilecek davranışlarda bulunma şeklinde meydana gelebilir (Büyükbodur Çetinkaya, 2018: 2). Buna bağlı olarak ikincil travmaya maruz kalmış meslek elemanları müracaatçıları ile çeşitli sorunlar yaşayabilirler. Bunun sonucu olarak da meslek elemanı tarafından müracaatçıya yönelik uygun sosyal hizmet müdahalesinin yapılamamasına neden olabilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı sosyal hizmet merkezlerinde travmaya uğramış veya uğrama riski olan bireylerle çalışan meslek elemanlarının ikincil travmaya uğrayıp uğramadıklarını ortaya koymak ve ikincil travmaya uğrama durumlarının mesleklerine, yaşlarına, deneyimlerine, cinsiyetlerine, eğitim durumlarına ve medeni durumlarına göre anlamlı farklılaşım farklılaşmadığını saptamaktır.

Kavramsal Çerçeve

İkincil travmatik stres kavramını tanımlamadan önce travma kavramının ve travma sonrası stres bozukluğu kavramının ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Travma, kişinin sorunlarla baş etme mekanizmasını ortadan kaldıran, stres yaratan bir vakanın neticesi olarak tanımlanmaktadır (Kahil, 2016: 5). Travma Sonrası Stres Bozukluğu, travmaya neden olan olayla karşılaşılması sonucunda ortaya çıkan ve belirli semptomlarının olduğu bir çeşit bozukluktur. Bireyin yaralanma, ölüm tehdidi, psikolojik durumunu olumsuz yönde değiştirecek şekilde baskıya ve stres yaratan durumlara maruz kalması ve travmatik deneyimi kendisi yaşamasına birincil travmatik stres, yaşanan deneyimlerin kişiyi dolaylı olarak etkilemesine ise ikincil travmatik stres olarak adlandırılmaktadır (Figley, 1995: 1).

Figley (1995: 1), bireylerin fiziksel olarak travmatik olayı doğrudan yaşamadan, travmatik olay hakkında bilgi edinme sonucunda da travma yaşayabileceğini ve birincil travmatik stres ile ikincil travmatik stresin etkilerinin birbirine çok benzer olduğunu ifade etmiştir. Başka bir araştırmada da ikincil travmatik stres belirtilerinin Travma Sonrası Stres Bozukluğunda olduğu gibi travmatik olayların tekrar yaşanması, travma uyarıcılarından ve duygularından kaçınma ve fiziksel uyarımların artmasının olduğu belirtilmiştir (Bride vd., 2004: 27). Travmaya uğrayan bireylerle temas halinde olan yardım çalışanları ve meslek elemanlarında da rahatsız edici imgeler, hatırlatıcılar ve ipuçlarından kaçınma, aşırı uyarılma, olumsuz duygular ve işlevsellikte bozulma, mesleğin gerekliliklerini yerine getirememe gibi birincil travma ile benzer semptomlar

görülebilmektedir (Bride ve Figley, 2012: 600). Ayrıca ikincil travmatik stres; aniden ve pek uyarı vermeden gelişmekle beraber çaresizlik, karışıklık ve destek mekanizmalarından soyutlanmayla kendini gösterebilmekte ve bu semptomlar sıklıkla gerçek sebepler ile bağlantılı olmamaktadır (Figley, 1995: 2).

Yapılan çalışmalarda genç çalışanlardan daha az deneyim sahibi olanların ikincil travmatik stres için risk altında olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum aynı zamanda daha olgun çalışanlarda artan deneyimle gelen baş etme mekanizmalarının gelişmesi ile de açıklanabilmektedir. Yani genç profesyonellerin sahada daha yeni olmalarının etkisiyle travma geçirmiş popülasyonla çalışmanın zorlukları ile başa çıkmak için koruyucu stratejiler geliştirme olasılığı daha düşük olduğu söylenebilir. Özellikle psikososyal hizmet alanında önleyici, koruyucu ve yönlendirici hizmet sunan çalışanların, deneyim süreleri uzadıkça ikincil travmatik stres yaşama yönüyle daha az risk taşıdıkları değerlendirilmektedir (Bride ve Figley, 2012: 600). Bu çalışmalar sonucunda deneyim sahibi olanların daha az deneyimli olanlara göre ikincil travmaya maruz kalma derecelerinin daha düşük olduğu saptanmıştır.

Travma hastaları ile çalışan sosyal çalışmacılar arasındaki ikincil travma semptomları ile stresle baş etme stratejilerinin (problem odaklı, duygu odaklı ve kaçınma) ve iç kaynaklarının (iyimserliğe eğilimli olma hali, yeterlik) arasındaki ilişkinin incelendiği 160 sosyal hizmet uzmanı ile gerçekleştirilen araştırmada; duygu odaklı ve kaçınmacı başa çıkma stratejilerinin, daha önceki yaşantısında travmatik bir olaya maruz kalma öyküsünün olduğu ve danışanların travmatik malzemelerine yüksek oranda maruz kalan yardım çalışanlarında, ikincil travmatik stres düzeyleri ile olumlu yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Gil ve Weinberg, 2015: 24).

İkincil travmanın belirtileri; yeniden yaşantılama, kaçınma ve artmış uyarılmışlık olmak üzere 3 başlık altında toplanmıştır. Meslek elemanı, travma mağduru birey ile yaptığı görüşme sonucunda mağdur birey ile empati kurma davranışı gösterebilir. Bu durum travmaya maruz kalmış bireyin durumunu tanıklık eden kişinin olayı yeniden yaşantılamasına neden olmaktadır. Dezavantajlı gruplarla çalışan meslek elemanları travmatik olayı hatırlatacak durumlardan uzak durmak isteyebilirler, kendi güvenliklerini düşünmeye başlayabilir ve içe kapanma gibi duygu durumları yaşayabilirler (Kaya, 2015: 34). Travmaya maruz kalmış bireylerle çalışan kişilerle yapılan bir çalışmada kişi travmatik olay sırasında tehlikeli bir durumla karşı karşıya kaldığını hangi derecede düşünürse olay sonrası kaçınma işaretlerini de kadar çok gösterdiği ortaya konmuştur (Johnsen vd., 1997: 133; Marmar vd., 1996: 94). Travmatik olaya maruz kalmış bireylerle çalışan yardım çalışanları; yalnız hissetme, öfke patlamaları, uyku sorunları, olaylara aşırı tepki verme, yeme sorunları, tükenmişlik yaşama, isteksizlik, gelecekle ilgili umudun azalması, kontrol kaybı gibi duygu durumları yaşayabilirler (Salston ve Figley, 2003: 167). Bunun yanı sıra yardım çalışanları kalp atışında hızlanma, tansiyonun yükselmesi, vücudun değişik yerlerinde ağrı gibi somatik belirtiler de yaşayabilirler (Kaya, 2015: 34). Bu durum artmış uyarılmışlık kavramı içerisine girmektedir.

İkincil travmatik stresi açıklayan yaklaşımlar

Araştırmacılar ikincil travmatik stresi çeşitli yaklaşımlarla açıklama gereği duymuştur. Bu yaklaşımlardan biri olan dalga etkisi yaklaşımına göre travmatik olayların etkisi, olaya maruz kalan kişiden çevreye doğru yayılma eğilimi göstermektedir (Remer ve Ferguson, 1995: 407). Bu yaklaşım birincil travmaya uğramış kişinin yakın çevresini, ailesini, arkadaşlarını, yaşadığı çevreyi, kişiye yardım eden meslek elemanlarının birincil travmaya maruz kalmış kişinin travmasından etkilenmesini ve ikincil travmanın ortaya çıkmasını açıklamaktadır. Bir başka yaklaşım olan kiazma etkisi yaklaşımı ise birincil travmaya maruz kalan bireye yardım etmenin yardımcı olan kişi üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Örneğin; çocuğunun yaşadığı travmatik bir durumu öğrenen anne baba, yaşanan olaydan dolayı travmaya uğramış çocuktan daha çok etkilenerek travmaya maruz kalabilmektedir. Açıklanan bu durum kiazma etkisi ismiyle tanımlanmaktadır (Figley, 1993: 51). Bununla birlikte birincil travmaya maruz kalmış bireylerle çalışan meslek elemanları da travma mağduru bireyleri bulunduğu durumdan kurtarmak için yüksek düzeyde sorumluluk hissedebilmekte bu durum da meslek elemanında daha yüksek travmatik stres oluşturabilmektedir. Bir diğer yaklaşım duygu bulaşması yaklaşımı kişilerle kurulan ilişki sonrasında kendiliğinden belirmekte ve birincil travmaya maruz kalmış bireyle duygusal bağın oluşmasını ifade etmektedir (Peeples, 2000: 203). Sosyal hizmet alanının temel yaklaşımlarından olan ekolojik yaklaşıma göre ise birey çevresi içinde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre çevrede ortaya çıkan olay kişiyi de etkilemektedir ve buna bağlı olarak birincil travmaya maruz kalmış bireyin çevresinde bulunan; yakın çevre, aile, arkadaş, yardım çalışanları gibi kişileri de dolaylı olarak etkilemektedir (Erdener, 2019: 22).

İkincil travmatik stresin oluşumunu etkileyen faktörler

Travmatik olaya maruz kalmış bireylerle çalışan yardım çalışanları, meslek elemanları farklı sebeplerle ikincil travmaya maruz kalabilmekte veya ikincil travmaya maruz kalmadan yaşantısına devam edebilmektedir. İkincil travmatik stresin oluşumunu etkileyen faktörler bireysel faktörler ve mesleki faktörler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her bireyin yaşadığı travmatik olaydan etkilenme derecesi, travmatik olaya verdiği tepkiler, travmatik olayla başa çıkma mekanizması farklılık göstermektedir. Yaşanan travmatik olayın ağırlığının yanında bireyin yaşadığı travmatik olayı nasıl değerlendirdiği ve nasıl anlamlandırdığı da önemlidir (Erdener, 2019: 22). İkincil travmanın ortaya çıkışında da bireysel faktörlerin yeri büyüktür. Bahsedilen bireysel faktörler; bireyin yaşı, cinsiyeti, bireyin daha önce travmatik yaşantısının olup olmadığı, sosyal destek, aile içi iletişimi, travmatik olayla başa çıkma yöntemleri, kişilik özellikleri gibi durumları kapsamaktadır (Gökçe ve Yılmaz, 2017: 198). Yukarıda bahsedilen bireysel faktörlere bağlı yapılan ikincil travmatik stres araştırmalarında ikincil travmatik stresin yaş, cinsiyet, sosyal destek gibi kavramlarla olan ilişkisi saptanmaya çalışılmış ancak ortaya çelişkili sonuçlar çıkmıştır. Örneğin bazı araştırmalarda ileri yaş grubunun genç yaş grubuna göre ikincil travmadan etkilenme düzeyinin daha düşük olduğu saptanmışken bazı araştırmalarda yaş durumuyla ikincil travma arasında anlamlı bir bağ

kurulamamıştır. Bireyin ikincil travmaya maruz kalma düzeyi bireysel faktörlerin yanında mesleki faktörlere bağlı olarak da değişiklik göstermektedir. Yardım çalışanı veya meslek elemanının çalışma süresi, travmatik olaylara maruz kalmış bireylerle çalışma düzeyi, kurumsal faktörler, mesleği, aldığı eğitim, katıldığı seminer ve kurslar gibi unsurlar mesleki faktörler başlığı altında değerlendirilmektedir. Mesleki faktörler bağlamında yapılan araştırmalarda daha genç ve deneyim süresi düşük çalışanların ikincil travmaya maruz kalma düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Gürdil, 2014: 173). Bunun yanında çalışanların çalışma arkadaşları ve idarecileri tarafından desteklendiğini düşünmesi, çalıştığı kuruluştaki çalışanların motivasyonlarını sağlayan kaynakların bulunması çalışanların ikincil travmaya uğrama düzeyini azaltabilmektedir (Büyükbodur, 2018: 2).

İkincil travmatik stresten korunma faktörleri

Psikolojik sağlamlık faktörleri, ikincil travmatik stresten koruyucu faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Son zamanlarda ikincil travmatik stres çalışmalarına uyarlanan bir kavram olan duygusal ayrışma, danışanın ve profesyonellerin duygusal deneyimleri arasında “benlik ve diğerinin farklılaşması” olarak tanımlanmaktadır.

Bir bireyin duygusal ayrımı sürdürme yeteneğinin, empatinin potansiyel olumsuz etkilerine karşı koyabileceği değerlendirilmektedir. Uygun düzeyde duygusal ayrımı sürdürmek için farklı becerilerin ve mekanizmaların geliştirilmesinin, profesyonellerin empatik katılımının olumsuz etkisini en aza indirmede etkili olacağı değerlendirilmektedir (Bride ve Figley 2012: 600). Güçlü bir sosyal destek ağına sahip olmanın ve bu ağı kullanmanın, ikincil travma maruziyetinin olumsuz etkisini en aza indirmede önemli bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Daha düşük seviyede ikincil travmatik stres yaşayan çalışanlarda, duygusal destek, mizah gibi aktif başa çıkmayı yaygın olarak kullanma eğilimi görülürken daha yüksek seviyede ikincil travmatik stres yaşayan çalışanlarda uyuşturucu veya alkol kullanımı, karşılaşılan travmatik materyali unutma, başkalarına karşı saldırgan davranma ve insanlara karşı uzaklaşma gibi olumsuz baş etme stratejilerinin kullanıldığı görülebilmektedir. Ayrıca olumsuz başa çıkma stratejilerinin kullanımının ikincil travmatik stres deneyiminin bir dışavurumu olup olmadığının kesinlik taşımadığı değerlendirilmektedir (Bride ve Figley 2012: 600). Aile içi şiddet veya cinsel taciz yahut saldırıya maruz kalmış olanlara düzenli olarak hizmet veren sosyal hizmet uzmanlarında psikolojik güçlendirme ve ikincil travmatik stres ilişkisinin incelendiği çalışmada; daha yüksek düzeylerde psikolojik yeterliliğin yani işin anlamı, işin hedefi ve amacı, öz yeterlik konusunda bireyin kendi yeteneğine olan inancı, kendi kaderini tayin etme, eylemlerini başlatma ve sürdürme konusunda tercih sahibi olma, etki sağlama, iş başında stratejik, idari veya faaliyet sonuçlarını etkileyebilme durumu gösteren sosyal hizmet uzmanlarında daha az seviyelerde ikincil travmatik stres görüldüğü tespit edilmiştir (Choi, 2017: 225).

İkincil travmatik stres ile ilgili ortaya konan çalışmalar

Konu ile ilgili yapılan literatür taramasında özellikle son yıllarda ikincil travmatik stres üzerine yapılan çalışmaların artış gösterdiği, yapılan çalışmaların özellikle yardım çalışanlarıyla, yardıma muhtaç kişilere destek sağlayan profesyonel ve gönüllü kişilerle yapıldığı anlaşılmıştır. Yapılan çalışmaların araştırmaya katılan kişilerin yaşlarına, cinsiyetlerine, meslek gruplarına, deneyim sürelerine göre yapıldığı ve farklı değişkenlere bağlı olarak kişilerin ikincil travmaya uğrama düzeylerinin araştırıldığı ve sonuç olarak araştırmaların değişkenlik gösterdiği anlaşılmıştır. Örneğin; Bazı araştırmalarda deneyim süresine bağlı olarak kişinin ikincil travmaya uğrama süresi arasında orantılı bir ilişki olduğu saptanmış bazı araştırmalarda ise deneyim süresi ile ikincil travmaya maruz kalma arasında anlamlı bir sonuç bulunamamıştır ya da bazı çalışmalarda yardım çalışanlarının cinsiyetleri ile yaşadıkları ikincil travma arasında anlamlı bir bağ saptanmışken bazı çalışmalarda ise yardım çalışanlarının cinsiyetleri ile yaşadıkları ikincil travma arasında herhangi bir bağ saptanamamıştır.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve madde bağımlılığı sorunu olan bireylere yönelik hizmet yürüten çalışanlarla yapılan araştırmada 412 çalışanın %19.9'unun ikincil travmatik stres belirtilerini karşıladıkları saptanmıştır (Ewer vd., 2014: 252). Yine uluslararası alanda yapılan çalışmalarda ikincil travma açısından, itfaiyecilerin, polislerin, çocuk koruma servisi çalışanlarının, acil kurtarma ekiplerinin, acil servis ve ambulans personelinin meslekleri dolayısıyla risk grubu içerisinde olduğu anlaşılmıştır (Carson ve vd., 2000: 122; Cornille ve Meyers, 1999; Regehr, 2001: 407; Roy Byrne ve vd., 2004: 77; Wagner ve vd., 1998: 1727). Sosyal hizmet uzmanlarından oluşan bir örnekleme ikincil travmatik stres sıklığının araştırıldığı bir çalışmada, TSSB için tanı ölçütlerinin hangi sıklıkta karşılandığı ve ikincil travmatik stres seviyelerinin şiddeti değerlendirilmiştir. Sonuçlar, doğrudan uygulamaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının travma geçirmiş bireylerle yaptıkları çalışmalarda ikincil olarak travmatik olaylara maruz kalma olasılıklarının yüksek olduğunu göstermiş, birçok sosyal hizmet uzmanının en azından bazı ikincil travmatik stres semptomlarını tecrübe ettikleri ve önemli bir azınlığın TSSB için tanı kriterlerini karşılayabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Bride, 2007: 63). Zara ve İçöz'ün (2015: 15) psikiyatrist, psikolojik danışman, psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarıyla yaptığı 205 katılımcıdan oluşan çalışmada çalışanların %44.9'unun ortalama üzerinde, %25.4'ünün yüksek seviyelerde ikincil travma yaşadıkları ortaya konmuştur. İkincil travmatik stres seviyesinin cinsiyet faktörü bağlamında farklı olup olmadığının araştırıldığı çalışmaların dördünde kadınların erkeklere nazaran yüksek ikincil travmatik stres yaşadığı bulgulanmıştır (Haksal, 2007: 48; Kılıç ve İnci, 2015: 1; Yeşil, 2010: 9; Yeşil vd. 2009: 9). Başka bir çalışmada ise ikincil travmatik stresin cinsiyet ile anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (Kahil, 2016: 48). Erdener (2019: 79), afet alanında çalışan profesyonellerle yaptığı çalışma sonucunda profesyonellerin yaşlarının arttıkça ikincil travma yaşama düzeylerinin düştüğü, kadınların erkeklere oranla daha yoğun ikincil travma yaşadıkları, hizmet içi eğitim ve süpervizyon eğitimi alan çalışanların eğitim almayan çalışanlara oranla daha düşük ikincil travma yaşadıklarını

bulgulamıştır. Kranda (2019: 15), sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanlarıyla yaptığı çalışmada kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla daha yüksek düzeyde ikincil travma yaşadıklarını bulgulamıştır. Yılmaz'ın (2006: 103) ortaya koyduğu çalışmada ise kişisel travma şiddetinin artmasıyla ikincil travmatik stres düzeyinin arttığı sonucuna varılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın evrenini İstanbul Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bağlı sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanları (sosyal hizmet uzmanları, sosyologlar, psikologlar, çocuk gelişimciler, öğretmenler) oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da bulunan ve farklı ilçelerdeki sosyal hizmet merkezlerinde çalışan 112 meslek elemanı oluşturmuştur. Araştırmaya katılan meslek elemanlarından veri toplanırken gönüllülük esas alınmıştır. Çalışmaya katılan meslek elemanlarına verilen formlar doldurulmadan önce çalışmanın amacı ve konusuyla ilgili bilgi verilmiştir. Katılımcılardan toplanan verilerin analizi SPSS programı ile yapılmıştır.

İkincil Travmatik Stres Ölçeği 5'li likert tipinde olup ölçek 17 sorudan oluşmaktadır. Ölçek, travmaya maruz kalmış bireylerle çalışanların maruz kaldıkları ikincil travmanın ortaya konması amacıyla hazırlanmış olup çalışanların son 7 gün içerisinde yaptıkları görüşmeye bağlı olarak yaşadıkları ikincil travma durumları belirlenmesi amaçlanmıştır. Ölçekte alınacak puan arttıkça ikincil travmatik stres yaşama düzeyi de artmış demektir. İkincil travmatik stres ölçeğinin istemsiz etkilenmeler, kaçınma ve uyarılmışlık olarak tanımlanmış üç alt boyutu bulunmakta olup ölçek maddelerinin 2, 3, 6, 10, 13. maddeleri istemsiz etkilenmeler; 1, 5, 7, 9, 12, 14 ve 17. maddeleri kaçınma; 4, 8, 11, 15 ve 16. maddeleri uyarılmış belirtilerini saptamaktadır. Bireyde ikincil travmadan bahsedebilmek için ölçekte yer alan önermelerin “bazen” (3), “sık sık” (4) veya “çok sık” (5) şeklinde işaretlenmesi gerekmektedir (Kahil, 2016).

Bulgular

Yapılan analiz sonucunda araştırmaya katılan meslek elemanlarının 65'inin kadın, 47'sinin erkek olduğu saptanmış olup örneklemin %58'inin kadın olduğu %42'sinin de erkek olduğu anlaşılmıştır. Araştırmaya katılan meslek elemanlarının 58 (%51,8)'inin 26-30, 26 (%23,2)'sının 31-35, 17(%15,2)'sinin 18-25, 8 (%7,1)'inin 36-40, 3 (%2,7)'ünün 41-50 yaş aralığında olduğu anlaşılmıştır. Örneklemin 66 (%58,9)'sının evli olduğu, 46 (%41,1)'sının bekar olduğu saptanmıştır. Çalışmaya katılan meslek elemanlarının büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu anlaşılmıştır. Örneklemin 85 (%75,9)'inin lisans, 27 (%24,1)'sinin yüksek lisans mezunu olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte örneklemin büyük çoğunluğunun sosyolog, psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarından oluştuğu saptanmıştır. Örneklemin 41(%36,6)'i sosyolog, 35(%31,3)'i psikolog, 30(%26,8)'u sosyal hizmet uzmanı; öğretmen, psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunu ile çocuk gelişimcilerin sayısı ise eşit olarak dağılmış olup 2 (%1,8) olarak saptanmıştır.

Tablo 1. İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Cinsiyete Göre Farklılaşma Sonuçları

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Equal variances assumed	3,206	,076	1,126	110	,263
Equal variances not assumed			1,077	81,538	,285

Tabloya bakıldığında İTSÖ için sig. değeri $p=0,76$ olup verinin homojen dağıldığı anlaşılmıştır. Sig. (2-tailed) bölümüne bakıldığında ise $0,263 > 0,05$ olduğundan İkincil Travmatik Stres ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yaş Durumuna Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Farklılaşma Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,572	4	,393	1,009	,406
Within Groups	41,669	107	,389		
Total	43,240	111			

Tabloya bakıldığında İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin yaş aralığı faktörüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı durumu analiz edilmiştir ve sig. değerinin, 406 olduğu anlaşılmış olup $p > 0,05$ olduğundan ikincil travmatik stres ile yaş aralığı arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgulanmıştır.

Tablo 3. Deneyim Yılına Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Farklılaşma Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,282	3	,427	1,100	,353
Within Groups	41,959	108	,389		
Total	43,240	111			

Tablo incelendiğinde İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Sig. Değerinin, 353 olması nedeniyle $p > 0,05$ olduğu anlaşıldığından ikincil travma ile deneyim yılı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Tablo 4. Medeni Duruma Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Farklılaşma Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,108	1	,108	,275	,601
Within Groups	43,132	110	,392		
Total	43,240	111			

Tablo incelendiğinde Sig. değerinin, 601 olduğu anlaşılmış olup $p > 0,05$ olduğundan örneklemin medeni durumunun ikincil travmatik stres ile arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır.

Tablo 5. Öğrenim Durumuna Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Farklılaşma Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,046	1	,046	,117	,733
Within Groups	43,195	110	,393		
Total	43,240	111			

Tablo incelendiğinde Sig. değerinin, 733 olduğu anlaşılmış olup $p>0,05$ olduğundan örneklemin öğrenim durumunun ikincil travmatik stres ile arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır.

Tablo 6. Meslek Gruplarına Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin Farklılaşma Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,372	5	,474	1,230	,300
Within Groups	40,868	106	,386		
Total	43,240	111			

Tablo incelendiğinde Sig. değerinin, 300 olduğu anlaşılmış olup $p>0,05$ olduğundan örneklemin meslek grubunun ikincil travmatik stres ile arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır.

Sonuç

Yapılan SPSS analizinde verilerin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Yapılan veri analizlerinde İkincil Travmatik Stres Ölçeğinin kaçınma alt boyutuna dair maddeler incelendiğinde 88 puanla en çok “Kendimi duygusal olarak uyuşmuş hissettim” maddesinin işaretlendiği, istemsiz etkilenme alt boyutuna dair maddeler incelendiğinde 82 puanla en çok “Danışanlarıma olan görüşmelerimi aklıma getiren hatırlatıcılar beni üzdü” maddesinin işaretlendiği, aşırı uyarılmışlık alt boyutuna dair maddeler incelendiğinde ise 86 puanla en çok “Çabuk bunaldım” maddesinin işaretlendiği anlaşılmıştır.

Bununla birlikte meslek elemanlarının orta düzeyde ikincil travma yaşadıkları saptanmış olup katılımcıların 88 puanla en çok “Kendimi duygusal olarak uyuşmuş hissettim.” maddesini seçtikleri bulgulanmıştır. En az ise 59 puanla “Uyumakta güçlük yaşadım.” maddesinin seçildiği saptanmıştır. Meslek elemanlarının cinsiyetlerinin, yaşlarının, deneyim yıllarının, öğrenim durumlarının, ait oldukları meslek gruplarının ve medeni durumlarının yaşadıkları ikincil travma düzeyinde anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığı saptanmaya çalışılmış ve yapılan analiz sonucunda yaşanan ikincil travmatik stresin herhangi bir faktöre bağlı olarak anlamlı farklılaşmadığı bulgulanmıştır. Sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanlarının mesleki doyum ve iş tatmini düzeylerinin düşük olmasının en önemli sebeplerinden birisinin uğradıkları ikincil travmatik stres

olabileceği düşünölmüş olup bu alanda yapılacak araştırmanın bu konuya açıklık getireceği düşünölmektedir. İstanbul'un kentinin sürekli göç alıyor oluşu, geçici göçmen statüsünde olan birçok kişinin İstanbul'da yaşaması buna bağılı olarak travmatik olayların fazla olması, ihmal/istismar vakalarının fazla olması İstanbul'a bağılı sosyal hizmet merkezlerinde çalışan meslek elemanlarının da doğrudan iş yükünü artırmaktadır. Bu durum meslek elemanlarının çalışma motivasyonlarını düşürebilmekte sosyal hayattan aldıkları doyumun yetersiz olmasına sebep olabilmektedir. Meslekleri gereğı sürekli olarak dezavantajlı gruplarla çalışan meslek elemanlarının çalışma motivasyonlarını artıracak çeşitli faaliyetlerin yürütölmesi, meslek elemanlarının çalıştıkları kuruluşlarda daha özverili çalışmalarını, sosyal hayatlarından doyum sağlamalarını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bride, B.E.; Robinson, M.M.; Yegidis, B. ve Figley, C.R. (2004), Development and Validation of The Secondary Traumatic Stress Scale”, *Research On Social Work Practice*, 14, 27-35.
- Bride, B.E. (2007), Prevalence of Secondary Traumatic Stress Among Social Workers. *Social Work*, 52 (1), 63-70.
- Bride, B.E. ve Figley, C.R. (2012). Secondary Traumatic Stress, *Encyclopedia of Trauma: An Interdisciplinary Guide*. 600-602, Thousand Oaks, California.
- Büyükbodur Çetinkaya, A. (2018), *Sosyal Hizmet Uzmanlarında Psikolojik Dayanaklılık ve İkincil Travmatik Stresin İncelenmesi*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Carson, A.J.; MacHale, S.; Allen, K.; Lawrie, S.M.; Dennis, M. ve House, A. (2000), Depression After Stroke & Lesion Location: A Systematic Review, *Lancet*, 8(356): 122126.
- Choi, G.Y. (2017), Secondary Traumatic Stress and Empowerment Among Social Workers Working with Family Violence or Sexual Assault Survivors. *Journal of Social Work*, 4 (2), 5-7.
- Collins, S. ve Long, A. (2003), Too Tired to Care the Psychological Effects of Working with Trauma. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 10, 17-27.
- Cornille, T.A. ve Meyers, T. W. (1999), <http://www.fsu.edu/~trauma/art2v5i1.htm>.
- Çolak, B.; Şişmanlar, Ş.; Karakaya, I.; Etiler, N. ve Biçer, Ü. (2012), “Çocuk Cinsel İstismarı Değerlendiren Meslek Gruplarında Dolaylı Travmatizasyon”. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, C. 13, S. 1, 51-58.
- Dane, B. (2000), Child Welfare Workers: An Innovative Approach for Interacting with Secondary Trauma. *Journal of Social Work Education*, 36 (1), 27-38.
- Erdener, M. (2019), *Afet Alanında Çalışan Profesyonellerin Psikolojik Dayanaklılık ve İkincil Travma Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ewer, P.L.; Teesson, M.; Sannibale, C.; Roche, A.; Mills, K.L. (2014), The Prevalence And Correlates Of Secondary Traumatic Stress Among Alcohol And Other Drug Workers In Australia. *Drug Alcohol Rev*, 34:252-258.
- Figley, C.R. (1993), Coping with Stressors on The Home Front. *Journal of Social Issues*, 49(4), 51-71.
- Figley, C.R. (1995), Compassion Fatigue as Secondary Traumatic Stress Disorder: An overview. In Charles R. Figley (Ed.). *Compassion Fatigue Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat Traumatized* (pp. 1-20). Routledge: Taylor and Francis Group.
- Gil, S. ve Weinberg M. (2015), Secondary Trauma Among Social Workers Treating Trauma Clients: the Role of Coping Strategies and Internal Resources. *International Social Work*.
- Gökçe, G. ve Yılmaz, B. (2017), Afetlerde Yardım Çalışanları: İkincil Travmatik Stres ve Başa Çıkma. *Türkiye Klinikleri Psychology - Special Topics*, 2(3), 198-204.
- Gürdil, G. (2014), *Üstlenilmiş ve İkincil Travmatik Stresin Travmatik Yaşantılara Müdahale Eden Bir Grup Üzerinde Gestalt Temas Biçimleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haksal, P. (2007), *Acil Servis Personelinde Görülen İkincil Travmatik Stres Düzeyinin Disosiyasyon Düzeyi, Sosyal Destek Algısı ve Başa Çıkma Stratejileri Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Johnsen, B.; Eid, J.; Lovstad, T. ve Michelsen, L. (1997), Posttraumatic Stress Symptoms in Non-Exposed, Victims and Spontaneous Rescuers After An Avalanche. *Journal of Traumatic Stress*, 10(1), 133-140.
- Jung, Y. E.; Song, J. M.; Chong, J.; Seo, H. J. ve Chae, J. H. (2008), Symptoms of Posttraumatic Stress Disorder and Mental Health in Women Who Escaped Prostitution and Helping Activists in Shelters. *Yonsei Medical Journal*, 49 (3), 372-382.

Kahil, A. (2016), *Travmatik Yaşantıları Olan Bireylere Yardım Davranışında Bulunan Profesyonel ve Gönüllülerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Ufuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kahil, A. ve Palabıyıkoglu, N. (2018), İkincil Travmatik Stres, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(1):59-70.

Kaya, N. (2015), *Sağlık Çalışanlarında Ruhsal Travma Belirtilerinin İncelenmesi (Van Depremi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Kılıç, C. ve İnci, F. (2015), Acil Tıp Çalışanlarında Travmatik Stres: Yaş ve Eğitimin Koruyucu Etkisi”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, C. 25 (24), s. 236-241.

Kranda, T. (2019), *Sosyal Hizmet Alanında Çalışan Profesyonellerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Üsküdar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lerias, D. ve Byrne, M.K. (2003), Vicarious Traumatization: Symstoms and Predictors. *Stress and Health* 19, 129-138.

Marmar, C.; Weiss, D.; Metzler, T. ve Delucchi, K. (1996), Characteristics of Emergency Services Personnel Related To Peritraumatic Dissociation During Critical Incident Exposure. *American Journal of Psychiatry*, 153(7), 94-102.

Peebles, K. (2000), Interview with Charles R. Figley: Burnout In Families & Implications For The Profession. *The Family Journal*, 8(2), 203-206.

Regehr, C. (2001), Crisis Debriefing Groups For Emergency Responders: Reviewing the Evidence. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 1(2), 87-100.

Remer, R. ve Ferguson, R. (1995), Becoming A Secondary Survivor Of Sexual Assault. *Journal of Counseling & Development*, 73(4), 407-413.

Roy-Byrne, P. P.; Russo, J.; Michelson, E.; Zatzick, D.; Pitman, R. K. ve Berliner, L. (2004), Risk Factors and Outcome in Ambulatory Assault Victims Presenting To the Acute Emergency Department Setting: İmplications for Secondary Prevention Studies in PTSD. *Depression and Anxiety*, 19, 77-84.

Rudolph, J.M.; Stamm, B.H. ve Stamm, H.E. (1997), *Compassion Fatigue: A Concern For Mental Health Policy, Providers and Administration, Poster Session, 13th Annual Meeting of the International Society for Traumatic Stress Studies*, Montreal, Canada.

Salston, M.D. ve Figley, C.R. (2003), Secondary Traumatic Stress Effects of Working With Survivors of Criminal Victimizations. *Journal of Traumatic Stress*, 16(2), 167-174.

Wagner, D.; Heinrichs, M. ve Ehlert, U. (1998), Prevalence Of Symptoms Of Posttraumatic Stress Disorder İn German Professional Firefighters. *The American Journal of Psychiatry*, 155 (12), 1727-1732.

Yeşil, A.; Aker, A.T. ve Sezgin, U. (2009), “Hemodiyaliz Tedavisi Gören Hastalara Bakım Veren Ekipte Ruhsal Belirtiler.” *Düşünen Adam*, 22, s. 9-17.

Yeşil, A. (2010), *112 Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ruhsal Travma ve İlişkili Sorunların Yaygınlığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Yılmaz, B. (2006), *Arama Kurtarma Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme İle İlgili Değişkenler*. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zara, A. ve İçöz, F. (2015), Türkiye’de Ruh Sağlığı Alanında Travma Mağdurlarıyla Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres. *Klinik Psikiyatri*, 18, s. 15-23.

İnternet Kaynakları

Sosyal Hizmetler Kanunu, (1983), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2019).

MONTESORİ FELSEFESİ İLE EĞİTİM ALAN 24-72 AY ARASI ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIKLARININ İNCELENMESİ*

Hacer Saki¹
Prof. Dr. Uğur Tekin²

ÖZ

Psikolojik dayanıklılık zorluklarla karşılaşan bireylerin mücadele etmesi ve bu mücadeleyi sürdürebilmesi adına önem taşımaktadır. Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireyler karşılaştıkları zorluklardan kendilerine yarar sağlayabilen bireylerdir. Psikolojik dayanıklılık geliştirilebilen bir kişilik özelliğidir.

Maria Montessori “Çocuğu çalıştım. Çocuğun bana verdiklerini aldım ve onları ifade ettim. İşte Montessori yöntemi budur.” cümlesi ile kendi adını verdiği yöntemini açıklamaktadır. Kendine has bir eğitim yaklaşımı olan Montessori felsefesi ile eğitim, çocuğu kendi kendine yetebilen bir birey olabilmesi için destekler.

Bu çalışmada Montessori eğitim felsefesinin psikolojik dayanıklılığa etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada 24- 72 ay arasında 20 öğrenci gözlenmiş olup, psikolojik dayanıklılığı oluşturan etmenler incelenmiştir. Bu bağlamda Montessori felsefesi ile eğitim alan çocukların psikolojik dayanıklılıkları; girişkenlik- özgüven, yardım alabilme, öz-düzenleme, akran ilişkileri, sosyal yeterlilik, bağlanma, mutluluk, duygu kontrolü, doyum erteleyebilme ve problem çözüme becerileri başlıkları altında incelenmiştir. Araştırma sonucunda Montessori felsefesiyle eğitim alan çocukların psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ek olarak Montessori felsefesinin, çocukların kendi kararlarını verebilen, bu kararların sorumluluğunu alabilen, çalışma özgürlüğüne sahip, kendine yetebilen ve kendini ifade edebilen bireyler olmasına katkı sağladığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Montessori Felsefesi, Psikolojik Dayanıklılık, Çalışma Özgürlüğü, Duygu Kontrolü

INVESTIGATION OF THE PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF 24-72 MONTHS CHILDREN WHO RECEIVE EDUCATION WITH MONTESSORI APPROACH

ABSTRACT

Psychological resilience is important for individuals who face difficulties and sustain struggle in their lives. Individuals with high psychological resilience are those who can benefit from the difficulties they face. Psychological resilience is a personality trait that can be developed.

Maria Montessori describes the method which has its name from her as “I have studied the child; I have taken what the child has given me and expressed it, and that is what is called the Montessori Method” Montessori philosophy, which is a unique educational approach, supports the child to become a self-sufficient individual.

* Bu çalışma Prof. Dr. Uğur Tekin danışmanlığında Araştırmacı Hacer Saki'nin “Montessori Felsefesi ile Eğitim Alan 24-72 Ay Arası Çocukların Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, hacersaki@gmail.com

² Prof. Dr. İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ugur.tekin@kent.edu.tr

*Montessori Felsefesi İle Eğitim Alan 24-72 Ay Arası Çocukların
Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi*

In this study, it was aimed to investigate the effect of Montessori education philosophy on psychological resilience. This study was carried out by observing 20 students between 24-72 months and the factors that make up psychological resilience were examined. In this context, the psychological resilience of children who are educated with Montessori philosophy were discussed under these headings: assertiveness-self-confidence, getting help, self-regulation, peer relationships, social competence, attachment, happiness, emotion control, satisfaction deferment and problem solving skills. As a result of the research, it was observed that children who were educated with Montessori philosophy had higher psychological resilience. In addition, it was observed that Montessori philosophy contributes to children being individuals who can make their own decisions, take responsibility for these decisions, have the freedom to work, are self-sufficient and can express themselves.

Keywords: Montessori Philosophy, Psychological Resilience, Freedom of Work. Emotion Co

Giriş

Psikolojik dayanıklılık kavramı ilk olarak 1950’li yılından sonra Amerika’da olumsuz durumlara karşı hayatını devam ettiren bireylerin gösterdikleri çaba ile hayatlarına devam edebilmesini tanımlamak için kullanılmıştır (Şahin, 2018).

Ulusal ve uluslararası literatürde “resilience” kavramı psikolojik dayanıklılık ve psikolojik sağlık olarak tanımlanmış olsa da net bir tanımı yoktur. Psikolojik dayanıklılık kavramı yaşanan zorluklar karşısında güçlü bir duruş sergileyebilme olarak tanımlanabilir. Psikolojik dayanıklılık, koruyucu ve risk faktörlerinin etkisi ile bireyin hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesini sağlar. Bireyin yaşadığı zorluklar karşısında göstermiş olduğu çaba alan çalışanları (psikolojik danışman, psikolog ve psikiyatrist) için oldukça önemli bir çalışma alanıdır. Koruyucu faktörler zorluklarla karşılaşan bireyin normal yaşatısına dönme sürecine destek olur. Bazı çocuklar karşılaştığı olumsuz durumlar karşısında daha güçlü bir duruş sergilerken, bazı çocuklar ise olumsuz durumların etkisinden kurtulup normal yaşantısına geri dönme de zorlanır. Çocuğun geliştirdiği içsel ve dışsal faktörler; özgüven, öz-düzenleme, sosyal problem çözme becerileri, iyimserlik hali, anne- baba tutumu, çevresel etkenler olarak nitelendirilebilir. Çocukların gelişim süreçlerine hâkim olmak, psiko-sosyal ihtiyaçlarını desteklemek psikolojik dayanıklılığın güçlenmesi için eğitimci ve anne- babalara düşen sorumluluklardır (Eraslan, 2008: 22).

Çocuk temelli olan Montessori eğitim yaklaşımı çocuklarla çalışılan derin bir gözlem sonucu çocuğun vermiş olduğu geri dönütlerden oluşmaktadır. Çocuğu bir birey olarak yetiştirmeyi amaçlayan Montessori felsefesi; bağımsız, özgür ve mutlu bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Montessori, çocuğun içinde barındırdığı enerjiyi geleceğini inşa edeceği şeklinde yorumlamaktadır. Bu enerjinin doğru yönlendirilebilmesi için çocuğun istenen kriterlere bağlı kalmak şartıyla özgür olması gerekmektedir. Bu kriterler belirlenirken çocuğun bir birey olacağı göz önünde bulundurulup öz-disiplin ve güven kavramları üzerine inşa edilmelidir. Montessori felsefesini en iyi açıklayan cümle “kendim yapabilmem için bana yardım et”dir. Montessori felsefesi ile eğitim veren kurumlar psikolojik dayanıklılığı yüksek bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Keskin, 2015: 73-79).

Maria Montessori kendi adını vermiş olduğu eğitim yaklaşımında çocukları akademik başarıdan ziyade kendi kendine yetebilen bir birey olabilmesi adına çalışmalarda bulunmuştur. Çocukların bağlanma, özgüven, bağımsızlık – disiplin, öz-düzenleme, sosyal problem çözme, akran ilişkileri ve duygu kontrolü gibi becerilerinin güçlendirilmesini hedeflemiştir. Karşılaştıkları güçlükler karşısında çocuğun kendi çözüm yolunu bulması için ona rehberlik etmeyi ve ihtiyaç duyduğu noktalarda yardım alabilmenin üzerinde durmuştur (Montessori, 2016: 28)

“Çocuk bir yabancı değil, yetişkin hayatın önemli bir parçasıdır” diyerek çocuk eğitimi alanında önemli araştırmalara imza atan Montessori (Montessori, 1995: 14), 31 Ağustos 1870 yılında İtalya'nın Ancona şehrinde dünyaya gelmiştir. Montessori, İtalya'nın ilk kadın doktoru, teorisyen ve antropoloji profesörüdür. Eğitimdeki bu başarısını cesaretine ve aldırmaçlığına bağlayan Maria Montessori, geleneksel eğitim metoduna karşı geliştirdiği Montessori metoduna da yansıtmıştır (Shute, 2002: 70-75).

Maria Montessori, kendi döneminde yaşayan kadınların birçoğunun aksine, mühendislik ve tıp alanlarına ilgi duyan ve bu alanda çalışmak isteyen bir kadındı. Doktor olduktan sonra psikolojiye yönelen Montessori, zekâ geriliği olan çocuklara yönelmiştir. Zekâ geriliği olan çocuklarda kendi geliştirdiği duyu materyallerini yardımıyla büyük ilerleme kaydeden Montessori, bu başarısını üzerinde çalıştığı çocukların, normal çocuklar için hazırlanan testi başarıyla geçmesiyle tüm dünyaya ispatlamıştır. Doktor Montessori bu olayın ardından, zekâ geriliği yaşayan çocukların geçebildiği testten normal zekâdaki çocukların nasıl başarısız olabildiği ile ilgilenmiş ve zekâ geriliği yaşayan çocuklara uyguladığı yöntemleri normal çocuklara uyarlamıştır. Kendi sistemini öncelikle ilkokul yaş grubu çocuklarda uygulamak istese de onay alamamış ve okul öncesi çocuklara yönelmiştir. Okul öncesi çocuklarla çalışmaya Roma Üniversitesi yakınlarında 50-60 çocuğun bakımını üstlenerek başlayan Montessori, ilerleyen yıllarda bu binaya “Casa Dei Bambini (Çocuk Evi)” adını vermiştir ve bu yapı günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Gözlemleri sonucunda okul öncesi çocukların oldukça yüksek öğrenme kapasitesine sahip olduklarını gören Montessori, kendi sisteminde matematikten tarihe kadar birçok temel alana yer vermiştir. Bu düşünce o dönemki çocuklara verilen müfredatın ağır olduğu ve azaltılması fikriyle çelişmektedir. Doktor Montessori kendi sistemi hakkında literatüre birçok katkı sağlamıştır. Montessori eğitmenlerine bilgilendirebilmek ve sistemin geliştirilmesi üzerine daha çok çalışma yapabilmek için Uluslararası Montessori Derneği'ni (AMI) kurmuştur (Lillard, 2018: 38-41).

Montessori, doktorluğun ilk yıllarında çocuklar ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalarda bağımsız ve yaratıcı fikirler ortaya koymuştur. İlk olarak öğrenme güçlüğü olan çocuklarla çalışmıştır. Öğrenme güçlüğü olan çocukların öğrenme süreçlerinin farklı olduğunu ve engellerinin öğrenmelerine ket vurmayacağını düşünmüştür. Çocuklar gözlemleyerek onlar için uygun olan eğitim programlarını hazırlamış ve bu eğitim programını uygulayarak özgün bir eğitim yaklaşımı oluşturmuştur. Çocuğun, doğanın yansıması olduğunu düşünen Montessori, bu eğitim yaklaşımını çocuk üzerine oluşturmuştur. Montessori, öğretmenlik eğitimi almamış olmasına rağmen çocukları gözlemlemek adına 1907 yılında Roma'nın San Lorenzo mahallesinde çocuk evini açmıştır. Bu süreçte okul öncesi dönem çocuklarının öğrenme süreçleriyle ilgili bilgi sahibi olmak için Montessori çocuk evinde çocukları gözlemleyerek oluşturduğu eğitim yaklaşımını destekleme fırsatı yakalamıştır (Durakoğlu, 2011: 134).

Çalışmaları sonucunda profesörlüğe kadar yükselen Maria Montessori 1907 yılında çalışan ailelerin çocuklarından oluşan bir grup ile çalışabilmek için üniversitedeki kürsüsünden ayrılır. Çalışmasını gerçekleştirmek için “Çocuklar Evini” kurmuştur (Korkmaz, 2015: 56).

Montessori araçlarını Orthophrenic okulunda çalışan çocukların deneyimlerinden etkilenip bu okulda da kullanmaya başlamıştır. Montessori bu evi çocukların sadece akademik eğitim alabilecekleri bir okuldan ziyade temizliğe, beslenmeye ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanacağı bir çocuk evi niteliğine dönüştürmeyi amaçlamıştır. Akademik eğitim – öğretim sürecinden ayrı çocuklara temel hijyen konularında destek vermiştir. Çocuk evinin kurulduğu mahallede hijyen konusunda iyileşmelerinin olduğuna tanık olmuştur. Montessori öncelikle çocukları gözlemleyerek eğitimi onların ihtiyacı doğrultusunda şekillendirmiştir. Kısa bir süre sonra iki çocuk evi daha kuran Montessori, çocukları gözlemleyerek, ismini verdiği eğitim yaklaşımını kurmuştur (Baynham, 2016: 16-17). Hayatı boyunca 1940, 1950, 1951 yıllarında olmak üzere 3 kez Nobel Ödülü’ne aday gösterilen Maria Montessori, 80 yaşında beyin kanaması sebebiyle hayata gözlerini yumar (Korkmaz, 2015: 58).

Montessori, çocuk temelli olan montessori eğitim yaklaşımını çocuklarla çalışılan derin bir gözlem sonucu çocuğun vermiş olduğu geri dönütlerden oluşturmaktadır. Çocuğu bir birey olarak yetiştirmeyi amaçlayan Montessori felsefesi; bağımsız, özgür ve mutlu bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Montessori, çocuğun içinde barındırdığı enerjiyi geleceğini inşa edeceği şekilde yorumlamaktadır. Bu enerjinin doğru yönlendirilebilmesi için çocuğun istenen kriterlere bağlı kalmak şartıyla özgür olması gerekmektedir. Bu kriterler belirlenirken çocuğun bir birey olacağı göz önünde bulundurulup öz disiplin ve güven kavramları üzerine inşa edilmelidir. Montessori felsefesini en iyi açıklayan cümle “ kendim yapabilmem için bana yardım et” dir. Montessori felsefesi ile eğitim veren kurumlar psikolojik dayanıklılığı yüksek bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Keskin, 2015: 73-79).

Montessori, resmi eğitimin çocukların günlük yaşam becerilerinden yoksun akademik bilgi temelli yapıldığı görüşündedir. Bu eğitimde çocuk kendisi için belirlenen kurallara ve eğitim programının belirlenen hedeflerine uymak zorundadır. Resmi eğitimde çocuk yetişkin tarafından yönlendirilir. Montessori eğitim felsefesinde çocuğun sosyal etkileşimi ile birlikte çocuğun özgün ürünler ortaya koyması desteklenir. Bu sayede çocuğun kendi iç disiplini, öz-düzenleme, sorumluluk ve odaklanma becerilerinin geliştirmesine olanak sağlanır (Temel, 2016: 144).

Çocuğun kişiliğini bir bütün olarak ele alan Montessori, metodu çocuğun kendi kendine öğrenebilmesi düşüncesi üzerine kurmuştur. Çocukları gözlemlemek ve oluşturduğu eğitim kuramını desteklemek için çocuk evini kuran Montessori, çocukların içselleştirebileceği bir ortam tasarlamıştır. Çocukların fiziksel özelliklerine göre oluşturulan mobilyalar, Montessori sınıfları için tasarlanan araçlar çocukların ihtiyaçları

üzerine özenle tasarlanmıştır. Çocuklara uygun olarak hazırlanan bu çevre çocuğun öğrenme sürecini tamamlayabilmesi gerekli olan için içsel motivasyonunu ve becerilerini geliştirmesini desteklemektedir (Korkmaz, 2015: 79-93).

Montessori sınıflarında bulunan materyaller çocuğu analitik düşünme, yaratıcılık ve problem çözme becerilerinin gelişimini desteklemektedir (Temel, 2016: 144).

Psikolojik Dayanıklılık

İngilizce de “resilience” olarak bilinmektedir. Ulusal alan yazında ise kendini toparlama gücü, psikolojik sağlamlık ve psikolojik dayanıklılık olarak kullanılmaktadır (Aktan ve Önder, 2018: 20-30). Psikolojik dayanıklılık literatürde farklı şekillerde tanımlanmasına rağmen her tanım psikolojik dayanıklılığı oluşturan farklı etmenleri içermektedir (Ülker Tümlü ve Recepoğlu, 2013: 206).

Arslan (2018)’e göre psikolojik dayanıklılık zor koşullarla karşılaşan bireyin kendini toparlayarak daha iyi gelişim göstermesidir. Çıkış noktası Latince olan kelime elastik olan, esnek anlamına gelmektedir (Öz ve Yılmaz Bahadır, 2009: 82-89). Güçlü bir psikolojik dayanıklılık için kişilik özellikleri önemlidir (Arslan, 2018: 19).

Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan güçlü kişilerin kazanmış olduğu benzer beceriler vardır. Bunlar: sosyal problem çözme, uyumsuz davranış gösterme, özsaygı, empati becerileridir (Aydın ve Egemberdiyeva, 2018:37-53).

Kavi ve Karakale’ye (2018: 58) göre güçlü bir psikolojiye sahip birey yılmazdır, savunmasız bir şekilde hayatta köşeye çekilmez. Hayatta kendisine sunulan seçeneklerden tercihini yapar ve sorumluluğunu alır. Değişimden korkmaz ve hayatını aktif şekilde yaşar. Olumlu ve olumsuz hayat tecrübelerinin de psikolojik dayanıklılığı etkilediğini yapılan araştırmalarda görülmüştür (Arslan, 2018: 19).

Psikolojik dayanıklılık doğuştan olabildiği gibi sonradan kazanılabilen bir niteliktir. Her birey hayata karşı güçlü bir duruş sergilemek ister. Bunu bazen kısa bazen de uzun sürelerde yapabilir. Hayatta karşılaştığı olumsuz durumların üstesinden gelebilme ve eski yaşantısına geri dönebilmek psikolojik dayanıklılık olarak tanımlanmaktadır (Kavi ve Karakale, 2018: 61).

Başka bir tanımda ise Arslan’a (2015) göre psikolojik dayanıklılık zor koşullarla karşılaşan bireyin kendini toparlayarak daha iyi gelişim göstermesidir. Karşılaşılan olumsuz durumlara karşı uyum sağlamaktadır. Tek bir tanımdan söz etmek zor olsa da psikolojik dayanıklılık olumsuz durumlar karşısında bireyin gösterdiği uyum becerisidir. Hayat tecrübeleri, duygu-düşünceler ve kişilik özellikleri psikolojik dayanıklılığı etkileyen temel faktörlerdir. Psikolojik yönden güçlü birey zorluklar karşısında dirençlidir. Olumsuz durumlardan yakınmak yerine bu durumdan en az zararla nasıl çıkabileceğini düşünür. Ve olumsuz durumları psiko-sosyal gelişimi için kullanır. (Arslan, 2015: 1-12).

Psikolojik dayanıklılığın tecrübe ile ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Yaş faktörü ile birlikte psikolojik yeterlilik güçlenmektedir. Psikolojik dayanıklılık kavramının geçici bir özellik olması bireyi öğrenme ve geliştirme sürecinde daha aktif kılmıştır. Psikolojik dayanıklılığa sahip olma becerisi çocukluk yıllarında kazanıldığında çocuğun dayanıklılığını artırır. Bu da çocukluk yıllarını zor şartlar altında tamamlayan bireylerin ileriki yaşlarında psikolojik dayanıklılığını güçlendirebileceğini göstermektedir. Yapılan araştırmalarda çocukluk döneminde kazanılan psikolojik dayanıklılığın ileriki yaşlarda farklı şekillerde ortaya çıktığı belirtilmiştir (Kavi ve Karakale, 2018: 60). Alan yazında, çocuklukta kazanılan psikolojik dayanıklılık ileriki yaşlarda yaşam doyumunu etkilemektedir (Ülker Tümlü ve Receptoğlu, 2013: 206).

Psikolojik dayanıklılığı zayıf bireylerde toparlanma süresi dayanıklılığı güçlü bireye göre daha uzun sürmektedir. Psikolojik yönden zayıf bireyin duygusal dayanıklılığı da zayıftır. Yılma, depresyon ve sağlık sorunlarıyla karşılaşma ihtimali psikolojik yönden güçlü bireye göre daha yüksektir. Psikolojik yönden güçlü olmak sağlıklı bir şekilde yönetebilmesi, karşılaştığı problemleri çözebileceği anlamına gelir. Her bireyin psikolojik dayanıklılığı aynı değildir. Bazı bireyler karşılaşılan olumsuz durumlar karşısında kişiyi psikolojik olarak olumsuz etkileyebilecek sağlık sorunları ile karşı karşıya kalabilir. Bazıları ise olumsuzluklardan fazla etkilenmez ve süreci sağlıklı bir şekilde yönetebilir. İkinci grupta yer alan bireylerin psikolojik yönden güçlü olması pozitif psikoloji yaklaşımı altında incelenmektedir. Pozitif psikoloji ile bireylerin olumsuz özelliklerinden ziyade olumlu özellikleri, karşılaşılan sorun için çözüm yoluna giden kişi özellikleri hakkında araştırmalar yapılmaktadır (Kavi ve Karakale, 2018: 55-58).

Psikolojik yeterliliğe bakılmaksızın bireyin sağlıklı ve mutlu şekilde hayatını devam ettirmesi pozitif psikolojinin çıkış noktalarından biridir. Mutluluk, iyimserlik, merhamet ve özveri gibi konu başlıkları pozitif psikolojide incelenmeye başlanmıştır (Kavi ve Karakale, 2018: 59). Pozitif psikoloji, mutsuz insanların hayatlarındaki mutluluğu minimal düzeyde arttırmayı amaçlar (Seligman, 2004).

Psikolojik Dayanıklılığın Alt Boyutları

1. Bağlanma

Bağlanma, çocuk ile bakım veren kişi arasında oluşan çocuğun psiko-sosyal ve duygusal gelişimine yön veren güçlü bir bağıdır. Bu güçlü bağı güvenli bağlanma v güvensiz bağlanma gibi iki ana başlıkta inceleyebiliriz. Güvenli bağlanma sürecinde çocuk bağ kurduğu kişiye güvenir ve yanında olmasını ister. Güvenli bağlanan çocuk ileriki yaşantısında kuracağı ilişkilerden sevgi ve saygı içerisinde tutarlı davranışlar bekleyecektir (Demir, 2018: 143-146).

Çocuğun yetişkinlik zamanlarında karşılaşabileceği sorunların temelinde bağlanma problemi yatmaktadır. Bağlanma sürecinde uygulanan davranış biçiminin psikolojik

dayanıklılığa etkisi olduğu düşünülmektedir. Karşılaşılan olumsuz durumlara uyum sağlayabilme veya çözüm bulabilme isteği psikolojik dayanıklılık için en temel faktörlerden biridir (Aktan ve Önder, 2018: 22).

2. Öz-düzenleme

Bireyin kendi yetenek ve ilgisini davranışlarıyla göstermesi Bandura tarafından belirtilen öz-düzenleme kapasitesi olarak bilinir (Bandura, 1999: 37). Öz-düzenleme bir hedef doğrultusunda oluşturulan stratejik planlama ve bu planın denetlenmesi olarak tanımlanabilir. Öz-düzenleme çocuğun geliştirebileceği becerilerden biridir. Öğrenilen bir beceri olduğunu varsayarsak bu süreçte çocuğun cesaretinin kırılmaması için dışsal bir güdülemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Öz-düzenleme becerisi gelişmiş olan çocuk hayatında karşılaşacağı olumsuz durumlar karşısında kendinden emin bir tutumla çabalar.

2008 yılından yapılan bir araştırmaya göre başarmaya isteği ve motivasyona sahip olması için güven, çekingenlik, dikkat ve odaklanmanın gerekli olduğu gözlenmiştir. Çocukların algı, güdü ve motivasyonlarına göre eğitimci tarafından desteklenmesi öz-düzenleme becerisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır (Çiltaş, 2011: 2).

3. Yardım Alabilme

Yardım alabilme çocuğun karşılaştığı zorluklar karşısında amacına ulaşabilmek için kullandığı bir sosyal etkileşim süreci ve ileride karşılaşılabileceği problemleri çözebilmek için öğrendiği bir stratejidir. Yardım alma davranışını kazanabilen çocuklar, zorlandığı bir durum ile karşılaştığında pes etmek yerine çözüm bulmaya çalışacaktır. Bu süreç çocukların psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olmasını sağlayacaktır. Karmaşık görünen ortamı çocuğa göre düzenlemek yardım alma sürecinde çocuğun kendini geliştirmesini sağlayacaktır (Aktan ve Önder, 2018: 23). Yardım isteyen bir çocuğa ihtiyaç duyduğu desteği sağlamalı, gereksiz yardımlardan kaçınmalıyız. Burada asıl olan çocuğa fırsat vermektir (Montessori, 2016: 19-23).

4. Doyum Erteleleyebilme

“Şimdi burada bir çikolata var. Benim dışarıda biraz işim var eğer ben gidip dönene kadar beklersen sana bir çikolata daha vereceğim. Ama beni beklemeden bunu yersen sadece 1 çikolata alacaksın. Ve zili çalıp bana haber vereceksin.” (Davranış Bilimleri Enstitüsü, 2016). Çikolatayı yememek için dikkatini dağıtan, şarkı söyleyip oyunlar oynayan hatta uyumayı deneyen çocuklar kaçınma davranışı göstermiştir. Bu süreçte doyum erteleyebilen çocukların bunu bir çikolata daha kazanmak için yaptığını varsayarsak araştırmaya ilişkin bulguların aksini göstermektedir. Doyum ertelemesi gerektiğine kendisi karar verebilen ve bu karara bağlı kalabilen bir çocuk daha kolay sosyalleşebilmenin yanı sıra bu iradeye sahip olmayan çocuklara göre ileride önemli bireysel farklılıklara sahip olacağı gözlenmiştir (Aktan ve Önder, 2018: 23).

5. Girişkenlik ve Özgüven

Kendi haklarını bilen ve savunabilen birey girişkenlik gösterebilir. İhtiyaçlarını bildirmesi, bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini ifade etmesi gibi, Bir kişilik özelliği olan özgüven, bireyin kendini özel hissetme yargısıdır. Özgüven, bazen olumlu bazen olumsuz olabilir. Özgüvenin düşük veya yüksek olması bireyin vereceği tepkilere etki eder. Özgüven değişken yapıdadır ancak geçici tutum veya bireysel özelliklere göre değişiklik göstermez. Bir kişilik özelliği olmasına karşın bireylerin davranışlarını ve olaylara verdiği tepkileri etkiler (Aktan ve Önder, 2018: 23). Özgüven doğumla birlikte gelişmeye başlar ve hayat boyu devam eder. Psikolojik olarak bizleri ayakta tutan etmenlerden biri özgüvendir. Özgüveni iç ve dış olarak iki ayrı bileşeni oluşturur. Duygu- düşüncelerimiz ve karakterimizle birlikte kendimizi sevmemiz iç özgüven; kendimizi sevmemizi sağlayan duygu, düşünce ve davranışlarımızı dışarıya yansıtmanın dış özgüvendir (Günel, 2007: 28).

6. Sosyal Yeterlilik

Çocuğun çevresi ile kurmaya çalıştığı bağ sosyalleşme ihtiyacını göstermektedir (Montessori, 2016: 26). Sosyal yetkinlik öznel bir konu olması sebebiyle birçok farklı tanıma sahiptir. Farklı araştırmacıların yaptığı bu tanımlar incelendiğinde sosyal yetkinliği yüksek olan bireylerin, toplumdaki diğer bireylerle iletişime geçmekte zorlanmaması, o toplumda kabul görmesi ve yeni faaliyetlere ilgi duyması beklenir (Aktan ve Önder, 2018: 24). Sosyal beceriler çocuğun öğrendiği davranışları toplum içerisinde sergilemesi olarak tanımlanabilir. Sosyal yeterlilik ise öğrendiği davranışları sorumluluğuyla birlikte gereken şekilde değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmeler sosyal becerileri kapsamaktadır. Sosyal yeterlilik çocuğun uyumsal davranışları ve sosyal becerileri olarak incelenmektedir. Uyumsal davranışlar, fiziksel gelişim, özgüven, öz-denetim ve çocuğa uygun olan akademik becerilerin kazandırılması olarak nitelendirilmektedir (Akfirat, 2006: 39-58).

Ek olarak 1982 yılında Pease'in ve meslektaşlarının yaptığı bir araştırmaya göre sosyal yetkinliği yüksek çocukların sözlü iletişimi anlayabilmesinin yanı sıra başkalarına yön gösterebildiklerini, açıklamalar yapabildiklerini, öneride ve katkıda bulunabildiklerini ve aile üyeleriyle ilgili olduklarını gözlemlemişlerdir. Çocuğun sosyal becerilere sahip olması kurduğu sosyal ilişkilerle psikolojik dayanıklılığı desteklediği belirtilebilir (Aktan ve Önder, 2018: 24).

7. Duygu Kontrolü

Campos'a göre duygular "birey ve dış çevre arasında birey için önemli ilişkiler kurma, sürdürme veya sonlandırma süreci" şeklinde tanımlanabilir. Duygular farklı faktörlerden etkilenerek değişim gösterebilir ve bu değişim duygunun türünde, miktarında veya duygunun etkin olduğu sürede görülebilir. Örneğin, mutlu bir çocuğun karşılaştığı bir olumsuz durum sonrasında üzgün duruma geçmesi duygunun türündeki değişim, çok üzülmesi duygu miktarındaki değişimle açıklanabilir. Üzgün durumdaki

çocuk dikkatini çeken başka bir faktöre odaklandığında üzgün olduğu sürede değişiklik gözlenebilir (Aktan ve Önder, 2018: 24).

8. Akran İlişkileri

Okul öncesi dönemde akran ilişkileri çocuğun hayatında süreklilik kazandırması ve gelişimini desteklemesi adına önemlidir. Farklı dönemlerde olan çocuklar arasında benzer hayat görüşü ve yaşam biçimi sosyal ilişkileri devamlılığı açısından önemli bir etkidir. Akran ilişkisi ve arkadaşlık kavramları birbiri yerine kullanılan farklı kavramlardır. Arkadaşlık, akran ilişkisini etkilerken çocuklar arasında kurulan duygusal bağlamdan oluşur. Farklı yaş gruplarında olan çocukların kurdukları etkileşim türleri de akran ilişkisi içerisinde incelenir. Akran desteği, aynı ya da farklı yaş grupları arasında yapılan düzenli etkinlikler olarak belirtilmektedir. Okul öncesi dönemde kurulan sosyal ilişkiler çocuğun ilerleyen süreçlerde sosyal- duygusal uyumunu etkileyebilmektedir (Aktan ve Önder, 2018: 21).

9. Sosyal Problem Çözme Becerileri

Problem, bireyin amaçları doğrultusunda süreç içerisinde karşılaştığı zorlukların hedefe ulaşmayı zorlaştırması olarak tanımlanabilir. Problem çözme ise karşılaşılan bu tür durumlar da stratejik bir planlama ile birlikte çözüm yolları bulmaktadır. Problem çözme becerilerini doğru kullanabilen bireylerin planlı, kararlı ve motivasyonu yüksek bireyler olduğu belirtilmiştir. Empati becerisi gelişmiş olan çocuklar, daha kolay ve doğru iletişim kuracakları için sosyal problem çözme becerileri daha yüksek olacaktır (Genç ve Kalafat, 2010: 135-147). Farklı tanımlarda, sosyal problem çözme becerisi kişisel bir beceri olarak tanımlansa da zihinsel ve davranışsal süreçleri içermektedir. Sosyal problem çözme becerilerini sağlıklı şekilde kullanamayan çocuklarda akranları tarafından dışlanma, yabancılaşma ve oyuna kabul edilmeme gibi olumsuz davranışlar göstermektedir (Arı ve Yaban, 2012: 190-191).

10. Mutluluk ve İyimserlik

Mutluluk duygusu, çocukların psikolojik ve fizyolojik sağlıkları için önemli kavramlardan biridir. Mutluluk ile iyi olma kavramlarının günlük hayatta birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Arslan, 2018: 18). Mutluluk, iyi olma kavramında kişiye ait olan bir deneyimdir. Mutluluk, olumsuz duygulara odaklanmadan olumlu duyguların özelliklerini gösterebilmektedir. Çocuğun pozitif duygulanımı; mutluluk, güven gibi tecrübe ettiği alanken, negatif duygulanımı; endişe, üzüntü gibi duyguları tecrübe ettiği alandır (Sapmaz ve Doğan, 2012: 63). Psikolojik direnç alanında yapılan incelemeler kişilerin potansiyel tehditlerle karşılaştıkları zaman, beynin endişe ile ilgili bölümlerinde daha az aktiviteye eğimli olduklarını görmüşlerdir (Hefferon ve Boniwell, 2018: 13).

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılacaktır. Fenomenolojik desen, gözlem süresince araştırmada katılımcıların belirtilen faktörlerdeki tanımlamaları ve anlamlandırdıklarını açıklayabilmenin/ yorumlayabilmenin yolu olarak kullanılacaktır. Bu araştırma deseninin önemli noktası bireylerin tecrübeleri ile birlikte yaşantılarında farklı bakış açılarını değerlendirmektir (Yılmaz ve Şahin, 2016: 147). Araştırma grubu amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenecektir. Araştırmacı, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi, uygun örnekleme yöntemi ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmaya ilişkin veriler, araştırmacı tarafından 2018-2019 eğitim öğretim yılında Nevşehir il merkezinde Kapadokya Üniversitesi Çocuk Gelişimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde eğitim gören 20 katılımcıyı gözlemleyerek toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 24-72 aylık 10 kız, 10 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 20 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklem katılım için basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacı ve katılımcılar arasında öğrenci merkez sorumlusu bağı açısından bağlılık ilişkisi vardır. Araştırma verileri katılımcıların rahat olabilmesi adına olağan süreç içerisinde katımlı gözlem tekniği ile gözlemlenmiş olup fotoğraflarla desteklenmiştir. Araştırma, 2019 yılı haziran ve aralık ayları süresince gözlemlenerek yapılmıştır. İlgili öğrenciler haziran- ocak ayları arasında sınıf farkı (oyun sınıfı, montessori sınıfı, dil sınıfı, mutfak vb.) gözetmeksizin; bağlanma, öz-düzenleme, yardım alabilme, doyum erteleyebilme, sosyal yeterlilik, duygu kontrolü, akran ilişkileri, sosyal problem çözme becerileri, mutluluk ve iyimserlik gibi alt başlıklarda gözlenmiştir. Araştırma öncesinde katılımcılara ebeveyn izin formu ile bilgi verilmiş ve izin alınmıştır. Verilerin bilimsel çalışma için kullanılacağı ve katılımcıların kişisel bilgilerinin paylaşılmayacağı belirtilmiştir.

Bulgular

1. Bağlanma

Montessori felsefesinde eğitim alan çocuklar alıştırma sürecinde öğretmeni ile sağlıklı bir bağ kurabilmesi için birebir vakit geçirdiği gözlenmektedir. Bu süreçte çocuk öğretmeni ile bir saate yakın bir vakit geçirir. Ebeveynlerden birisi çocuk kurumda iken bekleme alanında onu bekler. Çocuk bağlanma sürecinde ailesinin yanında olduğunu bilir ve bunu test etmek için zaman zaman ailesini görmek istediğini söyleyebilir. Bu süreçte çocuk öğretmene ve ailesine güven duyar ve bağlanma süreci başlamış olur. Alıştırma sürecinin ilerleyen günlerinde aile çocuğu yarım gün kadar bıraktığı ve onu

almaya geleceğini söylediği gözlenmiştir. Bu sayede çocuğun anne, baba ve öğretmeni ile kurduğu bağlanma sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Çocuğun kurum ve öğretmeni ile geçirdiği vakit arttıkça bağlanmanın güçlenmeye başladığı gözlenmektedir. Alıştırma sürecini tamamlayan çocuklar, ailelerinin onları bırakıp gitmediğini bilir, öğretmenine ve kuruma güvenir. Bu sayede güvenli bağlanma gerçekleştiğini gözlenmektedir.

2. Öz-düzenleme

Öz-düzenleme sürecine örnek olarak montunu giymek isteyen bir çocuğa öğretmeni nasıl giyileceğini adım adım anlattıktan sonra çocuğun montunun yanına gittiği, verilen yönergeleri sırayla uyguladığı gözlenmiştir. Verilen aşamaları başarıp, montunu tek başına giyebilmiş olan bir çocuğun bu gibi günlük yaşam becerilerini doğrudan, yardım almadan yapabilmesinin çocuğun öz bakım becerilerini zaman içerisinde geliştirmesi beklenmektedir. Montessori sınıflarında çocukların çalışabilmesi için uyması gereken kurallar olduğu görülmektedir. Bu kurallar sınıf içi düzeni ve sessizliği sağlamanın yanı sıra çocukların öz-düzenleme becerileri desteklemektedir. Örneğin; çalışmak istediği alanda belirlediği araçla masa veya kilim üzerinde çalışabilen çocuk, çalışması bittikten sonra aracını düzenleyip kaldırmalı ve kullandığı kilimi rulo şeklinde katlayıp yerine koymalıdır. Bu sayede çocuk uyması gereken yönergelerin takibini yapmış olur. Çocuklara öğretilen bu beceriler çocukları sistemli bir şekilde çalışmaya yönlendirir. Aynı zamanda çocukların içsel denetim kazandığı görülmektedir.

3. Yardım Alabilme

Yardım alabilme sosyal- etkileşim süreci olmasıyla birçok faktörle iç içe olarak incelenmektedir. Sosyal problem çözme, öz-düzenleme, girişkenlik- özgüven ve akran ilişkileri gibi faktörlerle birlikte incelendiğinde daha sağlıklı sonuçlar verdiği gözlenmiştir.

Akranından yardım alabilen bir çocuk akran ilişkilerini, özgüven becerilerini geliştirmektedir. Yardım alabilme becerisini sağlıklı kullanan çocuklar çözemediği bir sorun ile karşılaştığında çözüm yollarını denemiştir. Bu süre zarfında akranından veya bir yetişkinden yardım alabilen çocukların sosyal yeterlilik becerisini geliştirdiği gözlenmiştir. Yardım alabilme sürecinde eğitimci veya yetişkinin çocuğun bu süreçte psikolojik olarak olumsuz etkilenmesine izin vermemeli iyi bir gözlemci olmalıdır. Gözlem sırasında akranından yardım alabilen çocukların daha mutlu oldukları gözlenmiştir. Yardım alarak problemini aşan çocuklarda akranına karşı daha iyimser yaklaştığı gözlenmiştir. Akranının yardıma ihtiyacı olduğu durumlarda yardım etmekten çekinmeyen bir birey olduğu gözlenmiştir. Örneğin; oyun sınıfında kaba motor becerisi ile birlikte dil becerisinde problem yaşayan bir öğrenci yardım istemek için elini uzattığı görülmüş ve sınıftaki akranı arkadaşına yardım ederek ayağa kalkmasına yardım ettiği görülmüştür. Yardım alabilen ve yardım eden çocuklarda iletişim, empati ve akran ilişkileri konusunda olumlu gelişmeler olduğu gözlenmiştir.

4. Doyum Erteleyebilme

Doyum erteleyebilme becerisinin kazanıldığı bir örnek ise Montessori sınıfında araç çalışırken gerçekleştiği görülmektedir. Montessori sınıf kuralları gereği bir çocuğun araç değiştirmeden önce çalışmakta olduğu aracı tamamlaması gerekmektedir. Çocuk çalışmak istediği aracı belirledikten sonra kilim ya da masadan birini seçerek çalışmak istediği yeri belirler ve çalışmaya başlar. Eğer aracı tamamlamadan ya da kaldırmadan başka bir araç ile çalışmak isterse öğretmeni çocuğa uyarıda bulunur. Çocuğa çalışmaya başladığı aracı tamamlaması veya kaldırması gerektiğini hatırlatır. Bu sayede çocuk yeni araç ile çalışmaya duyduğu hazzını, çalışmakta olduğu aracı tamamlayana veya kaldırına kadar ertelemiş olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde bu beceri kalıcı hale gelir ve çocuk uyarıya ihtiyaç duymadan doyum erteleyebilme becerisini gösterebildiği gözlenmektedir.

5. Girişkenlik- Özgüven

Montessori felsefesi ile eğitim alan çocuklara hiçbir konuda baskı ve zorlama yapılmadığı gözlenmektedir. Sadece sınıflarda değil okulun kullanılan her alanı için çocukları özgüven gelişiminde desteklenmelidir. Örneğin; mutfakta yemek yemeğe hazırlanan çocuklar önce kollarını sıvar, elleri yıkar daha sonrasında sıraya girerek çorba kâselerini alıp masaya otururlar. Bazen çorba kâsesini düşürüp kıran çocuklar için öğretmenin korkma, kırılabilir önemli değil bakalım bir yerin kesilmiş mi dediği gözlenmektedir. Öğretmen bu süreçte çocukla birlikte dökülen çorbayı temizlediği görülmektedir. Verilen örnekte öz-düzenleme becerisini geliştirir ve çocuğun arkadaşlarının yanında özgüveninin sarsıcı tutumların önüne geçmiş olur. Çocukların hedefleri doğrultusunda çocuğun yaptığı çalışmalar, kişilik özelliklerine ve çalışma sonucunda ortaya ürüne göre eleştirilmemektedir. Olumsuz olarak yapılan eleştiriler çocukların özgüvenini yaktığı ve psikolojik dayanıklılığını olumsuz etkilediği gözlenmektedir.

6. Sosyal Yeterlilik

Sosyal yeterliliğin oluşturulabilmesi için sosyal becerin geliştirilmesi önemli olduğu gözlenmektedir. Sosyal becerilerin gelişiminde çocuktan istenen sağlıklı iletişim kurabilmesidir. Sağlıklı bir iletişimde çocuğun kendini tanıtabilmesi, başkalarını tanıtabilmesi, soru sorabilmesi, dinlemesi, teşekkür edip özür dilemesi gibi becerilerin gelişimi gerekmektedir.

Oyun sınıfında oyun oynayan çocuklar ile ilgili paylaşma becerisinin nasıl işlevsel hale dönüştüğü gözlenmektedir. Oyun sınıfında oynayan bir öğrenci için arkadaşının oyuncuğunu elinden alacağı algısı olumsuz bir durum yaşanması için yeterlidir. Bu durumun önüne geçmek için öğretmen “oyuncaklara ve arkadaşıma zarar vermiyorum, oyuncakları paylaşarak oynuyorum” yönergesini sınıfa ilk girildiğinde hatırlattığı gözlenmiştir.

Sosyal yeterliliklerini güçlendiren özgüven, farkındalık, iletişim, empati gibi becerilerin oyun sınıfında çocuklar birbiri ile etkileşim sürecinde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Paylaşma becerisini desteklemek adına çocuklar için oyuncak günleri belirlenmiştir. Oyuncak günlerinde çocuk çok sevdiği bir oyuncak (olumsuz etkileyebilecek oyuncaklar hariç) kuruma getirip arkadaşına gösterdiği gözlenmektedir. Eğer çocuk başka bir arkadaşının getirdiği oyuncak ile oynamak isterse kendi getirdiği oyuncak arkadaşıyla değiştirmesi gerektiği gözlenmektedir. Bu sayede zaman içerisinde sevdiği nesnelere paylaşmak çocuğa zor gelmemektedir. Örneğin, poğaç yapma etkinliğinde öğretmen sınıftaki çocuklara poğaç yapacaklarını söylediği ve her çocuğa bir görev verdiği gözlenmektedir. Kimi çocuklar hamur açarken kimi çocuklar malzemeleri hazırlarlar. Bu sayede çocuk bir grubun parçası olur, bu grupta kendisine verilen görevi yapar ve grup sorumluluğu kazanır. Tüm bu beceriler sosyal yeterlilik kazanabilmesi için çocuğun ihtiyaç duyduğu beceriler olduğu gözlenmektedir.

Görüleceği üzere Montessori felsefesinde eğitim göre çocukların sosyal yetkinlik becerileri desteklenmektedir. Sosyal yetkinliği yüksek olan çocukların psikolojik dayanıklılıkları sosyal yetkinliği düşük olan çocuklara göre daha yüksek olacağı için Montessori felsefesinde eğitim göre çocukların psikolojik dayanıklılıkları da daha yüksek olacaktır denilebilir.

7. Duygu Kontrolü

Duygu kontrolü çocukların sağlıklı iletişim kurabilmeleri, empati yapabilmeleri ve kişisel özelliklerini geliştirebilmeleri için önemli olduğu görülmektedir. Çocuğa kendi duygularını tanımasını ve kontrol edebilmesi yönünde fırsat tanınarak destek olunmaktadır. Montessori felsefesiyle verilen eğitimde çocuklara arkadaşını sevmeyi, arkadaşlarının canını acıtmaması gerektiğini, Montessori sınıflarında bulunan araçlara zarar vermemesi gerektiğini açıklamak için çocuğun empati yapması sağlanmaktadır. Örneğin, Montessori sınıfında yer alan tahta bir aracı arkadaşının yanağına vuran iki çocuğu gözlemlediğimde zarar gören çocuğa karşılık verip vermediği sorulunca “ ona zarar vermek istemedim” şeklinde bir cevap verdiği görülmektedir. Görüldüğü üzere kendisinin zarar görmesini istemeyen çocuk canının çok acıdığı anda bile karşısındaki çocukla empati yapıp onun zarar görmemesi için olumsuz bir davranışta bulunmadığı gözlenmiştir.

8. Akran İlişkileri

Montessori eğitiminde akran ilişkisinin çocuğun sosyalleşebilmesi için gerekli olduğu görülmektedir. Sosyal uyum sağlayan çocuklar akranlarından ihtiyaç duyduğu desteği alabildiği gözlenmektedir. Akran ilişkisi ile arkadaşlık kavramının ayırım noktasında arkadaşlık kurulan bir bağ ile güçlendirilmektedir. Birbirleri ile oyuncak paylaşımında bulunan çocuklar için arkadaşlık kavramını güçlendirdiğini fotoğrafta görmekteyiz. Fotoğrafta oyun sınıfında oyun oynayan çocuklar arasında gerçekleşen oyuncak paylaşımında sağlıklı bir ilişki için gereken becerileri yerine getiren çocuklar mutlu bir

şekilde oyunlarına devam etmektedir. Arkadaşlık ilişkisinin kurulabilmesi için iletişim, empati ve paylaşma becerilerinin koordineli bir şekilde uyumu gerekmektedir. Örneğin; çalışmasını bitirebilmenin verdiği mutluluğu arkadaşına sarılarak gösteren başka bir öğrencide arkadaşlık kavramının olumlu özellikleri görülmektedir. Arkadaşını sevme, kabul etme, işbirliği yapabilme gibi kişilik özelliklerinin bu aşamada desteklendiği görülmektedir. Belirlenen yönergeler doğrultusunda araç çalışmasını tamamlayan çocukların mutluluğu gözlenmektedir. Başarmanın verdiği his ile birlikte bir sonra aşamaya daha motive şekilde geçtikleri gözlenmiştir. Grup çalışması ile çocukların akran ilişkilerini güçlendirdikleri gözlenmektedir. Bu sayede çocuğun sosyal yeterlilik becerisini geliştirir ve toplum içerisinde kabul görür. Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan çocukların sosyal yeterlilik sahibi olduğu görülmektedir.

9. Sosyal Problem Çözme Becerileri

Montessori felsefesinde çocuklara mümkün olduğunca temel öz-bakım becerilerini kendilerinin başarması beklenir. Bu sayede çocuğun bir birey farkındalığına ulaşması amaçlanır. Montessori felsefesinde verilen eğitimin sosyal problem çözme becerilerini desteklediğine dair bir başka örnek ise mutfak içerisindeki düzenin sağlanması sırasında gözlenebilir. Çocuklar yemek sonrasında sandalyelerini ters bir şekilde masanın üzerine koymalıdır. Tüm çocuklar bu görevi ilk seferde başarıyla tamamlayamaz. Yapamadıklarını öğretmenlerine ilettiklerinde öğretmenleri onları dinledikten sonra tekrar denemelerini ya da alternatif çözüm yolları bulmalarını ister. Bu sayede çocuğun karşılaştığı zorlukları aşabilmesi için istekli olması amaçlanır.

Sosyal problem çözme becerileri ile ilgili olarak Montessori sınıfında aracını toplarken tedirgin olan bir çocuk öğretmenine aracını toplayamayacağını söylemiştir bu süre süre içinde ağlamaya başlamıştır. Bunu gören akranı çocuğun yanına giderek sen araçları nasıl topladın gerektiğini biliyorsun, istersen ben sana yardımcı olabilirim diyerek arkadaşına destek olduğu gözlenmiştir.

Başka bir örnekte ise uyku saatinde pijamasını arayan bir çocuğun kendi pijamasını bulamadığı için olumsuz davranış sergilediği ve ağladığı görülmektedir. Bu durumu gören arkadaşı çocuğa yardım edebileceğini söyler ve pijamayı aramalarına rağmen bulamazlar. Sonrasında yardım etmek isteyen çocuğun arkadaşına pijamasını ödünç olarak verdiği gözlenmiştir. Bu sayede oluşabilecek olumsuz durumun akran desteği önlenmiş görülmektedir. Kendi problemini kendisi çözebilen çocukların süreç içerisinde psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğu gözlenmiştir.

10. Mutluluk ve İyimserlik

Çocuk sahip olduğu enerjiyi mümkün olduğunca karşılaştığı sorunu çözmek için kullandığı görülmektedir. Örneğin çocuk yaptığı hataları gizlemek yerine bu hataları belirtip yardım isteme eğilimi göstermektedir. Enerjisini yaptığı hataya bahane üretmeye harcamak yerine hatadan ders çıkarmak ve hatanın yarattığı olumsuzlukları

çözmek için kullanmaktadır. Yaşanılan durumlar karşısında iyimser davranışından vazgeçmeyen çocukların çözüm üretme sürecinde daha aktif oldukları görülmektedir. Mutlu olan ve etrafını mutlu eden çocukların sosyal yeterliliklerinin de yüksek olduğu gözlenmektedir. Mutlu çocuklar yetiştirebilmek oldukça zor bir iştir çünkü mutluluk kişiseldir ve çok fazla değişkene bağlıdır. Mutluluğun birçok tanımı olsa da bireylerin yaşamdaki beklentilerinin karşılanması ve sahip oldukları olumlu duyguların birleşimi şeklinde tanımlanabilmektedir. Montessori felsefesinde verilen eğitimde çocuk beklentilerini tek başına karşılamaya yönlendirilmektedir. Bu bağlamda çocuk isteklerini kendi yapabileceğini düşündüğü hedefler üzerine inşa eder. Çocuk gerektiğini düşündüğünde hedefine ulaşmak için yardım alır. Başarısızlıklarından ders çıkarır, başarılarından haz alır ve özgüven kazanır. Kısaca çocuk hayattan doyum alır ve olumlu duygular taşır. Bu çocuğun psikolojik dayanıklılığı mutsuz çocuklara göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Topbaş'a (2018: 44) göre günümüzde anne-baba eğitimi olmadan çocuğun almış olduğu eğitim yetersiz kalmaktadır. Montessori eğitim felsefesinde çocuğun kendi ihtiyaçlarını karşılayabildiği bir çevrede istenen seyirci değil oyuncu olmasıdır. Ebeveyn ve eğitimciler olarak çocuğa gereksinimi kadar yardım etmelidir. Çocuğun üstesinden gelebileceğine inandığımız durumlar dışında çocuğa müdahalede bulunmamalıyız. Çocuk eğitiminde Montessori eğitim felsefesi temel alındığında çocuk kendi doğasını yaşadığımız doğaya aktarması daha sağlıklı olacaktır. Bu şekilde kendisiyle ve çevresiyle sağlıklı iletişim kurabilir, özgüveni yüksek ve mutlu bir birey olabilmenin ilk adımlarını atmış olur (Topbaş, 2018: 46). Montessori yöntemi çocuğun içerisinde gizlenmiş olan iyi- doğru bireye ulaşmayı amaçlamaktadır. Bunu toplum normlarına göre değil, çocuğun bize gösterdiği bağlamda toplum kurallarını iyileştirmeyi amaçlar. Günümüzde toplumun ihtiyaç duyduğu sevgi ve saygı kavramları çocukları taklit edebilen yetişkinler tarafından yeniden kullanılacaktır (Topbaş, 2018: 38). Psikolojik dayanıklılık bireylerin karşılaştıkları zorlukları aşabilmeleri için gösterdikleri becerilerin tümüne denir. Psikolojik dayanıklılık öncelikle bireyin karşılaştığı zorluğu aşabilmesi ve sonrasında başarılı bir şekilde devam ettirebilmesi olarak iki şekilde incelenmektedir. Koruyucu ve risk faktörlerinden etkisine maruz kalan çocuğun psikolojik dayanıklılığı karşılaştığı güçlük arttıkça bireyi güçlendirebilir veya güçsüzleştirir (Kavi ve Karakale, 2018: 72). Aktan ve Önder'e (2018) göre çocukluk dönemlerinde psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan araştırmalar çocukların akran ilişkileri, öz-düzenleme, duygu kontrolü, sosyal problem çözme ve doyum erteleyebilme gibi becerilerin psikolojik dayanıklılığı desteklediği gözlenmiştir. Hayat standartlarımızı belirleyen psikolojik dayanıklılık için gelişimimizi destekleyen insani becerilerimizin zarar görmemesi önem taşımaktadır (Aktan ve Önder, 2018: 26). Duygusal açıdan; öz-güvenli, kendisine ve çevresine saygı duyan, kendini olduğu gibi kabul eden, duygularını kontrol eden ve kolay adapte olabilen pozitif bireylerdir.

Bilişsel açıdan; kendine hedef koyabilen, koyduğu hedefe nasıl ulaşacağını belirleyebilen, başarı odaklı ve azimli bireylerdir. Nietzsche'nin de dediği gibi "beni yok etmeyen şey beni güçlü kılar" sözünden yola çıkılarak bireyin yaşanılan güçlükler için pes etmesini değil savaşıp verdiği mücadeleyi kazanmasını desteklemeliyiz. Kazanılan savaş kişinin kendisiyle olan savaşıdır. Verilen mücadele kişinin psikolojik yönden güçlü olabilmesi adınadır.

MEB çocuklarda çağın gerekliliklerini karşılaması adına 2002 yılında Okul Öncesi Eğitim Programını değiştirmiş ve 4 yıllık test sürecinden sonra 2006 yılında uygulama başlamıştır. MEB 2006 Okul Öncesi Eğitim Programında çocukların sosyal problem çözme, iletişim, analitik düşünme, sorumluluk, yaratıcılık ve çevre farkındalığı gibi becerilerin gelişimini göz önünde bulundurmıştır (Temel,2016:144). Söz edilen becerilerin Montessori eğitim yaklaşımında materyaller ile desteklenerek kazandırıldığı görülmektedir. Araştırma sonuçları göz önüne alındığında MEB 2006 Okul Öncesi Eğitim Programının Montessori felsefesine göre uyarlanması ve montessori materyallerinin Okul Öncesi Eğitim Programına dâhil edilmesi çocukların gelişimlerinin destekleyeceği öngörülmüştür (Temel, 2016:144).

Alan yazında hedef odaklı, sosyal problem çözme becerilerine sahip, bağımsız ve özgür çocuklar psikolojik olarak güçlü bireylerdir. Ayrıca kültürel faktörler de psikolojik dayanıklılığı etkileyen etmenlerden biridir. Psikolojik dayanıklılık bölgeye ve kültüre göre değişim göstermektedir. Bu araştırmayı yorumlarken bu çalışmanın Nevşehir Bölgesinde bir anaokulu üzerinden yapıldığı göz önüne alınmalıdır. Ek olarak benzer yaş gruplarıyla yapılacak olan ileriki yıllardaki diğer çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre Montessori felsefesi ile eğitim alan çocukların belirlenen alt başlıklara göre psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğu görülmektedir.

Montessori Felsefesi İle Eğitim Alan 24-72 Ay Arası Çocukların Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi

Kaynakça

- Akfirat-Önalın, F. (2006), Sosyal Yeterlilik, Sosyal Beceri ve Yaratıcı Drama, *Sosyal Beceri ve Yaratıcılık Dergisi*, (1) 1, 39-58.
- Aktan, Ş.B. ve Önder, A. (2018), Okul Öncesi Dönemde Psikolojik Dayanıklılık, *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, (4) 2, 20-30.
- Arı, M. ve Yaban, E., H. (2012), 9-11 Yaşındaki Çocukların Sosyal Problem Çözme Becerilerinde Cinsiyet ve Yaş Farklılıkları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, (30) 164, 188- 203.
- Arslan, G. (2015), Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin (ÇGPSÖ-12) Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Ege Eğitim Dergisi*, (16) 1, 1-12.
- Arslan, H. (2018), Psikolojik Danışmanların Mutluluk, Psikolojik Sağlık ve Bağımlılık Durumları Arasındaki İlişkiler, *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, Sayı: 1, 17-35.
- Aydın, M. ve Egemberdiyeva, A. (2018), Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeylerinin İncelenmesi, *Türkiye Eğitim Dergisi*, (3) 1, 37-53.
- Bandura, A. (1999), Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective, *Asian Journal Of Social Psychology*, 2 (1), 1- 41.
- Baynham, H. J. (2016), *Çocuğun Ayak İzinden*. İstanbul: Optimist Yayınevi.
- Demir, S. (2018), *Bütün Dünya 2000*, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Sayı: 2018/5, 143-146.
- Durakoğlu, A. (2010), *Maria Montessori'ye Göre Çocuğun Doğası ve Eğitimi*, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:16, 133-145.
- Çiltaş, A. (2011), Eğitimde Öz-Düzenleme Öğretiminin Önemi Üzerine Bir Çalışma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:3, Sayı: 5, 1-11.
- Eraslan, Y. (2008), Psikolojik Sağlık. Marmara Eğitim Kurumları, *Rehberlik Danışma Merkezi Kültür Yayını*, Sayı: 11, 22-26.
- Genç, S., Z. ve Kalafat, T. (2010), Öğretmen Adaylarının Empatik Becerileri ile Problem Çözme Becerileri, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 135-147.
- Günalp, A. (2007), *Farklı Anne Baba Tutumlarının Okulöncesi Eğitim Çağındaki Özgüven Duygusunun Gelişimine Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2018), *Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavi, E. ve Karakale, B. (2018), Çalışan Psikolojisi Açısından Psikolojik Dayanıklılık, *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (7), 55-77, Doi: 10.31199/hakisderg.391826.
- Keskin, T. (2015), *Montessori Yöntemiyle Kendine Güvenen Çocuk Nasıl Yetiştirilir*, Ankara: Tutku Yayınevi.
- Korkmaz, E. (2015), *Montessori Metodu*. İstanbul: Siyam Kitap.
- Lillard- Stoll, A. (2018), *Montessori Dehanın Ardındaki Bilim*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Montessori. M. (2016), *Çocuğunuz Hakkında Bilmeniz Gerekenler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Öz, F. ve Yılmaz Bahadır, E. (2009), Ruh Sağlığının Korunmasında Önemli bir Kavram: Psikolojik Sağlık, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 16 (3),82-89.

Shute, N. (2002), Madam Montessori, EBSCO ISSN: 0037-7333 Accession Number: 7238809, Smithsonian, (33) 6, 70-75.

Sapmaz, F. ve Doğan, T. (2012), Mutluluk ve Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak İyimserlik, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 63-69.

Ülker Tümlü, G. ve Receptoğlu, E. (2013), Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3 (3), 205-213, DOI: 10,5961/jhes.2013.078.

Temel, F. (Ed.). (2016), *Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar*, Ankara: Vize Yayıncılık.

Topbaş, E. (2018), *Montessori Yöntemiyle Çocuk Eğitimi*. Ankara: Panama Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

Şahin, İ. (2018), *Psikolojik Sağlamlık*, <http://mozartcultures.com/psikolojik-saglamlik/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Seligman, M. (2004), *Martin Seligman'dan Pozitif Psikoloji*, https://www.ted.com/talks/martin_seligman_the_new_era_of_positive_psychology?language=tr, (Erişim Tarihi: 06.12.2019).

Davranış Bilimleri Enstitüsü, (2016), *Zevki Erteleme Becerisi Testi Marshmallow Testi Nedir*, <https://www.dbe.com.tr/Cocukvegenc/tr/news/zevki-erteleme-becerisi-testi-marshmallow-testi-nedir/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2019).

SAĞLIK İLETİŞİMİNDE KAMU SPOTU KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME “SEN DE BAŞARABİLİRSİN” KAMU SPOTU ÖRNEĞİ

İlknur Doğu Öztürk¹

Figen Sabırcan²

ÖZ

Sağlık iletişimi, sağlıkla ilgili sürece dâhil olan tüm kamusal ve özel profesyonel hizmet sağlayıcıları ile hedef kitleler arasında gerçekleşen iletişimdir. Bu iletişim, sağlık profesyonelleri ile hasta arasında bireysel düzeyde ya da davranış değişikliği oluşturmak amacıyla uygulanan sağlık iletişimi kampanyaları ile toplumsal düzeyinde gerçekleştirilmektedir. Çalışmada, sağlık iletişimi kampanyaları kapsamında yararlanılan kamu spotlarının, izlerkitle tarafından nasıl alımlandığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Sağlık Bakanlığı'nın 2019 yılında yayımlamaya başladığı “Sen de Başarabilirsin” başlıklı kamu spotu, alımlama analizi yöntemiyle incelenmiştir. İlgili kamu spotunun nasıl alımlandığı, örneklem olarak seçilen on iki katılımcı ile sınırlandırılarak ve yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak derinlemesine görüşme yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma, kamu yararı ilkesiyle yayımlanan kamu spotunun alımlanmasına yönelik tespitlerde bulunulması, hazırlanacak yeni kamu spotlarının içeriğinin oluşturulması aşamasında değerlendirilecek öneriler ortaya koymasıyla önem taşımaktadır. Sonuç olarak izleyici temelli araştırma kapsamında, yayımlanan kamu spotunun uyuşturucu ile mücadelede önemli olduğu ancak akılda kalıcılık, inandırıcılık, oyuncu ve müzik seçimi açısından yetersiz bulunduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık İletişimi, Kamu Spotu, Alımlama Analizi.

AN EVALUATION OF THE UTILIZATION OF PUBLIC SERVICE ANNOUNCEMENTS IN HEALTH COMMUNICATION: THE CASE OF “YOU CAN DO IT TOO” PSA

ABSTRACT

Health communication is the type of communication that is carried out between all public and private professional service providers in health-related processes and target groups. This type of communication is realized on a societal level through health communication campaigns for behavioral change or executed between health professionals and patients on an individual level. This study aims to unravel how public service announcements, utilized within the scope of health communication campaigns, are perceived by the viewers. To that end, the PSA with the title “You can do it too (Sen de Başarabilirsin)”, broadcasted by the Ministry of Health as of 2019, is examined with the method of reception analysis. The manner, in which the PSA in question is received, is analyzed via in-depth interview method by using a semi-structured questionnaire, while the sample size is limited to twelve respondents. The research study carries importance in terms of making observations regarding how PSAs, which are broadcasted with the principle of public interest, are received, as well as making suggestions for the stage of generating new PSA content for future. In conclusion, it is understood that within the scope of the audience-based research study, the PSA in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, iozturk@dogus.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, figen.sabircan@kent.edu.tr

question is significant in battling drugs, but is inadequate regarding memorability, credibility and selection of actors and music.

Keywords: Health Communication, Public Service Announcement, Reception Analysis

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü tarafından “Sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” olarak tanımlanan (WHO, 1998: 1) sağlık, yaş, cinsiyet, demografik ve genetik özellikler, yaşam tarzı gibi bireysel, nüfus, kültür, teknoloji, ekonomi ve sağlık hizmetlerinin sunumu gibi toplumsal faktörler şeklinde örneklendirilebilecek pek çok unsurdan etkilenebilmektedir (Budak, 2019).

Sağlığın olumsuz etkilenmesiyle, toplumsal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle iletişim, toplumdaki bireylerin sağlıklarının korunması ve bilinçlendirilmesini amaçlayan sağlık sistemi içerisinde önem kazanmakta ve sağlık iletişimi önemli bir disiplin olarak ön plana çıkmaktadır. İletişimin iki taraflı devam eden bir süreç olması ise sağlık iletişimine çok daha geniş bir perspektiften bakmayı sağlamaktadır. Sağlık iletişimi kapsamında, farkındalık yaratma, bilinçlendirme, davranışları değiştirme ve olumlu sağlık alışkanlıkları kazandırma gibi amaçlarla, diğer iletişim uygulamalarıyla birlikte, reklamlarla aynı özelliklere sahip kamu spotlarından da yararlanılmaktadır. Kamu spotları, hedef kitlenin ilgili spotu izledikten sonra istenilen yönde davranışlarını değiştireceği beklentisi ile yayımlanmaktadır. Bu beklentiyle, kamu spotlarında mesajın içeriğinin kodlanması ve kodaçıklamanın yapılması aşamaları önem taşımaktadır.

“Bitkisel kökenli veya sentetik olup, fiziksel veya ruhsal, bağımlılığa yol açan ve tutku yaratan bütün maddeler” uyuşturucu madde olarak kabul edilmektedir (Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı [KOMDB], 2007: 18). Tüm dünyada toplumu tehdit eden, telafisi güç zararlar veren unsurlardan biri haline gelen uyuşturucu madde kullanımıyla mücadele amacıyla Türkiye’de 1997, yılında Aile Araştırma Kurumu bünyesinde "Uyuşturucu Madde Kullanımı ile Mücadele Takip ve Yönlendirme Üst Kurulu" ve "Uyuşturucu Madde Kullanımı ile Mücadele Takip ve Yönlendirme Alt Kurulu" meydana getirilmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Türkiye Uyuşturucu Raporu’na göre (2019: 93) uyuşturucu kullanmaya başlama nedeni olarak ilk sırada %33,2 oranı ile merak gelmektedir. Kullananların % 23’ünün arkadaş ısrarı, %12,3’ünün kişisel ve %11,3’ünün ise aile içi sorunları nedeniyle uyuşturucuya başladığı tespit edilmiştir. Hayatında en az bir kere madde kullananların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; 15-24 yaş grubunun %35,4, 25-34 yaş grubunun %30, 35-44 yaş grubunun %18,3, 45-54 yaş grubunun %7,8 ve 55-64 yaş grubunun ise %8,5 oranında bir dağılım ortaya koyduğu görülmüştür. 2006’da uyuşturucu hakkında adli işlem yapılan kişi sayısı yaklaşık 11 bin iken bu sayı on yılda 693 bine ulaşmıştır (Bahar, 2018: 6). Madde bağımlılığı sorununun hızla yaygınlaşarak, günden güne büyümesi bu sorunla

mücadele etmek amacıyla resmi kurumları harekete geçirmiştir. Sağlık Bakanlığı, 2017 yılında alkol, tütün mamulleri ve madde bağımlılığı ile ilgili yedi, 2018 yılında ise dört farklı kamu spotu yayımlanarak toplumda farkındalık sağlanmaya çalışılmıştır (TRT Genel Müdürlüğü, 2019). Bu kamu spotlarının etkisi ve alımlanması ise araştırılması gereken bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Livingstone (2005: 32), televizyon yoluyla kamu spotlarını izleyen kitlenin yaklaşım farklılığına, etkilenme ve kamu spotuyla bir değişimin gerçekleşmesi durumuna yönelik bilgiye ulaşmak için kişilerle derinlemesine görüşme ya da odak grup oluşturularak gerçekleştirilecek alımlama analizinin önemini vurgulamıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada ilk olarak, çalışmanın temeli olan sağlık iletişimi, kamu spotu ve alımlama analizi kavramlarının daha net olarak anlaşılabilmesi için literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen teorik bilgiler doğrultusunda, Sağlık Bakanlığı'nın 2019 yılında yayınlamaya başladığı uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele konulu "Sen de Başarabilirsin" kamu spotunun izlerkitle tarafından nasıl alımlandığı sorusuna yanıt aranmıştır. Kamu spotlarını izleyen kitle içinde yer alan hedef kitle tarafından nasıl algılandığı, mesajın içeriğinin nasıl kodlandığı ve kodaçımının nasıl gerçekleştiği konusu ön plana çıkmaktadır. Bu konuda en temel çalışma, Kültürel Çalışmalar alanının en önemli isimlerinden olan Stuart Hall (1973) tarafından yapılan "Encoding and Decoding in the Television Discourse-Televizyon Söyleminde Kodlama ve Kodaçımı" başlıklı araştırmadır. Kamu spotlarının, izleyiciler tarafından okunmasını ele alan bu araştırmada, Hall'un kodlama/kodaçımına modelini temel almaktadır. Konuyla ilgili derinlemesine görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan elde edilen verilerle literatüre katkıda bulunmaya ve kamu spotlarının etkilerini arttıracak yönde mesaj tasarımı yapılmasını sağlayacak öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

1.Sağlık İletişimi Kapsamında Bir Araç Olarak Kamu Spotları

ABD'de 1970'li yıllarda gelişmeye başlayan yeni bir alan olan sağlık iletişimi, dünyanın önde gelen sağlık kuruluşlarından Centers for Disease Control and Prevention-Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC, 2019) tarafından, "Kişilerin ve toplumun sağlıkla ilgili kararları üzerinde etkili olmak ve bilgilendirmek maksadıyla iletişim bilimine ilişkin stratejilerin kullanılması ve uygulanması" olarak tanımlanmaktadır. Ray (2005: 53) tarafından "sağlıkla ilgili mesajların yayılması ve yorumlanması" şeklinde özetlenen sağlık iletişimi, Kreps ve Thornton'a göre (1992: 198), "kamu sağlığının koruyucu anlayışı içinde çok önemlidir. İkna etmeye yönelik sağlık bilgisi kişilerin sağlıklarını korumaya yönelik davranışlarını düzenleyen birincil derecede önemli bir sosyal süreçtir". Sosyal bir süreç olmanın etkisiyle psikoloji, sosyoloji gibi farklı alanlarla kesişerek sürekli gelişmektedir.

Sağlık iletişimi, sağlıkla ilgili konularda farkındalık yaratılması, bilgi edinilmesi ve davranış değişikliği oluşturulmasında halkın ve kuruluşların iletişim ve teknoloji ile olumlu yönde etkilenmesidir. Çevre, güvenlik, sağlıklı yaşam öğretileri, doğru beslenme, nüfus planlama ve ilaç sanayine kadar geniş bir alanı kapsayan (Akova, 2017: 20) sağlık

iletişimi kavramı, bireylerin psikolojik ve biyolojik sağlığından yaşam kalitelerinin iyileştirilmesine, sağlık politikalarının düzenlenmesinden sosyal faktörlerin etkisine kadar genişletilebilecek çok çeşitli başlıklar altında toplanabilmektedir.

Sağlık iletişimi; hasta-hekim iletişimi ve sağlık iletişimi kampanyaları ana başlıkları altında iki düzeyde gerçekleşmektedir. Clift ve Freimuth (1995: 68-74)’a göre, geniş bir kitlenin sağlıkla ilgili konulara yaklaşımını etkilemek ve sistemli girişimlerle davranışlarına istenilen yönde bir değişim başlatmak olan sağlık iletişiminin birincil amacı, hem sağlıkla ilgili uygulamalarda hem de birey ve toplumun sağlık durumunda ilerleme kaydetmektir. Araştırmacılar, sağlık iletişiminin sağlık personellerinin birbirleriyle, hastalar ve hasta yakınlarıyla aralarındaki iletişimi kapsarken kişilerarası düzeyde olduğunu belirtmektedir. Sağlığın geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak, sağlık hizmetlerinin tanınması, sağlıkla ilgili doğru bilgilerin yayılması, bireylerin sağlık konularında gerekli sistemlere erişimi ve istenilen yönde sağlık davranışı kazandırılması ile bu kazanımın alışkanlığa dönüşmesi şeklinde pekiştirilmesinde ise kitle iletişimi düzeyinde gerçekleşmektedir (Çınarlı, 2008: 45).

Bireylerin sağlıklı olmaları ya da olmamaları durumunu belirleme konusunda, sağlıklarını korumaya önem veriyor olmaları, kültür düzeyleri, eğitim durumları ve kitle iletişim araçlarını kullanabilme becerileri gibi unsurlar önem taşımaktadır (Karagöl, 2017: 4). İnsanların içinde buldukları çevrede gerçekleştirdikleri aktivitelere ve bunları yönetmede gösterdikleri yeteneğe bağlı olan sağlıkla ilgili faaliyetlerde ve etkileşimli süreçte iletişim uygulamalarına başvurularak (Schiavo, 2007: 5) toplumun etkilenmesi ve ikna edilerek istenilen davranışlara yönlendirilmesi söz konusudur. Sağlığın desteklenmesi ve geliştirilmesi yönünde halkla ilişkiler, medyada savunuculuk ve sosyal pazarlama yöntemlerini kullanan sağlık iletişimi kampanyaları kapsamında, kamu spotları özellikle kamu kurumları ve sivil toplum oluşumları tarafından tercih edilmektedir.

Kamu spotu uygulamalarının ilk örneklerine ABD’de rastlanmaktadır. İngilizce “Public Service Announcement” (PSA) olarak kullanılan kavram, Amerika Federal İletişim Komisyonu (Federal Communications Commission) tarafından “Herhangi bir ödeme yapılmayan, federal veya yerel yönetimlerin programlarını, faaliyetlerini veya hizmetlerini veya kâr amacı gütmeyen kuruluşların programlarını, faaliyetlerini, hizmetlerini teşvik eden her türlü duyuru ve zaman sinyalleri, rutin hava durumları ve reklam ilanlarının haricinde toplumun çıkarlarına hizmet ettiği kabul edilen diğer duyurular” olarak ifade edilmektedir. Kamu spotları, 1920’li yıllarda ABD’de önce sinema daha sonra radyo ve televizyon yayıncılığında yerini almıştır. I. ve II. Dünya Savaşları sırasında, Amerikan halkının savaşa desteğini artırmak amacıyla kullanılan afiş ve radyo yayınları, gelişerek günümüze kadar devam eden kamu spotlarının temelini atmıştır (Encyclopedia of Television, 2013: 1849).

Kavram, Türkiye’de kullanıldığı ilk uygulamalarda, içerdiği yarar düşünülerek “Kamu Yararı Spotu” olarak adlandırılmıştır (Aytekin, 2016: 250). Tarihsel gelişim

incelendiğinde, Abısel (1994)'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda sinema filmlerinin propaganda amaçlı kullanım gücünün kamu yararına kullanılmasının TBMM'de kabul edilen kararlarla uygulamaya geçirildiği görülmektedir. Bu yaklaşımla ilk kamu yararı spotlarının propaganda amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Türkiye'deki ilk kamu yararı spotlarının yayımlanması, 1927 yılında radyoda olmuştur. Televizyonda yayımlanması ise ancak 1979 yılında gerçekleşmiştir (Ustaoğlu'dan aktaran Bilgiç, 2016). 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı ve TRT işbirliği ile Verem, Kanser, Dünya Sağlık Günü gibi özel sağlık gün ve haftalarını içeren, aktüel konularla ilgili toplumu aydınlatan radyo ve televizyon programları hazırlanmaya başlanmıştır (Göçmen ve Meydan, 2017: 15). 1980'li yıllardan itibaren "kamu spotu" terimi kullanılmaya başlanarak sigara, trafik güvenliği, engelliler ve çevre konularında ilk örnekler yayımlanmıştır. Dönemin akılda kalan kamu spotlarına; "Bir alışveriş, bir fiş", "Sel gelir iz bırakır, turist döviz bırakır" ve "Trafik canavarı olmayın" spotları örnek olarak verilebilir. 1990'lı yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artmasına paralel bir şekilde kamu spotu örneklerinde de artış gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda trafik konusundaki sorunlara dikkat çeken kamu spotları artarken, 2010'larda kamu spotları, devletin resmi kurumlarının ve bağlı oldukları bakanlıkların faaliyet alanlarında gerçekleştirdikleri kampanyaların, önemli araçları olarak yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak kamu spotlarının konu çeşitliği ve sayısı hızla artmıştır (Aytekin, 2016: 252). Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından, salgın hastalıklar, kronik kalp hastalıkları, sigara karşıtı, obezite ile mücadele ve spor yapma alışkanlığı gibi sağlıkla ilgili konularda kampanyalar yapılmış ve kamu spotları yayımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2019). Okay (2014), kamu spotlarını geniş bir sosyal pazarlama projesinin önemli parçası olarak konumlandırır, sağlık alanındaki sosyal sorunların çözümüne yönelik uygulamalar olarak değerlendirir.

Kamu spotları, Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun 8.8.2012 tarih ve 2012/45 sayılı toplantısında kabul edilerek yürürlüğe giren Kamu Spotları Yönergesi'nin 3. maddesinin (b) fıkrasına göre "*kamu kurum ve kuruluşları ile dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanan veya hazırlatılan ve Üst Kurul tarafından yayımlanmasında kamu yararı olduğuna karar verilen bilgilendirici ve eğitici nitelikteki film ve sesler ile alt bantları*" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca yönergenin 6. maddesinin (1) fıkrasında kamu spotlarının ücretsiz olarak ve film veya ses şeklinde 45 saniyeyi geçmeyecek şekilde yayınlanabildiği belirtilmektedir (RTÜK, 2012).

Ana amacı, kamu yararını gerçekleştirmek olan kamu spotları, bu hedefe bireylerde davranış değişikliği yaratarak ulaşabilmektedir (Günday, 2002: 14). Kalp hastalıkları ile mücadele için spora başlamak, güvenli seks için prezervatif kullanmak şeklinde örneklendirilebilecek pozitif bir davranışı benimsetmek, alkollü araba kullanmak şeklindeki negatif bir davranışı azaltmak ya da kanunlarla yasaklanmış yerlerde sigara içilmemesi davranışını teşvik etmek gibi çeşitli amaçlarla hazırlanmaktadır (Lannon'dan aktaran Bilgiç 2016). Bu spotların içeriğinde, görsel ve işitsel olarak semboller ve işaretlerle özel bir iletişim dilinin kullanılarak toplumsal değerlerden, geleneklerden ve

kültürel unsurlardan yararlanılmakta, sorunlu ve sağlıksız belirli davranışların terk edilmesi ve iyileştirilmesi adına kurgulanan bu içerikler, izlerkitleye görsel zenginlik ve çeşitlilik katılarak sunulmaktadır (Akova, 2017: 18).

Reklam amacıyla çekilen filmlerin televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarında yer ve zaman satın alınarak yayınlanması çok büyük bir bütçe gerektirmektedir. Bu nedenle, farkındalık yaratma, bilinç kazandırma, davranışı bıraktırma ya da benimsetme gibi farklı amaçlarla gerçekleştirilen kampanyalar kapsamında kamu spotlarının geleneksel kitle iletişim araçlarında ücretsiz yer alabilmesi kamu yararı adına oldukça önemlidir.

Türk halkı, “televizyon izleme, radyo ve müzik dinleme” faaliyetlerine hafta içi günde ortalama 3 saat 30 dakika, hafta sonu ise 3 saat 45 dakika zaman ayırmaktadır (RTÜK, 2018). Türkiye’de kamu spotları, kamuya hizmet etme anlayışı ile en fazla izlenen/dinlenen saat dilimi olarak ifade edilen 17.00-22.00 saatleri arasında yayınlanmaktadır. Kurumlar toplumu ilgilendiren konularda kamu spotları aracılığıyla iletişim kurma fırsatı yakalamaya çabalamaktadır. Bu fırsatı değerlendiren kurumlardan birisi de Sağlık Bakanlığı’dır. Yayımladığı kamu spotlarının izleyiciler tarafından nasıl alımlandığı sorusu önem taşımakta ve bu soruya yönelik elde edilecek bulguların, gelecekte kurum tarafından hazırlanacak spotların hazırlanmasında yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Alımlama Analizi

Alımlama, Latince ‘recipiere’ kökünden gelen ‘karşılama, alma, bir eserin etkisi’ anlamlarında kullanılan bir kavramdır (Ekiz, 2007: 120). 1960’lı yıllardan bugüne kadar öncelikle edebiyat eserlerinde, okurun anlam ve yorumdaki işlevini, yapıyla kurduğu ilişkiyi inceleyen, televizyonda yayınlanan programların (haber, bilgilendirici, kurgusal vb.) söylemleri ve ürettikleri ile izleyicilerin söylemleri ve bu söylemler arasındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlayan bir teori olarak nitelendirilmektedir (Hoiyer, 2005: 105-106). Alımlama analizi, izleyicilerin medya mesajlarıyla ilgili yaptıkları yorumları, kod açmalarını, anlam üretimlerini, algıları ya da kavrayışları ortaya koymayı sağlamaktadır. Böylece alımlama ile ilgili toplumsal ve bireysel unsurlar tespit edilebilmektedir.

Alımlama analizi çalışmalarında, üç oluşumun etkisi gözlenmektedir. Kitle iletişimi araştırmalarında alımlama analizi çalışmalarının doğuşu, İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneğine dayanmaktadır. İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın önemli bir temsilcisi olan Stuart Hall (1974), “Televizyon Söyleminde Kodlama ve Kodaçıklama” adlı makalesinde, medya metinlerinde egemen ideolojinin tercih edilen okuma olarak kabullenildiğini ancak bunun okuyucular tarafından sorgulamadan kabul edilmediğini ileri sürmektedir. Alımlama analizine göre okuyucuların veya izleyicilerin her bir mesajı yorumlaması birbirinden farklıdır. Bir diğer ifade ile tek bir okuma biçiminden söz edilemez. İkinci olarak alımlama çalışmalarının, “Kullanımlar ve Doyumlar” yaklaşımı ile ilişkisi olduğu ve bu çalışmaları etkilediği bilinmektedir. Bu yaklaşımda, mesajları

kendi yararına kullanan aktif okuyucu/izleyici düşüncesi vardır. Bir diğeri ise 1960'ların sonunda edebiyat eleştirilerinin etkisiyle Almanya'da gelişen Alımlama Teorisi'dir. Bu teorinin savunucularına göre bir edebi eserin değerlendirilmesi ve yorumlanması, okuyucunun deneyimleriyle şekillenmektedir ve bundan dolayı kişiden kişiye değişebilmektedir. İzlerkitle içinde okuyucu olarak konumlandırılan bireyler burada sadece pasif bir parça değil anlam üreten aktif alımlayıcı konumundadır (Alasuutari, 1999: 1-21). Medya içeriğinin çözümlenmesi ve izleyicinin metne yönelik algılamasına yansıyan unsurların tespit edilmesi analizin başarılı gerçekleşmesini sağlayacaktır. Klasik yöntem bilimdeki ölçme, değerlendirme teknikleri, geçerlilik ve güvenilirlik ölçümleri, büyük ölçüde bir yana atılmıştır. Burada, izleyiciler ile görüşmelerde alınan her veriye önem verilir ve her veri değerlendirme kapsamına alınır. İzleyici görüşmelerinden çıkan veriler, metinlerdeki ileti çözümlenmeleriyle birlikte ele alınarak değerlendirilmektedir (Güngör, 2011: 111).

Sağlık iletişimde, toplumda sağlığı geliştirmeye yönelik bilinç yaratmak ve etkileyebilmek için görsel ve işitsel olarak semboller ve işaretlerle özel bir iletişim dilinin kullanılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, kamu spotlarında, metin ve görüntü ile ileti oluşturulmakta, iletiler hedef kitle tarafından alınarak anlamlandırılmaktadır. Bir reklamdaki kod ve göstergelerin anlamlandırılmasında izleyicilerin alımlaması belirleyici olmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın ana kaynağını, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1987 yılında kabul edilen "26 Haziran Uluslararası Uyuşturucu Kullanımı ve Kaçakçılığı ile Mücadele Günü" nedeniyle Sağlık Bakanlığı tarafından 26 Haziran 2019'da yayımlanmaya başlayan ve halen yayında olan "Sen de Başarabilirsin" sloganlı kamu spotu oluşturmaktadır. Bu spotun seçilmesindeki ana etken daha önceki yıllarda sigara, obezite, iş sağlığı vb. kamu spotları ile ilgili çeşitli çalışmaların yapılmış olması ancak uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele konulu kamu spotlarının herhangi bir araştırmaya konu olmamasıdır. Araştırma, bu örnekle ilk kez yapılan çalışma olması nedeniyle önem taşımaktadır.

İzleyicilerin kamu spotlarını nasıl alımladıklarını ortaya koymak amacıyla literatür taraması yardımıyla bir soru formu oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında alımlama analizi çerçevesinde derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem temsilinin zorluğu sebebiyle, sağlam veriler toplamak adına küçük bir kümeden örneklem alınarak görüşme yapılmıştır. Kamu spotunu seyrederek soruları cevaplamayı kabul eden katılımcılar tesadüfi olarak belirlenmiştir. Sancaktepe ilçe sınırlarında yer alan bir aile hekimliği biriminde hizmet almış ya da almayı amaçlayan kişilere, aile hekimliğinin yakınlarında araştırmacılar tarafından çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18-65 yaşları arasındaki altı erkek ve altı kadın toplam on iki kişi ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutularak kodlama yöntemi kullanılmıştır. Her bir katılımcıya rakamlarla bir kimlik (Örn. K1) verilmiştir. Katılımcı sayısının az olduğu çalışmalarda, temsil sorunu ortaya çıkmakta genellenebilir bir bilgi elde edilememektedir. Bu durum, çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak bununla birlikte bu yöntem, konuyla ilgili temel verilere ulaşmaya imkân tanınması açısından önemli bir yöntemdir. Karasar’a göre (2012) iyi belirlenmiş küçük bir örneklem üzerinde yapılan araştırma, geniş bir evrende yapılandan daha iyi sonuçlar vermektedir. Az sayıda kişiyle görüşme yapılmış olmakla birlikte araştırmanın amacını belirlemek üzere sorulan sorular ve ulaşılmaya çalışılan niteliksel bulguların çalışmanın sonucunu aydınlatıcı özellikte olduğu düşünülmektedir. Araştırma kapsamında, katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim bilgileri dışında sorulan sorularla kamu spotlarının duygusal etkisi, mesajın anlaşılabilirliği, inandırıcılığı ve harekete geçirme durumu boyutları temel alınmıştır. Bu doğrultuda katılımcılardan yanıtlaması istenen sorular şu şekildedir:

- 1. İzlediğiniz kamu spotunu tanımlamanız gerekse nasıl tanımladınız?şeklinde tanımladığınız kamu spotunu bu şekilde ifade etme nedeninizi açıklar mısınız?*
- 2. Kamu spotunu inandırıcı buldunuz mu?*
- 3. Kamu spotunda kullanılan ve dikkatinizi çeken görsel ve işitsel unsurları değerlendirebilir misiniz?*
- 4. Kamu spotunun mesajını anlaşılır buldunuz mu?*
- 5. Bu kamu spotunun sizin uyuşturucu madde kullanmama kararınıza bir etkisi olur mu? (kullanmış ya da hala kullanıyorsa /kullanmamışsa)*
- 6. İzlediğiniz kamu spotu madde bağımlılarını, bağımlılıklarını bırakma yönünde harekete geçirebilir mi?*
- 7. Sizce bir kamu spotu nasıl olmalı?*

Hall’a göre izleyiciler medya metinlerini üç şekilde alımlamaktadır: egemen, müzakereci ve (karşıt) muhalif. Soru formunda verilen yanıtlar, bu alımlamalara uygun şekilde içerik olarak analiz edilmiştir. Egemen alımlama, izleyicinin mesaja yansıyan bakış açısını aynen kabul ederek anlamı doğrudan alması olarak ifade edilir. Taraflar arasında kültürel önyargılar ortaktır. Müzakereci alımlama, mesaj içeriğine hâkim olan bakış açısının kısmen kabul edilmesidir ancak mesajın kodlarını anlamlandırarak kadar kodları paylaşan izleyicinin direnç gösterebileceği kodlar da olabilmektedir. Hall tarafından üçüncü kodaçımı biçimi olarak ifade edilen muhalif alımlamada ise paylaşımlar kültürel olarak ortaktır ancak izleyici mesajı çok net anlamlandırarak içeriği kendi kodları ile yorumlar. Buradaki imge-anlam ilişkisinde her bireyin geçmişi kodların açılmasında farklı yorumlara yol açar ve birey direnç sergileyebilir (Hall, 2005: 85-97). Bu bilgi doğrultusunda, medya içeriklerinin farklı alımlanabilme durumundan hareketle kamu spotlarının nasıl alımlandığı sorusuna yanıt aranarak derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılarla derinlemesine görüşmeler, 12 Aralık 2019 ve 9 Ocak 2020 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak katılımcılara ilgili kamu spotu seyrettilmiş, daha sonra önceden hazırlanan sorular kendilerine yöneltilmiştir. Görüşmelerde önemli olan, kaynak kişilerin gerçeği söylemek için yeterince güdülenebilmesi ile istenen verilerin net bir biçimde alınabilmesidir (Karasar, 2012: 170). Bu bilgi ışığında, her bir katılımcı ile gerçekleştirilen görüşme yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Bulgular

Araştırma kapsamında demografik üç soru (Yaş, Eğitim ve Medeni Durum), alımlama çalışmasına katılan kişilerin genel durumunu belirlemek amacıyla sorulmuştur. Elde edilen veriler, bu demografik unsurlara bağlı olarak anlamlı fark ortaya koyma durumuna göre değerlendirilmiştir. 18-65 yaş aralığında katılımcılara ulaşmak hedeflendiği görülmektedir. Ancak 23 yaşından küçük kişiler araştırmaya kabul etmediğinden katılımcıların yaş aralığı 23-65 arasındadır. Katılımcıların yaş dağılımı ise, 18-30 yaş aralığında bir katılımcı; 30-39 yaş arası iki katılımcı, 40-50 yaş arası dört katılımcı, 51-70 yaş arası beş katılımcı şeklindedir. Katılanların eğitim düzeyleri ise farklılık ortaya koymaktadır. Altısı ilkök, biri ortaokul, dördü lise ve biri üniversite mezunudur. Medeni durumlarına bakıldığında on tanesinin evli, iki tanesinin ise bekar olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Medeni Durum
1	57	Kadın	İlkokul	Evli
2	61	Erkek	Üniversite	Evli
3	38	Kadın	Lise	Evli
4	45	Kadın	İlkokul	Evli
5	60	Erkek	İlkokul	Evli
6	50	Erkek	Ortaokul	Evli
7	65	Kadın	İlkokul	Evli
8	40	Kadın	Lise	Evli
9	50	Erkek	İlkokul	Evli
10	23	Kadın	Lise	Bekar
11	35	Erkek	Lise	Bekar
12	52	Erkek	İlkokul	Evli

Araştırma kapsamında, “Sen de Başarabilirsin” adlı kamu spotu ile ilgili katılımcılara ilk olarak “İzlediğiniz kamu spotunu tanımlamanız gerekse nasıl tanımlardınız?” sorusu sorulmuş. Tanımlama yapıldıktan sonra bu şekilde ifade etme nedenlerini öğrenmek için de “.....şeklinde ifade etme nedeninizi açıklar mısınız?” sorusuyla yanıtın

detaylandırılması sağlanmıştır. Katılımcılar kamu spotunu tanımlama hususunda farklı görüşler ortaya koymuştur. Sadece bir katılımcı kamu spotunu bilgilendirici bulunduğunu belirtirken, altı katılımcı korkutucu, beş katılımcı ise yetersiz olarak tanımlamıştır. Katılımcıların, kamu spotunu tanımlama gerekçeleri sorulduğunda alınan yanıtlar incelendiğine, uyuşturucu kamu spotunu izleyen kadın katılımcıların, kendilerini kamu spotundaki karakterlerin yerine koyarak onların durumuna düşme korkusu yaşadıkları anlaşılmıştır. Bu görüşler şu şekildedir:

K1: “Bence uyuşturucu korkunç bir şey. Bu filmde çok korkutucu. Çocuklarımın kullanmasından korktuğum için beni korkuttu. Etrafımda kullanan, uyuşturucu bağımlısı biri olmamasına seviniyorum.”

K3: “Uyuşturucuya karşı etkilimi bilmiyorum ama bence çok korkutucu bir konuda bir reklam. Arkadaş etkisinin nasıl hayati olacağı konusunda uyarırken aynı zamanda korku hissettiriyor. O annenin yerine koyunca kendini insan ne yapardım diyerek çok korkuyor.”

K4: “Kucağımda çocuğumla izledim ve onun geleceğini düşünerek korktum. Televizyonda da izlemiştim ve Allah korusun demiştim. Uyuşturucuya bulaşmak çok kolay. Arkadaş etkisine karşı dikkatli olmam konusunda korkutucu bir film.”

K7: “Anne olarak çocuklarım, torunlarım için korktum ondan korkutucu derim. Torunlarım büyüyünce arkadaşlarına dikkat etmek lazım. Kötü arkadaş, kötü şeylere alıştırtıyor çocukları.”

K8: “Çocukların büyüyünce arkadaşlarına dikkat etmek lazım. Kötü arkadaş, kötü şeylere alıştırtıyor çocukları. Bunları izleyince korkuyorsun haliyle.”

K10: Korkmamak elde değil. Şükür hiç kullanmadım ve kullanan arkadaşım yok. Devletin böyle bir desteği olması insanı rahatlatıyor.”

Bir katılımcı ise kamu spotunun son derece bilgilendirici olduğunu belirtmiştir. Kamu spotunu bilgilendirici bulan 9 numaralı erkek katılımcı, verilen hizmeti ilk kez duyduğunu vurgulayarak, “Daha önce seyretmemiştim, duymamıştım böyle bir yardım yapıldığını. Allah kimsenin başına getirmesin ama yardım iyi olmuş” yorumunu yapmıştır. Bununla birlikte K12 “Kamu spotu etkileyici bence. Herkesin başına gelebilir ama devletimiz yardım ediyor. Tedavi edip iş buluyor. Kurtarıyor delikanlıyı” yanıtıyla kamu spotunu etkileyici olarak değerlendirmiştir.

Görüşmeye katılan K2, K5, K6 ve K11 kod kimlikli katılımcılar ise kamu spotunun hizmeti duyurma ve tanıtma amaçlarına istekli olmasına rağmen yetersiz olduğu görüşündedir. Örneğin, üniversite mezunu tek katılımcı olan K2 “Yetersiz ve gerçekçi değil bence. Bilgilendirici de değil üstelik ben böyle bir reklamda kaç kişi uyuşturucudan ölmüş, kullanan yaş aralığını bilsem daha dikkatli olurum ya da etrafımda kullanan olsa bu bilgi onu bıraktırmaya çalışmamı sağlayabilirdi” görüşünü bildirmiştir. K11, “Uyuşturucu çok sıkıntılı bir bağımlılık sigara gibi değil bırakması. Sigarayı

bırakmak bile zor. Bu filmle mi bu desteği verebilecek. Keşke daha yaratıcı olsalardı” şeklinde yanıt vermiştir. K6 ise “Bilgi verdi ama yetersiz gibi. Uyuşturucu sigaradan çok fazla tehlikeli. Daha fazla anlatsaydı zararını.” ifadesiyle kamu spotunun yetersiz olduğu görüşünü dile getirmiştir.

Katılımcılara kamu spotu izletildikten sonra ikinci olarak “İzlediğiniz kamu spotunu inandırıcı buldunuz mu?” sorusu sorulmuştur. Alınan yanıtlarda kamu spotunun yüksek oranda inandırıcı bulunmadığı, inandırıcılık konusunda eksiklikleri olduğu vurgusu yapılmıştır. Altı katılımcının kamu spotlarının inandırıcı ve gerçekliği konusunda yaptığı yorumlarından, kamu spotunda çekim teknikleri, yararlanılan görseller ve hatta oyuncu kullanımı konularında inandırıcı olmayı engelleyen unsurların gözlemlendiği tespit edilmiştir. Örneğin K2 “Bana çekimler basit ve çok eski geldi. Bir de hiç rakamsal veri, istatistik bilgisi kullanmamışlar. Kaç kişi kullanıyor, bırakabilen kaç kişi söylemiyorlar. Kullanan bir tanıdığım olsa bu filmi izlesem çok üzülürdüm ama bu reklam bana çok basit geldi. Uyuşturucu kullanan birini etkileyebileceğini sanmıyorum”. K6’da benzer bir yaklaşımla soruyu “Bir tanıdığın bu problemde yaşadıklarını biliyorum ama onlar oldukça zengin bir aileydi. Film sanki sadece daha yoksulların başına geliyor gibi göstermiş. Aslında benzer sorunu yaşayan farklı kişilerin oynadığı farklı farklı filmler olsa o zaman inanmam mümkün olurdu gibi geliyor. Oyuncular iyi seçilmemiş, beni pek etkilemiyor bunlar” yanıtını vererek değerlendirmiştir.

Katılımcıların çalışmayı inandırıcı bulmadıklarını ifade ettikleri yanıtlardan bazıları ise şunlardır:

K10: “İnandırıcı gelmedi bana pek. Bu kadar çabuk tedavi olunuyor mu? Çok kötü bir şey uyuşturucu. Daha kötü durumları gösterilse daha gerçek olurdu. Oyuncuların oynadığı çok belli hiç inanmadım ama bir hizmeti duyurduğu içinde önemli sadece daha özenli çekilebilir bu filmler. Eskiden Flash TV’de canlandırmalı yayınlar vardı. Onlar gibi olmuş. O yüzden pek inanmadım.”

K5: “Pek inandırıcı gibi değil. Hemen kabul etti tedaviyi, bu çocuk hemen düzeldi sanki çok kolay gibi göstermiş. Bir tanıdığın oğlu kullandı bizim. Tedaviye başladı kaçtı gene kullandı. Kurtarmak için çok uğraştılar.”

K11: “İnsan başına gelebileceğini düşünüp üzülüyor tabii. Ama oynayanlar gerçek kişi gibi değil, oyuncu olduğu belli. Gerçek kişiler olduğunu hissetsem daha fazla etkilenebilirdim.”

İlk soruya verdiği yanıtta kamu spotuna konu olan bağımlılığın korkutucu yanını vurgulayan K8, oyuncularını ve oyunculuğunu eleştirerek çalışmanın inandırıcılığını ise olumsuz yaklaşımla değerlendirmiştir. K8 soruyu, “Bana çok inandırıcı gelmedi. Oyuncular çok inandırıcı değil. Çocuğun uyuşturucu kullanınca nasıl olduğunu gösterse belki daha gerçekçi olurdu.” sözleri ile yanıtlamıştır.

6 katılımcının inandırıcı bulmadığı kamu spotunu sadece 52 yaşındaki ilkokul düzeyinde eğitilmiş ve evli 12 numaralı katılımcı inandırıcı ve gerçekçi bulmuştur. K12, “ Mücadele etmesi çok zor olan böyle kötü bir bela karşısında destek veren bir kurum olduğunu görmek rahatlatıyor insanı. İnsan o anne babaya ve çocuğa üzülmeyen edemiyor.” yorumunu yapmıştır.

Geri kalan beş katılımcı (K1, K3, K4, K7 ve K9 numaralı katılımcılar) ise kamu spotunun önemli bir sorunu anlattığını kabul etmekle birlikte, spotun inandırıcılığı konusunda net bir cevap vermekten kaçınmıştır. İnandırıcılığı konusunda kararsız kalan bu katılımcılar çocuğun bağımlılık durumunun çok kısa ele alınmasını eleştirmiştir.

K1: “İnsan kendi çoluk çocuğunu düşünüp üzüyor tabii o yanıla inandırıcı. Allah kimsenin başına vermesin. Bu izlediğimde oyuncular var, o yüzden inandırıcı mı bilemiyorum.”

K9: “Bunlar kötü şeyler. Gençlerde çok da artmış. Yazık. Üzüldüm seyredince gencecik çocuk dedim. Aile ile olan kısım hızlı geçti o yüzden ne inandırıcı ne değil bilemiyorum.”

K7: “Üzüldüm. Zor yani, çocuğa ayrı, anne babanın çaresizliğine ayrı üzüyor insan. Kötü oynuyorlar, rol yaptıkları belli bir de bu çocuk uyuşturucuyu alınca ne oldu, nasıl bırakmayı kabul etti hemen anlamadım ki...”

K4: Üzüyor insan. Gençleri, çocukları hedef alıyorlar. Kolay kandırıyorlar. Başlaması kolay da bu illeti bırakmak zor ama burada çok kolay gibi anlatılması anlatıyor. İnansam mı inanmasam mı çok arada kaldım.”

Verilen yanıtlardan, konu çok önemli bulunmasına ve gerçek bir sorun olmasına rağmen, kamu spotunun özellikle oyuncu seçimi ve kısıtlılığı nedeniyle inandırıcı bulunmadığı görüşünün egemen olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcılara “Kamu spotunda kullanılan, dikkatinizi çeken görsel ve işitsel unsurları değerlendirebilir misiniz?” sorusu sorularak kamu spotu izletildikten sonra en çok akıllarında kalan unsurların neler olduğunu anlatmalarını sağlayabilmek amaçlanmıştır. Verilen yanıtlardan, kadın katılımcıların tümünün ve 12 numaralı erkek katılımcının genç çocuğun evden kapıyı çarparak çıktığı, ailenin kötü bir durumda kaldığı ve annenin ağladığı sahnenin dikkatlerini çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguya ulaşmayı sağlayan görüşlerden bazıları şu şekildedir:

K1: “Beni en çok anne etkiledi. Ya ben olsaydım diyorsun içinden. Telefon numarası verdiler ama hatırlamıyorum. O konuda çok yeterli değil gibi geldi. Ama uyuşturucu sorunu hakkında bırakma için destekledikleri anlaşılıyor.”

K2: “Ben açıkçası hiç bir ögesini beğenmedim. Çok silik bir karakter vardı. Sigara reklamlarını hatırlıyorum. Çok daha iyiydi onlar. Uyuşturucunun zararları yerine bırakmak için yapılacakların ön planda olması anlamsız geldi.”

K3: “Anne-ağlıyor en çok o kaldı aklımda. Yazık anneler mahvoluyor böyle durumda. Yetiştirdiğin çocuk ne halde.”

K12: Böyle bir illeti kullanınca ana-baba tanımıyor insan. Hem kendi hem anası babası perişan olmuş. Kapıyı çarpıp evden gitmesi çok kötü.”

Bu soru sorulurken araştırmacılar, kamu spotunun görsel efektler, müzik, renk, logo gibi unsurların katılımcılar tarafından nasıl alımlandığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Ancak verilen yanıtlardan katılımcıların, bahsedilen unsurlarla ilgili değerlendirme yapmak yerine, bu unsurların hissettirdiği duyguları aktarmayı tercih ettiği görülmüştür. Bunun üzerine katılımcılara müzik, efekt, kamu spotunda renk kullanımı ile ilgili görüşlerinin neler olduğu sorulmuş ve tüm katılımcılar müziği beğenmediğini ve akıllarında kalmadığını, kamu spotunun renklerinin soluk olduğunu ve kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Kamu spotunun tedavi desteğinin aktarıldığı 20. saniyesinden itibaren yaşanan değişim izleyiciler tarafından hatırlanmamıştır.

“Sen de Başarabilirsin” adlı kamu spotunun mesajının anlaşılma durumunu ölçmek amacıyla “Kamu spotunun mesajını anlaşılır buldunuz mu?” sorusuna da yanıt aranmıştır. Katılımcıların tümü devletin uyuşturucu kullananların bırakmasına yardım ettiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Ancak, hiçbir katılımcının verilen uyuşturucu mücadele destek hattının numarasını hatırlamadığı görülmüştür.

Katılımcılar arasında uyuşturucu kullanmış ya da hala kullanan bireyler bulunmadığından “Bu kamu spotunun sizin uyuşturucu madde kullanmama kararınıza bir etkisi olur mu? (kullanmış ya da hala kullanıyorsa)” sorusuna yanıt alınamamış ve bu soru değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Görüşmeye katılan 12 katılımcının tümü, “İzlediğiniz kamu spotu madde bağımlılarını, bağımlılıklarını bırakma yönünde harekete geçirebilir mi?” şeklindeki soruya uyuşturucu kullanmadıkları ve kullanan birinci derece yakınları olmadığından dolayı yanıt vermekte çekimser davranmıştır. K1, “Kullanmadım ki şimdi ne desem.”, K2, “Başına gelmeden konuşmak çok zor böyle bir konuda”, K7, “büyük lokma yer büyük söz söylemem insan başına gelmeyi bilemiyor.”, K4, “Allah uzak etsin ama başına gelmeden yanıtlanacak bir soru değil” K10, “Bilemiyorum ben bunu kullansam ne derdim acaba?.”, K5, “Çevremde kullanan olsa o görmese de ben haber veririm.” vb. cümlelerle düşüncelerini belirtmişlerdir.

Yalnızca kamu spotunu etkileyici bulan 12 numaralı katılımcı “Bağımlı değilim ama olsam böyle bir destek verildiğini duyduğum anda yardım istedim. Daha önce sigara bırakma desteği almıştım 1 yıl kullanmadım o sayede. Kurtulmak için çabalardım. Bence uyuşturucu kullananları etkileyecektir.” yorumunu yaparak düşüncelerini ifade etmiş ve kamu spotunun harekete geçirici etkisi olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca, sigara bağımlılığı ile mücadele eden bir katılımcının kamu spotundan etkilenme durumu, kamu spotunun bağımlılık geçmişi olanları bırakma yönünde harekete geçirici bir etkisi

olabileceğini düşündürmüş ancak daha geniş bir katılımcı sayısı ile araştırılması ve kesin bir veri elde edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Katılımcılara sorulan son soru ile uyuşturucu madde bağımlılığı konulu kamu spotunun içeriği ve tasarımıyla ilgili önerilerini öğrenmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda “Sizce bir kamu spotu nasıl olmalı?” sorusu sorulmuştur. Aşağıdaki yanıtlar alınmıştır:

K1: “Bir alışveriş bir fiş filmi vardı. Ne güzel Ayşegül Atıklar oynamıştı. Gene öyle olsa keşke. Daha iyi olur.”

K2: “Rakamsal veriler yer alsaydı, daha gerçekçi daha iyi teknikle çekilse bu kısa filmler, daha akılda kalıcı olur.”

K3: “Bence bu filmlerde gerçek hayat hikayeleri daha etkili oluyor. Bir de sadece gençler ve fakirler kullanmıyor ki. Zengin fakir herkesin hikayesi anlatılsa keşke.”

K4: “Beni korkuttu baya daha da korkunç olsa belki başlamazlar.”

K5: “Film bana çok kısa geldi. Daha uzun olsa daha akılda kalıcı olur sanki.”

K6: “Üzücü bir film. Keşke bu olayları daha fazla gösterebilirler. Belki gençler etkilenir de bir faydası olur.”

K7: “İzlerken ben kötü oldum ama belki de böyle olması lazım.”

K8: “Sigara reklamındaki gibi gerçek uyuşturucu kullananların o hallerini gösterebilirler. Daha iyi olurdu sanki.”

K9: “Bu faydalı hizmet çok kısa anlatıldı. Bence uzun olmalı.”

K10: “Ünlü kişiler filmde oynatılsaydı, bırakma hattı daha dikkat çekerdi.”

K11: “Oyuncular iyi değildi. Bildiğimiz, iyi oyuncular seçilmeli. Bir de uzun uzun gösterebilirler, herkes bir anlarsın.”

K12: “Numarayı üç-beş kere söylese azıcık da uzun olsa iyi olur. Ama ben beğendim.”

Verilen yanıtlardan; gerçek yaşam öyküleri kullanılması, tanınmış kişilere yer verilmesi ve daha uzun süreli kamu spotu yayımlanmasının beklendiği anlaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

İletişim teknolojisindeki değişikliklerle birlikte hayatımıza giren yeni medya araçlarının etkisi çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ortaya çıkan yeniliklere paralel olarak izleyiciler pasif izleyiciden aktif izleyiciye dönüşmüştür. Bu doğrultuda çalışma kapsamında izleyici aktif kabul edilerek, Sağlık Bakanlığı tarafından uyuşturucu ile mücadele amaçlı olarak yayınlanan “Sen de Başarabilirsin” kamu spotu izletilmiş ve ilgili kamu spotunun nasıl alımlandığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Yüz yüze görüşmelerin yapıldığı araştırmada, katılan on iki kişiden altısı izledikleri kamu spotunu korkutucu, dördü yetersiz, bir tanesi etkileyici, bir tanesi ise bilgilendirici bulunduğunu belirtmiştir. Korkutucu bulan katılımcılar, eğitimi ilkökul ve lise düzeyinde olan kadınlardan oluşmaktadır. Bu tanımlamayı yapanların çoğunlukla kadın olması, kamu spotunun kadın katılımcıların duygularını daha fazla etkilediği şeklinde yorumlanmıştır. Bu bulgu, kamu spotundaki görsel ve işitsel unsurların akılda kalma oranına da yansımaktadır. Kamu spotunda rakamsal bilgi olarak verilen telefon hattının numarası akılda kalmazken, çocuğun ailesiyle kavga sahnesi ve annenin ağlaması duygusal etki yaratarak izleyenlerin en çok hatırladıkları sahne olarak ön plana çıkmıştır. Buna göre, kadın katılımcıların empati becerisi kamu spotu içeriğinin duygusal etkisini arttırıcı bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır.

Kamu spotunu yetersiz olarak niteleyen dört katılımcının erkek olduğu göz önüne alındığında eğitim unsuru ve yaş unsurunun belirleyici olmadığı, cinsiyet verisinin ise kamu spotunun alınmasında önemli ve ayırt edici bir veri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş verisinin anlamlı bir fark yaratabilmesi için benzer bir çalışmanın daha fazla katılımcıya erişilerek gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır. Kamu spotunu tanımlama aşamasında etkisi gözlenmeyen eğitim unsurunun, kamu spotuna yönelik öneriler getirilmesi istendiğinde “bilimsel veri olmalı”, “uyuşturucunun zararlarına yer verilmemiş”, “gerçekçi daha iyi teknikle çekilse” gibi ifadelerde vurgulandığı gibi daha etkili olduğu görülmüştür. Ancak bu bulgunun da yalnızca bir üniversite düzeyinde katılımcı olmasından dolayı genellenemez olması çalışmanın, bu veriye ilişkin tespitlerde bulunabilmesi için daha fazla sayıda katılımcıyla yapılmasını gerektirmektedir.

Kamu spotunun kurgu, efekt kullanımı, çekim teknikleri ve oyuncu seçimi konularında inandırıcı olmadığı anlaşılmıştır. Uyuşturucu kullanımının nedenlerinden sadece en çok bilinenin konu edilerek aktarılması eleştirilmiştir. Tek bir kamu spotu yerine seri halinde örnek çeşitliliği, konu çeşitliliği olacak farklı kamu spotlarının yayınlanması, bu telefon hattına başvuran, bırakan sayısı gibi kanıt niteliğinde bilgilerin aktarılması yönünde beklentilerin ön plana çıktığı görülmüştür. Araştırmanın 23 ve 35 yaşındaki en genç katılımcılarının, kamu spotunda oyuncu olarak ünlü ve tanınmış kişileri tercih etmesi dikkat çeken bir diğer tespit olmuştur. Ünlü imajı transfer edilen, markayı farklılaştıran ve ürünü bir insan gibi karaktere kavuşturan biri olarak önemli bir çekicilik unsurudur. Bu nedenle reklam iletişiminde kullanımına sık başvuru ve marka imajına olumlu katkı sağladığı düşünülen ünlü çekiciliğinin kamu yararına yayımlanan spotlarında da kullanılması yönünde bir beklentinin oluştuğu görülmüştür. Çalışmanın bu yönde de derinleştirilerek genişletilmesi de önerilmektedir.

Katılımcıların soluk renklerde olması nedeniyle eleştirdikleri kamu spotunun 20. saniyesinde bağımlı gencin Alo 191’i aramasıyla birlikte spotun renkleri canlanmakta ve genç umutlu, yüzü gülen bir karaktere dönüşmektedir. Bu durum görüşmeye katılanlar tarafından kamu spotunun karamsar bölümünün daha fazla hatırlandığı şeklinde yorumlanmıştır.

Sonuç olarak izler kitlenin, mesajın anlaşılır bulunması konusunda görüş birliğinde olduğu, sunulan hizmetin uyuşturucu ile mücadeleye destek verdiği şeklinde bir algılamanın mevcut olduğu ortaya konulmuştur. Ancak gerçekten bu sorunu yaşayan kişilerin yer aldığı ya da oyuncu seçimi, çekim teknikleri, müzik ve renk kullanımında daha dikkat seçimlerin yapıldığı, inandırıcılığı yüksek spotları seyretmek istediği anlaşılmıştır. Araştırma sonucunda, Türkiye Uyuşturucu Raporu'nda (2019) yer alan yaşlara göre uyuşturucu kullanımı dağılımı verisinden hareketle, 15-35 yaş arası kullanma oranı daha yüksek olduğundan, bu yaş aralığına yönelik niceliksel ya da daha geniş bir focus grup yardımıyla niteliksel analizin yapılması da bir diğer öneridir. Kamu spotlarının harekete geçirici ve bırakma yönünde destekleyici içeriğinin etkisini ölçebilmek amacıyla daha önce sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı deneyimi olan katılımcılar ile derinlemesine görüşmeler yapılarak bir araştırma yapılması da öneriler arasındadır.

Kaynakça

- Abisel, N. (1994), *Türk Sineması Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yayınları.
- Alasuutari, P. (1999), Introduction: Three Phases of Reception Studies., In: P.Alasuutari (Ed.), *Rethinking the Media Audience:New Agenda*, 1-21, London:Sage.
- Akova, S. (2017), “Sigarayı Bırak, Hayatı Bırakma” Sloganlı Kamu Spotları Örneklemelerinin Alımlama Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, *Journal of Strategic and Social Researches*, V. 1, Issue 2, p.15-36.
- Aytekin, H. (2016), Görsel-İşitsel Medyada Sağlık Güvenlik Halleri: Tartışılması Gereken Bir Alan Olarak Kamu Spotu, *Selçuk İletişim Dergisi*, 9 (3), 249-275.
- Bahar, A.(2018), Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri ve Bağımlılık Oluşum Sürecinde İletişimsel Yaklaşımların Rolü ve Önemi: Polis Kayıtları Üzerinden Olgusal Bir İnceleme, *İstanbul University Journal of Communication Sciences*, 55:1-36.
- Bilgiç, B. (2016), Türkiye’de Kamu Spotu Oluşum Süreci ve Yayın Politikaları, *İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, Sayı 1, Yıl 2, 25-61.
- Budak, F. (Ed.), (2019), *Sağlık Statüsü Belirleyicileri*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Clift, E. ve Fremuth, V. (1995), Health Communication: What it is and what can it do for you?”, *Journal of Health Education*, 26 (2), 68-74.
- Çınarlı, İ., (2008), *Sağlık İletişimi ve Medya*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Ekiz, T. (2007), “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47 (2), 119-127.
- Göçmen, L. ve Meydan, A. N. (2017), Dünden Günümüze Türkiye’de Sağlık Geliştirilmesi Serüveni. *Sağlık ve Toplum*, 27 (3), 14-19.
- Günday, M. (2002), *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınları.
- Güngör, N. (2011), *İletişim, Kuramlar Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hall, S. (2005), Kodlama, Kodaçıklama, İçinde, *Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma*, (Çev. Y. Yavuz), Ankara: Vadi Yayınları.
- Hoiyer, B. (2005), İzleyicilerin Televizyon Programlarını Alımlayışı: Kuramsal ve Metodolojik Değerlendirmeler, İçinde, *Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma* (Çev. ve Der. Şahinde Yavuz), Ankara: Vadi Yayınları.
- Karagöl, B. (2017), *Sosyal Medyanın Sağlık İletişimindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N., (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler ve Teknikler*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kreps, G.L ve Thornton, B.C. (1992), *Health Communication: Theory and Practice*, Waveland Pr. Inc.
- Lannon, J. (Ed.), (2008), *How Public Service Advertising Works*, Oxfordshire, UK: WARC.
- Livingstone, S. (Ed.). (2005). “On the relation between audiences and publics”, *Audiences and Publics: When Cultural Engagement Matters for the Public Sphere*, Bristol: Intellect Press.
- Okay, A. (2014), *Sağlık İletişimi*, İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Ray, B.E. (2005), *Health Communication in Practice, A Case Study Approach*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
- Schiavo, R. (2007), *Health Communication: From Theory to Practice*, San Francisco: Jossey Bass

İnternet Kaynakları

<https://www.cdc.gov/healthcommunication/healthbasics/WhatIsHC.html>, (Erişim Tarihi: 07.10.2019).

Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, (2007), *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporu*, <https://www.egm.gov.tr/kom/raporlarimiz>, (Erişim Tarihi: 10.11.2019).

Newcomb, H. (Ed.), (2013), *Encyclopedia of Television*, New York: Routledge, <https://books.google.com.tr/books?id=NUXIAGAAQBAJ&pg=PA1849&dq=FCC+public+service+announcement+Red+Cross&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjBt8HxtKLjAhXD2aQKHSr3DdcQ6AEIKDAA#v=onepage&q=FCC%20public%20service%20announcement%20Red%20Cross&f=false>, s.1849. (Erişim Tarihi:05.10.2019)

RTÜK (2012), *Kamu Spotları Yönergesi*, <https://www.rtuk.gov.tr/kamuspotlari5029/3985/kamu-spotlari-yonergesi.html>, (Erişim Tarihi: 28.11.2019).

RTÜK, (2018), *Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2018*, https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-kamuoyu-arastirmalari/3890/5776/televizyon_izleme_egilimleri_arastirmasi_2018.html, (Erişim Tarihi 07.07.2019).

Yüksel, E.; Kaya, A.Y, Koçak, A. ve Aydın, S. (2014), *Türkiye’de Sağlık Konulu Yayınların Analizi*, http://ekurgu.anadolu.edu.tr/assets/upload/pdf/20160531_150457_ekurgu.pdf, (Erişim Tarihi: 05.06.2019).

Emniyet Genel Müdürlüğü, (2019), *Türkiye Uyuşturucu Raporu*, <http://www.narkotik.pol.tr/2019-uyusturucu-raporu-yayinlandi>, (Erişim Tarihi: 08.02.2020)

BENLİK SAYGISI VE İYİ OLMA HALLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİYLE İNCELENMESİ

Cüneyt Okcu¹

ÖZ

Bu çalışmada yetişkinlerde benlik saygısının iyi olma halleri ile ilişkileri incelenmiştir. Araştırma Antalya ve İstanbul illerinde, CMB Yachts ve PwC şirketlerinde görev alan mavi ve beyaz yaka çalışanlar ile araştırmacının iletişimde olduğu sosyal kurumlardaki çalışmayanlar içerisinde rastgele örneklem seçimiyle 346 gönüllü katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ölçme aracı olarak Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu ve İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmış, analizler SPSS ve AMOS programları kullanılarak korelasyon ve yapısal eşitlik modellemesi yöntemleriyle yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, Benlik Saygısı, Kendini Sevme ve Özyeterlik ile Ruh Sağlığı Sürekliliği, Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma arasında anlamlı düzeyde ilişki ve pozitif yönlü yordayıcılık etkisi tespit edilmiştir. Benlik Saygısının Ruh Sağlığı üzerinde orta düzey pozitif yordayıcı etkisi; Kendini Sevmenin Psikolojik İyi Olma üzerinde orta düzey, Duygusal ve Sosyal İyi Olma üzerinde düşük düzey pozitif yönlü yordayıcı etkisi; Özyeterliğin ise Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma hali üzerinde düşük düzey pozitif yönlü yordayıcı etkisi sahip olduğu sonucuna ulaşılmış, bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Ruh Sağlığı, İyi Olma, Benlik Saygısı, Kendini Sevme, Özyeterlik

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN SELF-ESTEEM AND WELL-BEINGS WITH STRUCTURAL EQUATION MODELING

ABSTRACT

This research focuses on the relationships amongst self-esteem and well-beings in adults. It was conducted amongst 346 volunteers with a random selection from blue-collar and white-collar employees working for the CMB Yachts and PwC Companies operating in province of Istanbul and Antalya, in addition to non-working participants in social institutions with whom the researcher maintained communication. Data were collected utilizing Mental Health Continuum Short Form and Two-Dimensional Self-Esteem Scale and analyzed by correlation and structural equation model methods with SPSS and AMOS programs. The research results confirmed that Self-Esteem, Self-Liking and Self-Competence has significant positive predictive effects on Mental Health Continuum, Emotional, Psychological and Social Well-Beings. Regarding to research results Self-Esteem has medium level significant positive effect on Mental Health; Self-Liking has medium level significant positive effect on Psychological Well-Being and low level significant positive effect on Emotional and Social Well-Beings; Self-Competence has low level significant positive effect on Emotional, Psychological and Social Well-Beings. The findings were discussed and in the light of these findings suggestions for future studies were proposed.

Keywords: Mental Health, Well-Being, Self-Esteem, Self-Liking, Self-Competence

¹ *cuneyt.okcu@hotmail.com*

Giriş

Antik Yunan filozofları ile ele alınmaya başlanan Ruh Sağlığı kavramı, tarih boyunca üzerinde durulan önemli kavramlardan biri olmuştur. 20. yüzyıl psikoloji akımları ile birlikte patolojik bir belirti ve olumsuz duygu olmama durumu normal ruh sağlığı olarak tanımlanmıştır. Ancak patolojik yapıya sahip bir kişinin olumsuz duygu, düşük işlevsellik, yaşam memnuniyetsizliği yaşasa da olumlu ruh sağlığı özellikleri sergileyebildiği ya da patolojik belirtiyeye sahip olmadan olumsuz ruh sağlığı özellikleri sergileyebildiği görülmüştür (Demirci ve Akın, 2015). 2004 yılında Dünya Sağlık Örgütü ruh sağlığını sadece hastalık ve sakatlık olmayışı değil, beden, ruh, sosyal açıdan iyi olma durumu olarak belirtmiştir (Erginöz, 2008). Avrupa Tıp Uzmanları Birliği tarafından yapılan çalışmada (ATUB, 2018) ruh sağlığı, *“kişinin her gün kendi potansiyelini gerçekleştirebildiği, hayatın olağan sıkıntılarıyla başa çıkabildiği, verimli ve üretken şekilde çalışabildiği ve kendi toplumuna katkı sağlayabildiği bir iyilik hali; hastalığının olmaması, kendi içinde olduğu gibi fiziksel ve sosyal çevresi içerisinde de sağlayabildiği bir denge hali ve bütün işlevlerini tam performansla sergileyebildiği bir durum; kendisiyle barışık olduğu, sosyal olarak etkin bir şekilde işlevlerini yerine getirebildiği, temel ihtiyaçlarının yanında daha ileri ihtiyaçlarıyla da ilgilenebildiği uyum ve denge hali”* şeklinde tanımlanmıştır.

Ruh sağlığı kısaca patolojik yapının olmadığı durumlarda kişinin sergilediği duygu, düşünce ve davranışların olumlu yöndeki işlevselliği ve kişinin iyi olma hali olarak ifade edilmektedir. İyi olma hali kavramı, hazcı yaklaşımla olumlu duygulanım ve yaşam doyumu, işlevselci yaklaşımla kişinin kendini ve yaşamı kabulü, kendini gerçekleştirme (Demirci ve ark., 2017), kişinin akıl ve ruh bütünlüğü sağlayarak yaşamda amaç ve anlam edinmesi, hedefleri için çaba göstermesi, sosyal ve kişisel alanda işlevsel yaşam sürerek sağlıklı olmaya yönelişi (Owen ve Çelik, 2018) olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede ruh sağlığı, olumlu duyguların sık ve yoğun, olumsuz duyguların az ve etkisiz yaşanarak mutlu olma ve yaşamdan yüksek doyum alma düzeyi olarak ifade edilen Duygusal İyi Olma; içgörü kazanarak benliğini kabul etme, yaşamda amaç ve anlam edinme düzeyi olarak belirtilen Psikolojik İyi Olma; zorlukların üstesinden gelebilme ve toplumda aidiyet hissetme düzeyi olarak ifade edilen Sosyal İyi Olma boyutları üzerinden ele alınmaktadır (Kırık ve Sönmez, 2017; Dağlı ve Baysal, 2016; Sarı ve Çakır, 2016; Demirci ve Akın, 2015; Keldal, 2015; Gülcan ve Bal, 2014; Provencher ve Keyes, 2011).

Alanyazında ruh sağlığı ve iyi olma hali kavramları farklı yapılarıdaki çalışmalarda (Longo, Coyne ve Joseph, 2017; Keldal, 2015; International Wellbeing Group, 2013; Seligman, 2011; Diener ve ark., 2010; Diener vd., 2009; Smith ve vd., 2008; Tennatt ve vd., 2007; Hill ve Argyle, 2002) ele alınmıştır. Öte yandan bu çalışmaların hiçbirinde duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma bir arada değerlendirilmemiştir. Keyes (2002) tarafından geliştirilen, ruh sağlığını duygusal, psikolojik, sosyal iyi olma ile ölçümleyen, Demirci ve Akın (2015) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan “Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu” ruh sağlığını üç boyutlu olarak ele almıştır. Bu araştırmada da kullanılan

ölçek, yapılan bir çalışmada (Perugini vd., 2017) farklı kültürlere uygulanmış ve ruh sağlığını üç boyutlu olarak ölçümleyen önemli ölçeklerden biri olmuştur. Ölçek 38 farklı kültür üzerinden incelenmiş (Piotrowska vd., 2017) ve farklı kültürlerde geçerlik ve güvenilirliğini koruduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçek yetişkin ruh sağlığı oluşumunun araştırıldığı ve psikopatolojik durumlarında ele alındığı bir çalışmada (Franken vd., 2018) kullanılmış, ruh sağlığında psikopatoloji ve iyi olma hali ölçümleme için geçerli ve önemli bir ölçme aracı olduğu tespit edilmiştir

Ruh sağlığını bireyin içgörü kazanarak benliğini tanıma ve benliğine uygun duygusal, psikolojik ve sosyal tatmin olma düzeyi olarak özetlemek mümkündür. Benlik bireyin kendine yönelik algısı sonucunda oluşturduğu yapı, benlik saygısı ise bireyin olumlu ya da olumsuz olgu ile davranışlarına yön veren kişiliğin önemli parçası olarak tanımlanmaktadır (Efilti ve Çıkılı, 2017). Benlik saygısı, bireyin olmak istediği ideal benlik yapısı ile mevcut durumdaki benlik imgesi arasındaki farktan kaynaklanan duygu düzeyidir. Bu fark arttıkça benlik saygısı düşmekte ve sonucunda iç çatışma oluşmaktadır. Coopersmith benlik saygısını bireyin kendini değerli, önemli, yeterli olarak değerlendirmesi şeklinde belirtirken Rosenberg bireyin kendine yönelik olumlu ve olumsuz tutumları olarak tanımlamıştır. Bireyin benliğini anlaması, kabullenmesi, yapabileceklerini belirlemesi ve olumlu duygulanıma girebilmesi açısından çok önemli olan benlik saygısı üzerinde durulması gereken önemli kavramlar biridir (Altıok, Ek ve Koruklu, 2010; Haspolat ve Kağan, 2017; Kurtyılmaz, Can ve Ceyhan, 2017).

Tafarodi ve Swann (1995) benlik saygısını kendini sevme ve özyeterlik kavramları üzerinden ele almış ve bu çalışmada da kullanılan “İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeğini” geliştirmişlerdir. Yapılan araştırmalarda (Tafarodi ve Milne, 2002; Tafarodi ve Swann, 2001) kendini sevme ve özyeterliğin benlik saygısı üzerinde etkisi en yüksek ve kapsayıcı kavramlar olduğu saptanmıştır. Aktaş ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada kendini olumlu değerlendiren, öz kabulü yüksek bireylerin benlik saygılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kendini sevme, kişinin olumsuz yanlarını görmezden gelerek kendine fazla değer biçme ve farklı bir görünüm sergileme çabası değildir. Kendini sevme, kişinin öznel olarak değerlendirip iyi ve kötü yanlarıyla birlikte kendini kabul etmesi, değerli bulması ve onaylaması olarak tanımlanmaktadır. Özyeterlik ise, kişinin kendini etkili, kontrol sahibi ve yetkin görme hissiyle istediği sonuçlara ulaşma konusunda kendine karşı takındığı olumlu ve olumsuz yaklaşımlar şeklinde belirtilmektedir. Özyeterlik, kişinin olumsuz yanlarını kabulüyle kendine takındığı olumlu ve olumsuz yaklaşımlardır (Doğan ve Eryılmaz, 2013).

Ruh sağlığı sürecini ve davranışları tanımlamak için bireyin sadece duygu, düşünce ve davranışlarının değerlendirilmesi yeterli değildir. İç ve dış etkenlerle ilişkide olan iyi olma hallerinin çok yönlü olarak ele alınması gerekmektedir. İnsanın özünü oluşturan benlik ise şüphesiz ruhsal bozukluklar açısından yüksek etkiye sahip kavramdır. Bireyin benliğini keşfetmesi, iç çatışmalarını ve kaygılarını anlaması, benliğine uygun yaşamsal amaç ve anlam edinmesi, olumlu duygulanım sağlama ve sonucunda ruhsal sağlığa

kavuşma açısından çok önemlidir. Ruh sağlığı gibi çok boyutlu yapıya sahip olan benlik kavramının incelenmesi alandaki çalışmalara ışık tutma açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı iyi olma halleri ile benlik saygısının birbirleriyle olan ilişkilerinin ve yordayıcı etkilerinin çok boyutlu yönleriyle ve güncel kavramlar üzerinden araştırılmasıdır. Alanyazındaki iyi olma halleri üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu konuyu tek boyutlu olarak duygusal veya psikolojik iyi olma hali üzerinden ele almaktadır. Ancak kişinin sadece duygusal açıdan iyi olması psikolojik veya sosyal açıdan da iyi olacağı anlamına gelmemektedir. Benzer durum alanyazındaki benlik saygısı çalışmalarında da bulunmaktadır. Benlik saygısı üzerine yapılan çok yönlü çalışmaların birçoğunun sonuçlarının özyeterlik ve kendini sevme kavramları üzerinde birleştiği görülmektedir. Ancak sadece bu kavramlara odaklanarak farklı iyi olma halleriyle olan ilişkileri üzerinde durulmamaktadır.

Bu çalışma kişinin duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma halini bir arada değerlendirerek ruh sağlığı ve iyi olma hallerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve benlik saygısı açısından en yüksek etkiye sahip özyeterlik ve kendini sevme kavramlarının iyi olma hallerine olan etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çerçevede benlik saygısı, kendini sevme ve özyeterlik kavramlarının ruh sağlığı, duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma halleriyle yordayıcı etkileşimde olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca alanyazına ve iyi olma halleri üzerine odaklanmış psikoterapi yöntemlerine katkı sağlama hedeflenmiştir.

Yöntem

Örneklem

Araştırma örneklemini, İstanbul ve Antalya ilinde yaşayan ve farklı demografik özelliklere sahip 18-70 yaş arası 207'si kadın, 139'u erkek olmak üzere toplam 346 yetişkinden oluşmaktadır.

Araştırma Antalya ilinde faaliyet gösteren CMB Yachts ile İstanbul ilinde faaliyet gösteren PwC şirketlerinde görev alan beyaz ve mavi yaka çalışanlar ve araştırmacının iletişimde olduğu sosyal kurumlardaki çalışmayanlar arasından rastgele örneklem yöntemiyle seçilen gönüllü katılımcılarla gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Demografik bilgiler araştırmacı tarafından geliştirilen ve ölçekler öncesi yaşanan il, yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk bilgisi, eğitim ve gelir düzeyi, çalışma durumu, kişisel ve ailesel psikolojik rahatsızlık geçmişine yönelik kişisel bilgi soruları sorularak alınmıştır.

Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu (RSS-KF): RSS-KF, Keyes (2002) tarafından duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma halini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Üç boyut, 14 madde ve objektif bir ölçek olarak geliştirilen ölçek formunda "Son bir ay boyunca ne kadar sıklıkla aşağıdaki duyguları hissettiniz?" sorusuna 6'lı Likert tipi (0 = Hiçbir zaman, 5 = Her gün) derecelendirme uygulanmaktadır. Ölçekte çeldirici veya ters

puanlanan madde bulunmamaktadır. Alınan puanlarla duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma halleri ve ruh sağlığı sürekliliği ölçümlenmekte, puan yüksekliği o alanın yüksek iyi olma halini ifade etmektedir.

Ölçeğin Duygusal İyi Olma boyutundaki üç maddenin birini, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma boyutundaki 11 maddeden altısını “Neredeyse her gün” veya “Her gün” şeklinde işaretleyen kişiler İyi Hali (Flourishing) olarak tanımlanmaktadır. Duygusal İyi Olma boyutundaki üç maddenin birini, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma boyutundaki 11 maddeden altısını “Hiçbir zaman” veya “Bir ya da iki kez” şeklinde işaretleyenler ise İyi Olmama Hali (Languishing) olarak tanımlanmaktadır. Bunların dışında kalanlar ise normal ruh sağlığında olarak kabul edilmektedir (Demirci ve Akın, 2015).

Keyes (2002) tarafından ölçek form yapı geçerliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde tüm alt boyutlarda iyi uyum sonucu elde edilmiştir. Ölçek bütününe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .74 olarak bulunmuş, ölçek test-tekrar test güvenilirliği, üç ay arayla yapılan uygulamalarda .68, dokuz ay arayla yapılan uygulamalarda .65 olarak tespit edilmiştir.

Ölçek Demirci ve Akın (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmıştır. Uyarlanmış ölçek Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları Duygusal İyi Olma boyutu için .84, Psikolojik İyi Olma boyutu için .85, Sosyal İyi Olma boyutu için .78, tüm ölçek için ise .90 olarak bulunmuştur (Demirci ve Akın, 2015).

Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği (KSÖÖ): İki Boyutlu Benlik Saygısı ölçeği olarak tanımlanan KSÖÖ, Tafarodi ve Swann (2001) tarafından 16 madde, Kendini Sevme ve Özyeterlik olarak iki boyut şeklinde objektif ölçek olarak geliştirilmiştir. Ölçekte 5’li Likert tipi (1 = Hiç uygun değil, 5 = Tamamen uygun) cevap ve puanlama sistemi uygulanmaktadır. Ters kodlanmış madde bulunmakta, çeldirici madde yer almamaktadır. Puan değerlendirmesi puan yüksekliği ile orantılı olarak yapılmaktadır.

Ölçekte Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları Kendini Sevme boyutunda kadınlar için .83, erkekler için .82, Özyeterlik boyutunda kadın ve erkekler için .90 olarak tespit edilmiştir. Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise Kendini Sevme boyutu için .75, Özyeterlik boyutu için .78 bulunmuştur. Doğan (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmış ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise Kendini Sevme boyutunda .83, Özyeterlik boyutunda .74 bulunmuştur. Ölçeğin iki boyutlu yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve uyum iyiliği indekslerinin yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ölçek geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış olarak benlik saygısıyla ilişkili araştırmalarda kullanılmaktadır (Doğan, 2011; Doğan ve Eryılmaz, 2013; Doğan, Totan ve Sapmaz, 2013).

İşlem

Araştırmadaki veriler katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılarak toplanmıştır. İnsan kaynakları birimi tarafından dökümü alınan çalışan listesinden rastgele örneklem yöntemi ile basit rastgele sayılar tablosu kullanılarak katılımcılar seçilmiştir. Değerlendirme şartlarını sağlamadığı tespit edilen toplam 21 adet katılımcı verisi, analiz dışı

bırakılmıştır. Ayrıca 6 adet katılımcı verisi katılımcıların bazı sorulardan rahatsız olmaları ve katılımı yarıda bırakmak istemeleri sebebiyle analiz dışı bırakılmıştır. Gönüllülük esasıyla gerçekleştirilen ölçek uygulamasına toplam 373 katılımcı dâhil olmuş, değerlendirme şartlarının sağlandığı toplam 346 katılımcının verileri analiz kapsamına alınmıştır.

Araştırma verilerinin istatistiksel analizi ve çözümlenmesinde Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 25.0 programı kullanılmış, çoklu istatistiksel verilerin çözümlenmesi için AMOS 21.0 yazılımından faydalanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiksel veri girişleri sonrası verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Katılımcıların RSS-KF, KSÖÖ, ÇBÖFÖ puanlarının normal dağılıma uyumluluğu Kolmogorov-Smirnov testinin yanı sıra QQ plot ve Çarpıklık-Basıklık katsayıları ile incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Ölçek puanları arasındaki korelasyonlar Pearson korelasyon analiziyle saptanmış ve ölçekler arasındaki yordama etkilerinin incelenmesi için Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılmıştır.

Bulgular

Örneklemin %26,9'unu 25 ve altı, %37'sini 26-35 arası, %27,2'sini 36-45 arası ve %8,9'unu 46 ve üstü yaş grubundaki %59,8 kadın, %40,2 erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcıların %46,5'i Antalya ilinde, % 53,5'i ise İstanbul ilinde yaşamaktadır. Katılımcıların %41,3'ü evli, %48,3'ü bekâr, %10,4'ü boşanmış/dul olup %38,1'i çocuk sahibidir. Katılımcıların %36,7'si ilköğretim/lise, %50,6'sı lisans, %12,7'si lisansüstü mezunu olup % 70,2'si çalışmaktadır. Gelir düzeyi açısından katılımcıların %47,1'i 3500 TL ve altı, %31,8'i 3501-7000 TL arası, %21,1'i 7001 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. Katılımcıların %7,2'sinin kendisinde, %6,9'unun ailesinde psikolojik rahatsızlık öyküsü bulunmaktadır.

Katılımcıların RSS-KF ve KSÖÖ puanlarının tanımlayıcı istatistikleri incelenmiştir. RSS-KF puanları incelenerek; Duygusal İyi Olma (*Ort.* = 9.76, *S* = 3.21), Psikolojik İyi Olma (*Ort.* = 22.14, *S* = 5.80), Sosyal İyi Olma (*Ort.* = 12.12, *S* = 5.74), Ruh Sağlığı Sürekliliği (*Ort.* = 44.01, *S* = 12.0) boyutlarının ortalama ve standart sapmaları belirlenmiş ve ölçekten alınan en düşük puanın 7, en yüksek puanın ise 70 olduğu görülmüştür.

Katılımcıların KSÖÖ puanları incelenerek; Kendini Sevme (*Ort.* = 31.61, *S* = 5.48), Özyeterlik (*Ort.* = 29.13, *S* = 4.92) ve ölçek toplam (*Ort.* = 60.74, *S* = 9.06) boyutlarının ortalama ve standart sapmaları tespit edilmiştir.

İki boyutlu benlik saygısı ve iyi olma halleri arasındaki ilişkisel bulgular

Katılımcıların Kendini Sevme ve Özyeterlik puanları ile Duygusal, Psikolojik, Sosyal İyi Olma, Ruh Sağlığı Sürekliliği puanları arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki görülmüştür ($r = .352$, $r = .521$, $r = .290$, $r = .485$ ve $r = .285$, $r = .403$, $r = .299$, $r = .415$, $p < .001$). RSS-KF ve KSÖÖ puanları arasındaki korelasyonlar, Tablo 1'te gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların KSÖÖ, ÇBÖFÖ ve alt boyut puanları arasındaki korelasyonlar

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Duygusal İyi Olma	r 1						
(1)	p						
Psikolojik İyi Olma	r 0,424	1					
(2)	p 0,000						
Sosyal İyi Olma	r 0,468	0,507	1				
(3)	p 0,000	0,000					
Ruh Sağlığı	r 0,697	0,840	0,849	1			
Sürekliliği (4)	p 0,000	0,000	0,000				
Kendini Sevme	r 0,352	0,521	0,290	0,485	1		
(5)	p 0,000	0,000	0,000	0,000			
Özyeterlik	r 0,285	0,403	0,299	0,415	0,514	1	
(6)	p 0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		
İki Boyutlu	r 0,368	0,534	0,338	0,519	0,885	0,855	1
Benlik Saygısı (7)	p 0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	

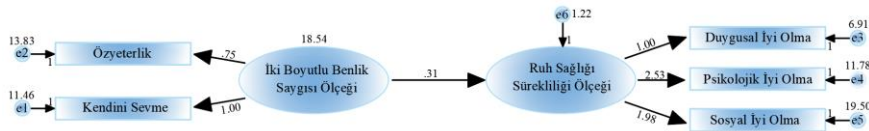
Not: .12 üzerindeki korelasyon değerleri ($p < .05$), .15 üzerindeki korelasyon değerleri ($p < .01$), .20 üzerindeki korelasyon değerleri ($p < .001$) anlamlıdır.

İki boyutlu benlik saygısı ve iyi olma halleri arasındaki yapısal eşitlik modellemesi bulguları

Yetişkinlerde benlik saygısının ruh sağlığını yordayıcılığına ilişkin yapılan araştırmada gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki bağlantıların aynı anda test edildiği Yapısal Eşitlik Modelleri oluşturulmuştur. Oluşturulan modeller ve kurulan yapısal yol AMOS yazılımı kullanılarak test edilmiştir. Modellerin veri setleri tarafından doğrulanıp doğrulanmadığını ve uyum iyiliği uygunluğunu belirlemek için X^2/sd , GFI, AGFI, NFI, RMSEA uyum indekslerinden faydalanılmıştır.

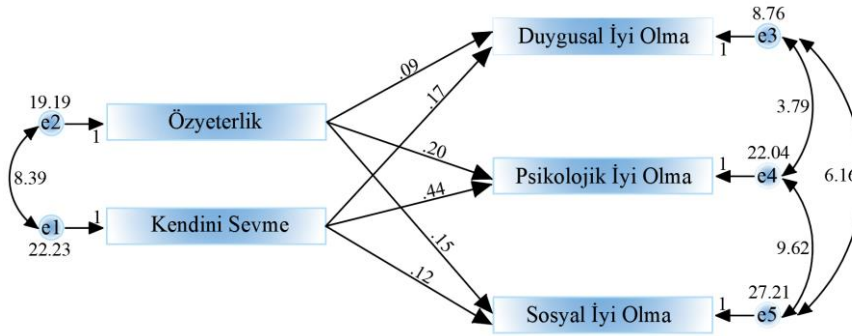
Katılımcıların, KSÖÖ puanlarının RSS-KF puanlarını yordama durumunun incelenmesi için oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli Şekil 1’de gösterilmektedir. Katılımcıların KSÖÖ puanlarının RSS-KF puanlarını yordama durumuna ilişkin bulgular incelendiğinde modele ait uyum iyiliği indekslerinin uygun olduğu görülmüştür ($X^2/sd = 3.029$, GFI = .954, AGFI = .910, RMSEA = .077). Katılımcıların İki Boyutlu Benlik Saygısı puanlarının Ruh Sağlığı Sürekliliği puanlarını pozitif yönlü yordadığı tespit edilmiştir (T: .315, SH: .045, $p < .05$). Bir başka ifadeyle katılımcıların İki Boyutlu Benlik Saygısı arttığında, Ruh Sağlığı Sürekliliğinin arttığı saptanmıştır.

Şekil 1: KSÖÖ puanlarının RSS-KF puanlarını yordama durumuna ilişkin yapısal eşitlik modeli

Ölçeklerin alt boyutları üzerinden birbirleriyle olan yordayıcılığını incelemek için ise ilave bir model oluşturulmuştur. Modelde katılımcıların Kendini Sevme ve Özyeterlik puanlarının Duygusal İyi Olma, Psikolojik İyi Olma ve Sosyal İyi Olma puanlarını yordama durumu incelenmiştir. Şekil 2’de KSÖÖ alt boyutlarının RSS-KF alt boyutlarını yordama durumuna ilişkin oluşturulan yapısal eşitlik modeli gösterilmektedir.

Şekil 2: KSÖÖ alt boyutlarının RSS-KF alt boyutlarını yordama durumuna ilişkin yapısal eşitlik modeli

Tablo 2’te katılımcıların Kendini Sevme ve Özyeterlik puanlarının Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma puanlarını yordama durumu gösterilmektedir. Katılımcıların Özyeterlik boyutundan almış oldukları puanların Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma boyutlarından aldıkları puanları anlamlı düzeyde ve pozitif yönde yordadığı saptanmıştır ($p < .05$). Özyeterlik puanlarında meydana gelecek olan 1 birimlik artış, Duygusal İyi Olma puanlarını .088 birim, Psikolojik İyi Olma puanlarını .196 birim ve Sosyal İyi Olma puanlarını .219 birim artırmaktadır. Benzer şekilde Kendini Sevme boyutundan almış oldukları puanlarında Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma boyutlarından aldıkları puanları anlamlı düzeyde ve pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Kendini Sevme boyutundan aldıkları puanların 1 birim artması, Duygusal İyi Olma puanlarını .171 birim, Psikolojik İyi Olma puanlarını .437 birim ve Sosyal İyi Olma puanlarını .152 birim artırmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların KSÖÖ alt boyut puanlarının RSS-KF alt boyut puanlarını yordama durumu

		Tahminci	SH	p
Özyeterlik	Duygusal	0,088	0,042	0,038*
Kendini Sevme	İyi Olma	0,171	0,041	0,000*
Özyeterlik	Psikolojik	0,196	0,067	0,003*
Kendini Sevme	İyi Olma	0,437	0,065	0,000*
Özyeterlik	Sosyal	0,219	0,074	0,003*
Kendini Sevme	İyi Olma	0,152	0,072	0,034*

* $p < .05$

Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı ruh sağlığı ve benlik kavramlarının güncel ve çok boyutlu yapılar üzerinden ele alınarak ilişkilerinin ve yordayıcı etkilerinin ortaya konmasıdır. Alanyazındaki çalışmaların çoğunun bu etkileşimi tek boyutlu iyi olma hali üzerinden ele almış ve duygusal, psikolojik, sosyal iyi olma hallerini bir arada incelememiş olmasından dolayı konu çok boyutlu olarak ele alınamamıştır. Alanyazına katkı sağlama hedefiyle yapılan bu çalışma iki farklı yöntemle incelenmiş ve bulgular çok boyutlu olarak ortaya konmuştur. Bu çerçevede ruh sağlığı ve iyi olma halleri ile benlik saygısı, kendini sevme ve özyeterlik boyutlarının birbirleriyle pozitif yönlü anlamlı ilişkide olduğu, kendini sevmenin psikolojik iyi olma hali üzerindeki pozitif yönlü yordayıcı etkisinin diğerlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Son yıllarda benlik saygısı ile ruhsal yapı ilişkilerinin araştırıldığı ve anlamlı ilişkilerin tespit edildiği önemli çalışmalar yapılmıştır. Çocuk ve gençlerin benlik saygısı ve mental sağlık ilişkisi üzerine yapılan bir araştırmada (Mulligan, 2011) benlik saygısının mental sağlık üzerinde koruyucu ve riski düşürücü etkisi olduğu görülmüştür. Düşük benlik saygısı ile depresyon ve kaygı ilişkisinin araştırıldığı, 77 adet depresyon ve 18 adet kaygı çalışmasının dikkate alındığı bir başka çalışmada (Sowislo ve Orth, 2013) ise aradaki etkileşimsel ilişki ortaya konmuştur. Bu çalışmada depresyon üzerindeki benlik saygısı etkisinin, benlik saygısı üzerindeki depresyon etkisinden anlamlı bir şekilde güçlü olduğu, kaygı ile arasında ise eşit düzeyde anlamlı bir etkileşim olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada düşük benlik saygısının güçlü etkisinin olduğu ve benlik saygısının yükseltilerek depresyon ve anksiyetenin önüne geçilebileceği sonucuna varılmıştır. Stupnisky ve arkadaşları (2013) tarafından öğrenciler ile yapılan çalışmada benlik saygısının öğrencilerin bildirdiği psikolojik ve fiziksel sağlığı anlamlı düzeyde yordadığı ortaya konmuştur. Konuyla ilgili Türkiye’de yapılan güncel araştırmalarda da benzer sonuçlar saptanmıştır. Benlik saygısı ve depresyon ilişkisinin incelediği çalışmada (Tuncel, 2018) anlamlı ve kuvvetli düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Haspolat ve Kağan (2017) tarafından sosyal fobinin araştırıldığı çalışmada benlik saygısının sosyal fobinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde sosyal kaygı üzerine yapılan bir araştırmada da (Erözkan, 2011) benlik saygısının sosyal kaygının önemli yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir.

Ruhsal bozukluklarla olan anlamlı ilişkileri sebebiyle benlik saygısının ruh sağlığı ve iyi olma halleriyle ilişkilerinin çok boyutlu olarak incelenmesi alanyazın için önem arz etmektedir. Benlik saygısı ve iyi olma halleri arasındaki ilişkilerin araştırıldığı birçok çalışmada (Du, King ve Chi, 2017; Lyubomirsky, Tkach ve Dimatteo, 2006; Moksnes ve Espnes, 2013; Padhy, Rana ve Mishra, 2011; Platten ve Newman, 2013; Stupnisky ve ark., 2013) kavramlar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Ülkemizde yapılan benzer çalışmalarda da (Çevik ve Yıldız, 2016; Güler ve Gazioğlu, 2008; Tangör ve Curun, 2016; Tonga ve Halisdemir, 2017) pozitif yönlü anlamlı ilişkiler görülmüştür.

Araştırma kapsamında benlik saygısı, iki boyutlu olarak kendini sevme ve özyeterlik kavramları üzerinden ele alınmıştır. Alanyazında kendini sevme ve özyeterlik kavramlarının iyi olma hali boyutlarıyla ilişkilerinin incelendiği güncel çalışmalarda da (Asıcı ve İkiz, 2019; Demirtaş, 2018; Doğan ve Eryılmaz, 2013; Kılınç, 2017) anlamlı ve pozitif yönlü yordayıcı etkiler saptanmıştır.

Araştırma bulgularına göre, Benlik Saygısı, Kendini Sevme ve Özyeterlik ile Ruh Sağlığı Sürekliliği, Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma arasında anlamlı ilişki ve pozitif yönlü yordayıcılık etkisi tespit edilmiştir. Benlik Saygısının Ruh Sağlığı üzerinde orta düzey pozitif yordayıcı etkiye; Kendini Sevmenin Psikolojik İyi Olma üzerinde orta düzey, Duygusal ve Sosyal İyi Olma üzerinde düşük düzey pozitif yönlü yordayıcı etkiye; Özyeterliğin ise Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma hali üzerinde düşük düzey pozitif yönlü yordayıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmamız neticesinde ulaşılan sonuçlar, benlik saygısı ile ruh sağlığı ve iyi olma halleri arasındaki ilişkilerin incelendiği alanyazın çalışmalarıyla uyumluluk göstermektedir. Araştırmada tespit edilen pozitif yönlü anlamlı ilişki alanyazın çalışmalarıyla uyuşmasına rağmen kavramlar arasında düşük ve orta düzey yordayıcı etkinin gözlemlenmesi sebebiyle bazı araştırmalardan farklılaşmaktadır. Ayrıca araştırma benlik saygısı ve ruh sağlığı ilişkisinin farklı boyutlarıyla ve güncel kavramlar üzerinden ele alınması, duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma halleriyle olan ilişkilerin bir arada incelenmesi ve etkileşimlerin çok yönlü ortaya konması ve yordayıcılık etki düzeylerinin tespit edilmesi açısından da alanyazındaki benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Araştırma sonucunda özellikle kendini sevme kavramının psikolojik iyi olma üzerinde orta düzey pozitif yönlü yordayıcı etkisi dikkat çekmiştir. Kişinin olumlu ve olumsuz yanlarıyla kendini kabulü olarak tanımlanan kavramın psikolojik iyi olma üzerinde diğer kavramlardan daha yüksek yordama etkisine sahip olması bu yönde yapılacak araştırmaların ruh sağlığına yönelik çalışmalara ve psikoterapi tedavi yöntemlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, M. C., Bulduk, B., Çelik, D. ve Ensarioğlu, K. (2018), Hemşirelik öğrencilerinde benlik saygısı ve empatik düzey arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi, *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 1(3), 21-26.
- Altıok, H. Ö., Ek, N. ve Koruklu, N. (2010), Üniversite öğrencilerinin benlik saygı düzeyi ile ilişkili bazı değişkenlerin incelenmesi, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 99-120.
- Asıcı, E. ve İkiz, F. E. (2019), Okulda öznel iyi oluşun okul iklimi ve öz-yeterlik açısından yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 621-638.
- ATUB. (2018), Bir psikiyatristin mesleki nitelikleri. *Avrupa Tıp Uzmanları Birliği Psikiyatri Bölümü Yayını*, 1-16.
- Çevik, G. B. ve Yıldız, M. A. (2016), Pedagojik formasyon öğrencilerinde umutsuzluk ile mutluluk arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 96-107.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016), Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.
- Demirci, İ. ve Akın, A. (2015), Ruh sağlığı sürekliliği kısa formu'nun geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48(1), 49-64.
- Demirci, İ., Ekşi, H., Dinçer, D. ve Kardaş, S. (2017), Beş boyutlu iyi oluş modeli: PERMA ölçeği formunun geçerlik ve güvenilirliği. *The Journal of Happiness ve Well-Being*, 5(1), 60-77.
- Demirtaş, A. S. (2018), Duygu düzenleme stratejileri ve benlik saygısının mutluluğu yordayıcılığı. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(11), 487-503.
- Diener, E., Wirtz, D., Diener, R. B., Tov, W., Prieto, C. K., Choi, D. W. & Oishi, S. (2009), New Measures of Well-Being. *Social Indicators Research*, 39, 247-266.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Prieto, C. K., Choi, D. W., Oishi, S. & Diener, R. B. (2010), New Well-Being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156.
- Doğan, T. (2011), Two-dimensional self-esteem: Adaptation of the self-liking/self-competence scale into Turkish: A validity and reliability study. *Education and Science*, 36(162), 126-137.
- Doğan, T. ve Eryılmaz, A. (2013), İki boyutlu benlik saygısı ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 107-117.
- Doğan, T., Totan, T. ve Sapmaz, F. (2013), The role of self-esteem, psychological well-being, emotional self-efficacy and affect balance on happiness: A path model. *European Scientific Journal*, 9(20), 31-42.
- Du, H., King, R. B. ve Chi, P. (2017), Self-esteem and subjective well-being revisited: The roles of personal, relational and collective self-esteem. *Plus One Research Articles*, 12(8), 1-17.
- Efiliti, E. ve Çıkılı, Y. (2017), Özel eğitim bölümü öğrencilerinin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 99-114.
- Erginöz, E. (2008), Halk sağlığı ve mental hastalıklar. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, 62, 31-40.
- Erözkan, A. (2011), Sosyal kaygının kaygı duyarlılığı, benlik saygısı ve kişilerarası duyarlılık açısından incelenmesi. *Elementary Education Online*, 10(1), 338-347.
- Franken, K., Lamers, S. M. A., Klooster, P. M. T., Bohlmeijer, E. T. ve Westerhof, G. J. (2018), Validation of the mental health continuum-short form and the dual continue model of well-being and psychopathology in an adult mental health setting. *Journal of Clinical Psychology*, 1-16.

Benlik Saygısı Ve İyi Olma Halleri Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesiyle İncelenmesi

- Gülcan, A. ve Bal, P. N. (2014), Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 41-52.
- Güler, Ç. Y. ve Gazioğlu, A. E. İ. (2008), Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinde öznel iyi olma hali, psikiyatrik belirtiler ve bazı kişilik özellikleri: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 107-114.
- Haspolat, N. K. ve Kağan, M. (2017), Sosyal fobinin yordayıcıları olarak beden imajı ve benlik saygısı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 139-152.
- Hills, P. & Argyle, M. (2002), The Oxford Happiness Questionnaire: A Compact Scale for the Measurement of Psychological Well-being. *Elsevier Science Personality and Individual Difference*, 33(2002), 1073-1082.
- International Wellbeing Group (2013), *Personal Wellbeing Index-Adult: 5th Ed.* Melbourne: Australian Centre on Quality of Life, Deakin University.
- Keldal, G. (2015), Warwick-Edinburgh mental iyi oluş ölçeği'nin Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness ve Well-Being*, 3(1), 103-115.
- Keyes, C. L. M. (2002), The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43(2), 207-222.
- Kılınç, M. (2017), Psikolojik iyi oluşun yordayıcıları olarak öz-yeterlik ve etkileşim kaygısı. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 207-216.
- Kırık, A. M. ve Sönmez, M. (2017), İletişim ve mutluluk ilişkisinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1), 15-26.
- Kurtyılmaz, Y., Can, G. ve Ceyhan, A. A. (2017), Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 33-52.
- Longo, Y., Coyne, I. & Joseph, S. (2017), *The Scales of General Well-Being. Elsevier Personality and Individual Difference*, 109, 148-159.
- Lyubomirsky, S., Tkach, C. ve Dimatteo, M. R. (2006), What are the differences between happiness and self-esteem?. *Social Indicators Research*, 78, 363-404.
- Moksnes, U. K. ve Espnes, G. A. (2013), Self-esteem and life satisfaction in adolescents – gender and age as potential moderators. *Quality of Life Research*, 1-9.
- Mulligan, A. (2011), The relationship between self-esteem and mental health outcomes in children and youth. *Ontario Centre of Excellence for Child and Youth Mental Health Bulletin*, 11, 2-9.
- Owen, F. K. ve Çelik, N. D. (2018), Yaşam boyu sağlıklı yaşam ve iyilik hali. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 10(4), 430-443.
- Padhy, M., Rana, S. ve Mishra, M. (2011), Self esteem and subjective wellbeing: Correlates of academic achievement of students. *The International Journal's Research Journal of Social Science ve Management*, 1(7), 148-156.
- Perugini, M. L. L., De la Iglesia, G., Solano, A. C. ve Keyes, C. L. M. (2017), The mental health continuum-short form (MHC-SF) in the Argentinean context: Confirmatory factor analysis and measurement invariance. *Europe's Journal of Psychology*, 13(1), 93-108.
- Piotrowska, M. Z., Piotrowski, J., Osin, E. N. ve Ciecuch, J. (2017), The mental health continuum-short form: The structure and application for cross-cultural studies - A 38 nation study. *Journal of Clinical Psychology*, 16, 1-49.
- Platten, M. J. ve Newman, E. (2013), Self esteem and its relationship to mental health and quality of life in adults with cystic fibrosis. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 20, 392-399.
- Provencher, H. L. ve Keyes, C. L. M. (2011), Complete mental health recovery: Bridging mental illness with positive mental health. *Journal of Public Mental Health*, 10(1), 57-69.

- Sarı, T. ve Çakır, S. G. (2016), Mutluluk korkusu ile öznel ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(25), 222-229.
- Seligman, M. E. (2011), *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York, NY: Free Press.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. & Bernard, J. (2008), The Brief Resilience Scale: Assessing the Ability to Bounce Back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15 s. 194-200.
- Sowislo, J. F. ve Orth, U. (2013), Does low self-esteem predict depression and anxiety? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 139(1), 213-240.
- Stupnisky, R. H., Perry, R. P., Renaud, R. D., ve Hladkyj, S. (2013), Looking beyond grades: Comparing self-esteem and perceived academic control as predictors of first-year college students' well-being. *Learning and Individual Differences*, 23, 151-157.
- Tafarodi, R. W. ve Milne, A. B. (2002), Decomposing global self-esteem. *Journal of Personality*, 70(4), 443-484.
- Tafarodi, R. W. ve Swann, W. B. (2001), Two-dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Elsevier Personality and Individual Difference*, 31, 653-673.
- Tangör, B. B. ve Curun, F. (2016), Psikolojik iyi oluşun yordayıcıları olarak bireysel farklılıklar: Özgünlük, benlik saygısı ve sürekli kaygı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1-13.
- Tennatt, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J. & Brown, S. S. (2007), The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale: Development and UK Validation. *Health and Quality of Life*, 5(63), s. 1-13.
- Tonga, Z. ve Halisdemir, D. (2017), Ergen öznel iyi oluşu ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(12), 1214-1221.
- Tuncel, T. D. (2018), Türkiye'de 18-25 yaş grubu üniversite öğrencileri arasında görülen depresyonun; benlik saygısı, aile bağlılığı, akademik başarı ve cinsiyet ile olan ilişkisi ve depresyonda olan bu öğrencilerin süresi sınırlı psikodinamik psikoterapi ile tedavisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 74-96.

Ekler

Kişisel Bilgi Formu

Sorulara vereceğiniz samimi ve dürüst cevaplar araştırmanın bilimsel niteliği açısından son derece önemlidir. Katkı ve yardımlarınız için teşekkürler.

Yaşadığınız İl: _____

Yaşınız: _____

Cinsiyetiniz: Kadın Erkek

Medeni Durumunuz: Evli Bekâr Boşanmış/Dul

Çocuğunuz var mı?: Evet (Kaç tane: _____) Hayır

Eğitim Düzeyiniz: İlkokul/Ortaokul Lise

(En son bitirilen okul) Üniversite Lisansüstü

Çalışıyor musunuz?: Evet Hayır

Gelir Düzeyiniz: 1.750 TL ve altı 1.751 – 3.500 TL

(Siz/Ailenizin toplamı) 3.501 – 7.000 TL 7.000 TL üzeri

Kiminle yaşıyorsunuz?: Tek başına Anne, baba ile

Eş, sevgili ile Çocuk, kardeş, arkadaş ile

Herhangi bir psikolojik rahatsızlık geçmişiniz var mı?

Evet (Belirtiniz: _____)

Hayır

Ailenizde herhangi bir psikolojik rahatsızlık geçmişi olan var mı?

Evet (Belirtiniz: _____)

Hayır

Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu (RSS-KF)

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz. Katılımınız için teşekkür ederiz.

Son 1 ay boyunca ne kadar sıklıkla aşağıdaki duyguları hissettiniz? (0) Hiçbir zaman (1) Bir ya da iki kez (2) Yaklaşık haftada bir (3) Yaklaşık haftada 2-3 defa (4) Neredeyse her gün (5) Her gün anlamına gelmektedir.	Hiçbir zaman (0)	Bir ya da iki kez (1)	Yaklaşık haftada bir (2)	Yaklaşık haftada 2-3 defa (3)	Neredeyse her gün (4)	Her gün (5)
1. Mutlu hissettim.						
2. Yaşamla ilgilendiğimi hissettim.						
3. Memnun hissettim.						
4. Toplumla katkıda bulunmak için önemli bir şeyler yaptığımı hissettim.						
5. Bir topluluğa ait olduğumu (arkadaşlar, okul, mahalle) hissettim.						
6. Toplumun benim gibi insanlar için daha iyi bir yer haline geldiğini hissettim.						
7. İnsanların temelde iyi olduğunu hissettim.						
8. Toplumun çalışma şeklinin bana anlamlı geldiğini hissettim.						
9. Kişiliğimin birçok yönünü sevdiğimi hissettim.						
10. Günlük hayatın sorumluluklarını yerine getirmekte başarılı olduğumu hissettim.						
11. Diğer insanlarla sıcak ve güvene dayalı bir ilişkim olduğunu hissettim.						
12. Yaşadığım deneyimlerin beni geliştirmeye ve daha iyi bir insan olmaya zorladığımı hissettim.						
13. Düşüncelerime ya da fikir ve görüşlerimi ifade edişime güvendiğimi hissettim.						
14. Yaşamımın bir yönü ve amacı olduğunu hissettim.						

İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği (Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği (KSÖÖ))

Sizin için uygun olanı seçiniz.	Hiç Uygun Değil (1)	Uygun Değil (2)	Biraz Uygun (3)	Uygun (4)	Tamamen Uygun (5)
1. Kendimi değersiz görmeye eğilimliyim.					
2. Yaptığım işlerde oldukça yeterliyim.					

Benlik Saygısı Ve İyi Olma Halleri Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesiyle İncelenmesi

3. Kendimle oldukça barışığım.					
4. Uğrunda çaba gösterdiğim hemen her işi başarabilirim.					
5. Kendi değerimden eminim.					
6. Kendimle ilgili düşünmek kimi zaman hoşuma gitmez.					
7. Kendime karşı olumsuz tutum içindeyim.					
8. Bazen benim için önemli olan şeyleri başarmakta zorlanırım.					
9. Kendimden gayet memnunum.					
10. Zorluklarla başa çıkmada bazen yetersiz kalırım.					
11. Kendi kişisel değerimden asla şüphe duymam.					
12. Birçok konuda oldukça başarılıyım.					
13. Hedeflerimi gerçekleştirmede bazen başarısız olurum.					
14. Çok yetenekliyim.					
15. Kendime yeterince saygım yoktur.					
16. Keşke yaptığım işlerde daha becerikli olsam.					

Örnekleme Ait Tanımlayıcı İstatistik Bulgular

Faktör	Değişken	Sayı (n=346)	Yüzde (%)
Yaş	25 yaş ve altı	93	26,9
	26 - 35	128	37,0
	36 - 45	94	27,2
	46 yaş ve üstü	31	8,9
Cinsiyet	Kadın	207	59,8
	Erkek	139	40,2
Medeni Durum	Evli	143	41,3
	Bekâr	167	48,3
	Boşanmış/Dul	36	10,4
Çocuk Sahibi Olma Olan		132	38,1

Durumu	Olmayan	214	61,9
Çocuk Sayısı (n=132)	Bir	51	38,6
	İki	67	50,8
	Üç	14	10,6
	İlköğretim	41	11,8
Eğitim Düzeyi	Lise	86	24,9
	Lisans	175	50,6
	Lisansüstü	44	12,7
Çalışma Durumu	Çalışan	243	70,2
	Çalışmayan	103	29,8
Aylık Gelir Düzeyi	1750 TL ve altı	34	9,8
	1751 - 3500 TL	129	37,3
	3501 - 7000 TL	110	31,8
	7001 TL ve üzeri	73	21,1
Birlikte Yaşanan Kişiler	Tek başına	58	16,8
	Anne, baba ile	101	29,2
	Eş, partner ile	146	42,2
	Çocuk, kardeş, arkadaş ile	41	11,8
Yaşanılan İl	Antalya	161	46,5
	İstanbul	185	53,5
Psikolojik Rahatsızlık Öyküsü	Var	25	7,2
	Yok	321	92,8
Ruhsal Bozukluk (n=25)	Depresyon	8	32,0
	Panik Atak	6	24,0
	Anksiyete	5	20,0
	OKB	4	16,0
	Diğer	2	8,0
Ailede Psikolojik Rahatsızlık Öyküsü	Var	24	6,9
	Yok	322	93,1
Ruhsal Bozukluk (n=24)	Depresyon	7	29,3
	Panik Atak	4	16,7

Benlik Saygısı Ve İyi Olma Halleri Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesiyle İncelenmesi

OKB	3	12,5
Şizofreni	3	12,5
Bipolar	2	8,3
Diğer	4	16,7

İŞ YERİNDE KARANLIK LİDERLİK ALGISI ÖLÇEĞİ

Ufuk Başar¹

Öz

Bu çalışmanın amacı özgün bir iş yerinde karanlık liderlik algısı ölçeği geliştirmektir. Ölçek geliştirme sürecinde ulusal ve uluslararası ölçek geliştirme yazınında kabul görmüş kriterlere uyulmuştur. Bu kapsamda üç ayrı uygulama gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar 15 Ocak – 15 Mayıs 2018 tarihleri arasında yürütülmüştür. Her bir uygulamaya iştirak eden katılımcılar birbirinden farklıdır. Yapılan uygulamalara Ankara’da faaliyet gösteren sekiz farklı örgütte çalışan, toplam 1.007 katılımcı (birinci uygulamada 310, ikinci uygulamada 342, üçüncü uygulamada ise 355 katılımcı) gönüllü olarak iştirak etmiştir. Araştırmanın sonucunda, on yedi maddeden ve bezdiren davranışlar, samimiyetsiz davranışlar ve zorbaca davranışlar boyutlarından oluşan özgün bir karanlık liderlik algısı ölçeği geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Liderlik, Liderlik, Ölçek Geliştirme, Liderliğin Karanlık Yüzü

WORKPLACE PERCEIVED DARK LEADERSHIP SCALE

Abstract

The aim of this research was to develop a genuine workplace perceived dark leadership scale. In the scale development process, internationally accepted criteria were applied. In this context, three separate applications were performed. Surveys were conducted between 15th of January and 15th of May 2018. Participants of each survey were different from each other. A total of 1007 participants (in the first survey 310 participants, in the second survey 342 participants, and in the third survey 355 participants) from eight different organizations operating in Ankara took part voluntarily in the surveys. As a result of the study, a genuine perceived dark leadership scale consisting of seventeen items and three factors (i.e. wearisome behaviors, insincere behaviors, and tyrannous behaviors) was developed.

Keywords: Dark Leadership, Leadership, Scale Development, Dark Side of Leadership

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Başar’ın “Liderin Karanlık Kişilik Özellikleri ile Çalışanın Tükenmişliği Arasındaki İlişkide Çalışanın Karanlık Liderlik Algısının Aracı Rolü: Çok Düzeyli Bir Araştırma” başlıklı Doktora Tezi araştırmaları kapsamında yürütülmüştür. ufukbasar@aydin.edu.tr

Giriş

Liderliği, örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi için çalışanları etkileme, motive etme ve destekleme, çalışanlarda bağlılık hissi oluşturma, bireyler arasındaki ilişkileri ve işleyişlerle ilgili faaliyetleri ortak amaçlar etrafında şekillendirme ve yönlendirme ile çalışanlara görevlerini etkili bir şekilde yaptırabilme kapasitesi olarak tanımlamak mümkündür (Hogan vd., 1994; Hogan ve Kaiser, 2005; Yukl, 1989; Başar vd., 2016; Başar ve Basım, 2018). Bundan dolayı liderlerin diğer çalışanlardan daha yetkin ve etkileyici olmaları beklenmektedir. Nitekim günümüze dek yapılan pek çok araştırmada liderlik kavramı bir takım erdemler ve idealler etrafında açıklanmaya çalışılmış ve dönüştürücü liderlik (Bass, 1985), etik liderlik (Brown vd., 2005) ve otantik liderlik (Walumbwa vd., 2008) gibi olumlu lider davranış ve özellikleri üzerine odaklanan yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak liderlerin bazıları bu idealin çok uzağındadırlar ve çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadırlar. Nitekim yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren çalışanları olumsuz bir şekilde etkileyen lider davranışlarını tanımlamaya yönelik araştırmalar yapılmış ve liderliğin karanlık yüzünü açıklayan çeşitli liderlik yaklaşımları geliştirilmiştir (Bligh vd., 2007; Schyns ve Schilling, 2013; Başar vd., 2016; Başar ve Basım, 2018).

Söz konusu yaklaşımların işletimselleştirilmesiyle birlikte ilerleyen yıllarda çeşitli ölçekler kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, bilindiği kadarıyla, hâlihazırda ölçümleme sürecine ilişkin psikometrik gereklilikleri tam olarak ve doğru bir şekilde sağlayan, Türkçe 'ye uyarlanmış ya da özgün olarak geliştirilmiş bir karanlık liderlik algısı ölçeği bulunmamaktadır. Bu durum liderliğin karanlık yüzüyle ilgili ulusal yazının gelişimini kısıtlayan etkenlerden biri olarak kabul edilebilir. Bundan dolayı bu çalışma ile özgün bir karanlık liderlik algısı ölçeği geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede liderliğin karanlık yüzüne ilişkin çalışmaların artması, ulusal yazının zenginleşmesi, yapılacak olan çalışmalarda doğruluğu yüksek bulguların elde edilmesi, uygulamacıların konu hakkında bilinçlenmesi ve uygulamacılar için yönetsel süreçlerde kolaylık sağlanması ümit edilmektedir. Bundan dolayı araştırmada elde edilen bulgularının gerek araştırmacılar için, gerekse uygulamacılar için önem arz ettiğine inanılmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle, karanlık liderlik kavramı üzerinde durularak kavramın kuramsal dayanakları açıklanmıştır. Sonrasında ölçek geliştirme sürecinde uygulanan işlemler adım adım açıklanmış ve geliştirilen karanlık liderlik algısı ölçeğine ilişkin kuramsal ve uygulamaya dönük tartışmalar yapılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Liderliğin karanlık yüzüne bilindiği kadarıyla ilk kez Conger (1990) tarafından değinilmiştir. Conger'e (1990) göre liderlerin üstün meziyetleri arzu edilmeyen sonuçlar doğurabilme potansiyeline sahiptir. Ancak, çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakan liderleri tanımlamaya yönelik ilk çalışma Ashforth (1987, 1994) tarafından yapılmıştır. Ashforth (1994) çalışanları küçük gören ve onlara tepeden bakan liderleri küçük tiran olarak betimlemiştir. Ashforth'un (1987, 1994) çalışmasıyla ilişkili, ancak farklı bir yapı Tepper (2000) tarafından geliştirilmiştir. Tepper geliştirdiği yapıyı istismarcı yönetim olarak adlandırmış ve istismarcı yönetimi; fiziksel temas hariç olmak üzere astların kedilerine yönelik, sürekli bir şekilde, yöneticiler tarafından ne ölçüde sözlü ve sözlü olmayan saldırgan/düşmanca davranışlar sergilendiğine ilişkin algısı olarak tanımlamıştır. İlerleyen yıllarda Yagil (2005), Bamberger ve Bacharach (2006), Tepper (2007) ve Grandey vd. (2007) gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar istismarcı

yönetim kavramının gelişimine katkı sağlamıştır. Ashforth'la (1987, 1994) aynı çizgide çalışmalar yürüten Glad (2002), tiran olarak betimlediği liderlerin narsistik özelliklerinin ağırlıkta olduğuna dikkat çekerek liderin astlarına yönelik sergilediği; aldatma, kendi çıkarları doğrultusunda kullanma ve küçümseme gibi davranışlarına açıklık getirmeye çalışmıştır. Rosenthal ve Pittinsky (2006) narsistik liderliği; liderin emellerinin ve eylemlerinin öncelikle kendi egomanyak ihtiyaçlarından ve inançlarından beslenerek takipçilerin ve örgütün çıkarlarının önüne geçmesi olarak tanımlamaktadır. Ashforth'la (1987, 1994) hemen hemen aynı dönemde liderliğin karanlık yüzüne ilişkin bir diğer çalışma Whicker (1996) tarafından yapılmıştır. Whicker (1996) çevresine uyum sağlayamayan, tatminsiz, art niyetli, kendi çıkarları uğruna diğerlerine zarar verebilen, kendi eksikliklerini takipçilerini baskı altına alarak saklamaya çalışan, güvenilmez, riyakâr ve rakiplerini etik olmayan yöntemlerle saf dışı bırakarak başarılı olmaya çalışan liderleri toksik (zehirleyici) lider olarak tanımlamıştır. Reed'e (2004) ve Lipman-Blumen (2005, 2011) da yaptıkları çalışmalarla toksik liderlik yapısının gelişimine katkı sağlamışlardır. Kellerman (2004) da liderliğin karanlık yüzünü oluşturan unsurlara değinilmedikçe gerçek bir liderlik tanımının yapılamayacağını savunmuştur. Liderliği idealler ve erdemler etrafında tanımlayan araştırmacıların aksine, Kellerman'a (2004) göre kötü liderler de birer liderdir ve liderlik iyi olduğu gibi kötü de olabilir. Nitekim kötü liderlerin de takipçileri bulunmaktadır. Kötü liderleri kabullenen takipçiler de en az lider kadar kötüdür ve böyle bireyler kendilerine liderlik edecek birine ihtiyaç duymaktadırlar. Kötü liderlerin iki belirgin özelliği bulunmaktadır. Buna göre; kötü liderler etkisizdirler ve etik değildirler. De Hoogh ve Den Hartog (2008) ise etik dışı davranışlar sergileyen liderleri despotik liderler olarak adlandırmıştır. Despotik liderler egolarını tatmin eden, takipçilerini istismar eden, kendi çıkarlarına hizmet eden baskıcı davranışlar sergilemektedirler. Despotik liderler; otoriter, aşırı kontrol düşkünü, intikamcı ve kindar bireylerdir (De Hoogh ve Den Hartog, 2008). Liderliğin karanlık yüzünü oluşturan diğer bir olgu iş yeri zorbalığıdır (Pelletier, 2010). İş yeri zorbalığı; belirli bir ya da birkaç bireye yönelik olarak kasıtlı, sürekli ve tekrarlı bir şekilde sergilenen, taraflar arasında belirgin bir güç eşitsizliği algısı oluşturan, mağdura fizyolojik ve psikolojik açıdan zarar veren ve düşmanca bir iş ortamı oluşmasına sebep olan olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Salin, 2003; Vandekerckhove ve Commers, 2003; Namie, 2003). İş yeri zorbalığını oluşturan davranışlar liderliğin karanlık yüzünü oluşturan davranışlarla örtüşmektedir ve bu tür davranışlar daha çok üstler tarafından astlara yönelik olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle iş yer zorbalığı olgusu liderliğin karanlık yüzünü oluşturan kavramlar arasında incelenmiştir. Einarsen vd. (2007) de liderliğin karanlık yüzünü açıklamaya yönelik araştırmalar yürütmüş ve yıkıcı liderlik kavramını geliştirmiştir. Einarsen vd. (2007) liderin sistematik ve tekrar eden bir şekilde örgütün çıkarlarını baltalayan, sabote eden, kaynaklarını heba eden ve takipçilerinin etkinliğini, motivasyonunu ve esenliğini olumsuz yönde etkileyen davranışlar sergilemesini yıkıcı liderlik olarak tanımlamıştır. Yıkıcı liderlik olgusunu daha da geliştiren Padilla, Hogan ve Kaiser (2007), onu beş özellik etrafında ve toksik üçgen yapısı bağlamında tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre yıkıcı liderliğin beş özelliği; (1) yıkıcı liderlik

davranışlarının olumlu ve olumsuz sonuçlarının olabilmesi, (2) yıkıcı liderlik sürecinin takipçileri etkilemek, ikna etmek ve takipçilerin bağlılığını arttırmaktan ziyade takipçiler üzerinde mutlak hâkimiyet kurmak, takipçileri baskılamak ve takipçileri kendi çıkarları için kullanmak gibi davranışlardan oluşması, (3) yıkıcı liderlik sürecinin daha çok bencil bir eğilime sahip olması, yani takipçilerin ihtiyaçlarından ziyade liderin ihtiyaçlarına odaklanması, (4) yıkıcı liderliğin sonuçlarının takipçilerin yaşam kalitesini ve örgütün amaçlarını etkilemesi, (5) olumsuz örgütsel sonuçların yalnızca yıkıcı liderlerden değil aynı zamanda mağdurlardan ve buna olanak sağlayan çevreden kaynaklanmasıdır. Buna göre yıkıcı liderlikten bahsedebilmek için olumsuz davranışlar sergileyen bir liderden, bu davranışlardan olumsuz yönde etkilenen takipçilerden ve buna olanak sağlayan bir çevreden oluşan zehirli üçgenin varlığı gereklidir.

Başar vd. (2016) ise liderliğin karanlık yüzünü açıklayan bahsi geçen araştırmaların ışığında, ülkemiz bağlamında yaptığı araştırmanın sonucunda bütüncü bir yaklaşımla karanlık liderlik yapısını geliştirmiştir. Başar vd. (2016) karanlık liderliği; liderliğin karanlık yüzünü oluşturan ve bir veya birden fazla takipçiye yönelik olarak sergilenen, takipçilerin fizyolojik ve/veya psikolojik açıdan zarar görmelerine yol açan; bezdirici, narsistik, samimiyetsiz ve zorbaca davranışlar olarak tanımlamaktadır. Bezdirici davranışlar; yapılan işi ve işin yapılış şeklini beğenmemek, çalışanın iş yükünü artırmak, çalışana az zaman tanımak ve zor işler vermek, çalışanda yanlış aramak gibi davranışlardır. Narsistik davranışlar; çalışanı görmezden gelmek, çalışana değer vermemek ve kendine hayran olmak gibi davranışlardır. Samimiyetsiz davranışlar; çalışanların lidere karşı besledikleri güven duygusunu tahrip eden, adil olmayan, liderin kendi çıkarlarına hizmet eden ve etik olmayan davranışlardır. Zorbaca davranışlar ise; çalışanı açıkça hedef alan, ona zarar veren, aşağılayan, gururunu kıran, öz güvenini kaybetmesine yol açan davranışlardır. Başar vd. (2016) karanlık liderlik davranışlarını takipçilerin algılarından yola çıkarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre bir liderin ne ölçüde karanlık tarafta olduğunu anlayabilmek için takipçilerin algılarına başvurulmalıdır. Bu çalışmada çalışanların karanlık liderlik algılarını ölçebilmek amacıyla Başar vd. (2016) tarafından geliştirilen yapı işletimselleştirilerek ulusal yazına özgün bir karanlık liderlik algısı ölçeği kazandırılmıştır.

Yöntem

Ölçek geliştirme çalışmaları 15 Ocak – 15 Mayıs 2018 tarihleri arasında yürütülmüştür. Bu amaçla üç farklı uygulama yapılmıştır. Her bir uygulamaya iştirak eden katılımcılar birbirinden farklıdır. Ölçek geliştirme çalışmalarına Ankara’da faaliyet gösteren ve kamu güvenliği yönetiminin bir bileşeni olan sekiz farklı özel güvenlik firmasında çalışan, toplam 1007 katılımcı gönüllü olarak iştirak etmiştir. Her bir uygulamanın öncesinde ilgili güvenlik firmalarının yöneticileri ile yüz yüze görüşülmüş, araştırmanın kapsamı ve amacı hakkında bilgi verilmiş ve firma bilgilerinin kimseyle paylaşılmayacağına ilişkin taahhüt verilerek uygulamaların yapılmasına ilişkin izinler alınmıştır. Anket formları araştırmacı tarafından iş yerlerine gidilerek katılımcılara dağıtılmış ve aynı gün

toplanmıştır. Anket formları verilmeden önce katılımcılara araştırmanın kapsamı ve amacı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ve araştırmaya katılımın gönüllük esasına bağlı olduğu bildirilmiştir. Her bir uygulamada 400'er olmak üzere, toplamda 1200 adet anket formu dağıtılmıştır. Ancak bunlardan birinci uygulamada 340 tanesi, ikinci uygulamada 361 tanesi, üçüncü uygulamada ise 373 tanesi teslim alınmıştır. Teslim alınan anket formlarından birinci uygulamada 30 tanesi, ikinci uygulamada 19 tanesi, üçüncü uygulamada ise 18 tanesi hatalı ya da eksik doldurulduğundan dolayı araştırmaya dâhil edilmemiştir. Böylece birinci uygulamada 310, ikinci uygulamada 342, üçüncü uygulamada ise 355 katılımcıdan toplanan veri analiz edilmiştir. Nunnally (1978)'ye göre ölçek geliştirme uygulamalarında örneklem büyüklüğü 300 katılımcının altında olmamalıdır. Bu nedenle belirlenen örneklemelerin yeterli büyüklükte olduğu düşünülmektedir. Ölçek geliştirme sürecinde DeVellis (2017) tarafından belirlenen yöntem takip edilmiş ve ölçek geliştirme yazınında genel kabul görmüş kriterlere uyulmuştur. Ölçek geliştirme süreci şu adımlardan oluşmaktadır:

Ölçülmek istenilen yapının açık bir biçimde belirlenmesi

Geliştirilecek olan ölçek ile çalışanın karanlık liderlik algısının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Karanlık liderlik kavramı araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulurken açıklanmıştır.

Madde havuzunun oluşturulması

Ölçeğin madde havuzu Başar vd. (2016)'nın bulgularından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Madde havuzu Tablo 1'de (EK-1) gösterilmiştir.

Madde havuzunun yüzey geçerliliğinin sağlanması

Maddelerin yüzey (yüz) geçerliliğinin sağlanması için Şencan (2005)'in ifade etmiş olduğu ilkeler çerçevesinde hareket edilmiştir. Bu kapsamda, 2018 yılının Ocak ayı içerisinde araştırmacının sosyal ağında yer alan 12 katılımcıya oluşturulan madde havuzu e-posta ile gönderilmiştir. Gönderilen e-posta iletisinde geliştirilmek istenen ölçekle ne ölçülmek istendiği kısaca açıklanmış ve katılımcılardan her bir maddenin bu amaca uygun olup olmadığı ve cümlelerin açık ve anlaşılır olup olmadığı hakkında değerlendirme yapmaları talep edilmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri doğrultusunda maddeler üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda oluşturulan yeni madde havuzu Tablo 1'de (EK-1) gösterilmiştir.

Ölçme biçiminin belirlenmesi

Oluşturulan maddeleri ölçmek amacıyla beş seçenekli Likert ölçeği kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçeği oluşturan seçenekler şunlardır: Hiçbir zaman (1 puan), Nadiren (2 puan), Bazen (3 puan), Sıklıkla (4 puan), Her zaman (5 puan).

Madde havuzunun uzmanlar tarafından gözden geçirilmesi

Madde havuzunun uzman değerlendirmesi Hambleton Yöntemi 'ne (Hambleton vd., 1978) uygun olarak 2018 yılının Ocak ayında, konunun uzmanı olan 12 bilim insanı tarafından yapılmıştır. Bu sayede ölçeğin içerik (kapsam) geçerliliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Her bir hakemle e-posta yoluyla iletişim kurulmuştur. Hakemlerden ölçeğin düzenlenme biçimi, maddelerde kullanılan ifadelerin anlaşılabilirliği, maddelerin ölçeğin kapsamıyla olan ilişkisi ve kullanılan ölçek tipinin uygunluğu hususlarında değerlendirme yapmaları istenmiştir. Hakemlerin tamamı maddelerin kolay anlaşılır, kısa ve net olduğunu beyan etmişlerdir, ayrıca maddelerin ölçülmesinde kullanılması düşünülen beş seçenekli Likert tipi ölçeğin de uygun olduğu hususunda hemfikir olmuşlardır. Bununla birlikte Türkçe dil bilgisi kuralları gereği, kullanılacak olan beş seçenekli Likert tipi ölçekle uyumlu olması amacıyla 1, 2, 9 ve 14'üncü maddelerde cümle sonlarındaki olumsuz ifadelerin olumlu ifadelere dönüştürülmesi ve bundan dolayı bu maddelerin ters kodlanması yedi hakem tarafından önerilmiştir. Ayrıca hakemler bazı maddelerin uygunluğu konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Maddelerin ölçeğin kapsamı açısından uygun olup olmadığına ilişkin yapılan hakem değerlendirmeleri Lawshe (1975)'nin içerik geçerliliği oranı esas alınarak analiz edilmiştir. Buna göre 13 ve 22'nci maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir.

Anket formuna geçerlilik maddelerinin eklenmesi

Anket formuna ölçeğin birleşme geçerliliğinin ölçülebilmesi için Tepper (2000) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ülbeği vd. (2014) tarafından uyarlanan istismarcı yönetim ölçeğinin, ayrışma geçerliliğinin ölçülebilmesi için Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Tuna vd. (2012) tarafından uyarlanan etik liderlik ölçeğinin ve kriter geçerliliğinin ölçülebilmesi için Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Basım ve Şeşen (2009) tarafından uyarlanan iş tatmini ölçeği ile Walsh vd. (1985) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ok (2007) tarafından uyarlanan işten ayrılma niyeti ölçeklerinin maddeleri eklenmiştir.

İlk uygulamanın yapılması

İlk uygulamanın örnekleme, kolayda örnekleme yöntemine uygun olarak belirlenmiş olan 310 katılımcıdan oluşmaktadır. Örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 2'de (EK-2) sunulmuştur. Uygulama 22 Ocak – 10 Şubat 2018 tarihleri arasında yapılmıştır.

Korelasyon ve ortalama değerlerinin analizi: Maddeler arasındaki korelasyon değerleri (Tablo 3, EK-3) analiz edildiğinde ölçek toplam puanı ile 1, 2, 9 ve 13'üncü maddeler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ölçek toplam puanı ile diğer maddeler arasında ise aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Ayrıca 1, 2, 9 ve 13'üncü maddeler ile diğer maddeler arasında ya ters yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu ya da anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. Bu gerekçelerden ötürü 1, 2, 9 ve 13'üncü maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir.

Keşfedici faktör analizi: Bir önceki aşamada madde havuzundan 1, 2, 9 ve 13'üncü maddeler çıkarıldığından faktör analizine geriye kalan 29 madde dâhil edilmiştir. Faktör analizi sonucunda elde edilen toplam açıklanan varyans değerleri Tablo 4'te (EK-4), maddelerin hangi faktörler altında toplandığı ise Tablo 5'te (EK-5) gösterilmiştir. Buna göre 30 ve 31'inci maddeler dördüncü faktörü oluşturmaktadır. Ancak diğer maddelerden ayrı olarak düşünüldüğünde kuramsal açıdan iki madde birlikte anlamlı bir bütünlük oluşturmamaktadır. Bununla birlikte 27'nci maddenin faktör yükünün sınır değer olarak belirlenmiş olan 0,45'in altında olduğu görülmektedir. Ayrıca 17, 21, 22, 33, 12 ve 6'ncı maddeler birden fazla faktör altında yüksek yük değerlerine sahiptir. Son olarak 11'inci maddenin 3'üncü faktör altında yüksek bir yük değerine sahip olmasına rağmen kuramsal olarak gruplandığı faktörü oluşturan diğer maddeler ile birlikte ölçümlenmemesi gerekmektedir. Bu gerekçelerden dolayı 30, 31, 27, 17, 21, 22, 33, 12, 6 ve 11'inci maddelerin madde havuzundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Maddeler çıkartıldıktan sonra faktör analizi tekrarlanmıştır. İkinci faktör analizine geriye kalan 19 madde dâhil edilmiştir. Faktör analizi sonucunda elde edilen toplam açıklanan varyans değerleri Tablo 4'te (EK-4), maddelerin hangi faktörler altında toplandığı ise Tablo 6'da (EK-6) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde maddelerin net bir şekilde üç faktör altında toplandığı görülmektedir. Faktörler altında toplanan maddelerin birbiriyle olan ilişkisi kuramsal açıdan da uygundur. Bu bağlamda, birinci faktörün karanlık liderliğin zorbaca davranışlar boyutunu, ikinci faktörün samimiyetsiz davranışlar boyutunu, üçüncü faktörün ise bezdiren davranışlar boyutunu oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analiz: Doğrulayıcı faktör analizinde, yapı geçerliliği dört farklı biçimde test edilebilmektedir. Bunlar; birinci düzey tek faktörlü yapı (Birinci model), birinci düzey çok faktörlü yapı (İkinci model), ikinci düzey çok faktörlü yapı (Üçüncü model) ve ilişkisiz çok faktörlü yapıdır (Dördüncü model) (Sümer, 2000). Çalışmada bu kritere uyulmuştur. Doğrulayıcı Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 7'de (EK-7) sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde ilk üç modelin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu, dördüncü modelin ise uyumsuz olduğu görülmektedir. Ayrıca ilk üç model içerisinde en iyi uyuma sahip olan model ilk modeldir. Böyle bir sonucun çıkması keşfedici faktör analizinin bulgularını desteklemektedir. Birinci modelden sonra en iyi uyum indeksi değerlerine sahip olan model ikinci modeldir ve ondan sonra ise üçüncü model gelmektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde oluşturulan karanlık liderlik yapısının gerek tek boyut altında, gerekse üç boyut altında doğrulandığından bahsetmek mümkündür. Dördüncü modelin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine sahip olmaması ise beklenen bir sonuçtur. Çünkü kuramsal gerekçelerden ötürü ölçeği oluşturan maddeler ve ölçeğin boyutları birbirleri ile ilişkili olmalıdır. Bundan dolayı son modelin uyumsuz çıkması oluşturulan yapının yeterli geçerliliğe sahip olduğunun bir kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

Güvenilirlik testi: Geliştirilen ölçeğin güvenilirliği, maddelerin tamamı ve her bir faktör için Cronbach alfa (α) değerlerinin hesaplanması ile test edilmiştir. Ölçeğin tamamını oluşturan 19 madde için α değeri 0,95, birinci faktörü (zorbaca davranışlar) oluşturan; 28,

24, 23, 26, 29, 25 ve 32 numaralı maddeler için α değeri 0,94, ikinci faktörü (samimiyetsiz davranışlar) oluşturan; 14, 20, 16, 15, 18 ve 19 numaralı maddeler için α değeri 0,91 ve üçüncü faktörü (bezdirenen davranışlar) oluşturan; 4, 3, 7, 8, 5 ve 10 numaralı maddeler için α değeri 0,85 olarak bulunmuştur. Hesaplanan α değerlerinin sınır değer olan 0,70'ten büyüktür. Bundan dolayı ölçeğin güvenilir olduğundan bahsetmek mümkündür.

Benzeşim geçerliliğinin testi: Benzeşim geçerliliğini test etmek için ilk olarak ölçeği oluşturan tüm maddeler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre tüm maddeler arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler vardır (Tablo 3, EK-3). İkinci olarak, maddelerin oluşturduğu faktörler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgulara göre tüm boyutlar arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Üçüncü olarak, ölçeğin benzer fakat ayrı bir kavram olan istismarcı yönetim ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaçla Tepper (2000) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ülbeği vd. (2014) tarafından uyarlanan istismarcı yönetim ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutludur ve 15 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 5 seçenekli Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin Cronbach α değeri 0,95 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 70,91$, $p= 0,28$, d.f.= 65, $\chi^2/d.f.= 1,09$, GFI= 0,97, IFI= 0,99, CFI= 0,99, RMSEA= 0,01) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik ölçeğinin bütünü ve istismarcı yönetim ölçeği arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ile istismarcı yönetim arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkilerin ($r=0,83$, $p<0,01$) olduğu görülmektedir. Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, geliştirilmekte olan karanlık liderlik ölçeğinin kabul edilebilir ölçüde benzeşim geçerliliğini sağladığından bahsetmek mümkündür.

Ayrışım geçerliliğinin testi: Ayrışım geçerliliğini ölçmek amacıyla karanlık liderlik ve etik liderlik arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Katılımcıların etik liderlik algısını ölçmek için Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Tuna vd. (2012) tarafından uyarlanan etik liderlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutludur ve 10 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 5 seçenekli Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin Cronbach α değeri 0,93 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 28,29$, $p= 0,24$, d.f.= 24, $\chi^2/d.f.= 1,17$, GFI= 0,98, IFI= 0,99, CFI= 0,99, RMSEA= 0,02) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik ölçeğinin bütünü ve etik liderlik ölçeği arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ile etik liderlik arasında ters yönlü ve anlamlı ilişkilerin ($r = -0,75$, $p<0,01$) olduğu görülmektedir. Analizlerin bulgularına göre; geliştirilmekte olan karanlık liderlik ölçeğinin kabul edilebilir ölçüde ayrışım geçerliliğini sağladığından bahsetmek mümkündür.

Kriter geçerliliğinin testi: Bir ölçeğin kriter geçerliliğini test etme yöntemlerinden biri ölçeğin tahmin (yordama) geçerliliğinin analiz edilmesidir. Bu yöntemde geliştirilmekte olan ölçeğin değerinde meydana gelebilecek bir puanlık bir değişimin kriter değişken üzerinde anlamlı bir etkiye yol açıp açmadığı araştırılmaktadır (Şencan 2005). Bu araştırmada kriter değişken olarak katılımcıların iş tatminleri ve işten ayrılma niyetleri ölçülmüştür. Katılımcıların iş tatminini ölçmek için Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Basım ve Şeşen (2009) tarafından uyarlanan genel iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutludur ve 5 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 5 seçenekli Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin Cronbach α değeri 0,89 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 7,89$, $p= 0,09$, d.f.= 4, $\chi^2/d.f.= 1,97$, GFI= 0,99, IFI= 0,99, CFI= 0,99, RMSEA= 0,05) sahip olduğu görülmüştür.

Katılımcıların işten ayrılma niyetini ölçmek için ise Walsh vd. (1985) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ok (2007) tarafından uyarlanan işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutludur ve 5 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 5 seçenekli Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin Cronbach α değeri 0,89 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 0,56$, $p= 0,90$, d.f.= 3, $\chi^2/d.f.= 0,18$, GFI= 0,99, IFI= 1,00, CFI= 1,00, RMSEA= 0,00) sahip olduğu görülmüştür.

Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik algısı ölçeğinin bütünü, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Sonrasında karanlık liderlik algısının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 9'da (EK-9) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik algısı ve iş tatmini arasında ters yönlü ve anlamlı ($r = -0,32$, $p<0,01$), karanlık liderlik algısı ile işten ayrılma niyeti arasında ise aynı yönlü ve anlamlı ($r = 0,42$, $p<0,01$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. İlaveten karanlık liderlik algısının iş tatmini üzerinde ters yönlü ($\beta = -0,32$, $p<0,001$), işten ayrılma niyeti üzerinde ise aynı yönlü ($\beta = 0,42$, $p<0,001$) bir etkisi vardır. Ancak, karanlık liderlik algısının alt boyutlarından; yalnızca bezdiren davranışların iş tatmini üzerinde ters yönlü ve anlamlı bir etkisi ($\beta = -0,27$, $p<0,01$) bulunmuşken diğer boyutların anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde karanlık liderlik algısının alt boyutlarından yalnızca bezdiren davranışların işten ayrılma niyeti üzerinde aynı yönlü ve anlamlı bir etkisi ($\beta = 0,31$, $p<0,01$) bulunmuşken diğer boyutların anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle geliştirilmekte olan karanlık liderlik algısı ölçeğinin yeterli düzeyde kriter geçerliliğine sahip olduğundan bahsetmek mümkündür.

İkinci uygulamanın yapılması

İkinci uygulamanın örnekleme, kolayda örnekleme yöntemine uygun olarak belirlenmiş olan 342 katılımcıdan oluşmaktadır. Örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 2’de (EK-2) sunulmuştur. Uygulama 19 Şubat – 29 Mart 2018 tarihleri arasında yapılmıştır.

Korelasyon ve ortalama değerlerinin analizi: Ölçek toplam puanı ve maddeler arasındaki korelasyon değerlerinin aynı yönlü ve anlamlı olduğu görülmüştür (Tablo 10, EK-10). Bundan dolayı bu aşamada ölçekten madde çıkarılmamasına karar verilmiştir.

Keşfedici faktör analizi: Faktör analizi sonucunda elde edilen toplam açıklanan varyans değerleri Tablo 4’te (EK-4), maddelerin hangi faktörler altında toplandığı ise Tablo 11’de (EK-11) gösterilmiştir. Buna göre 28, 25, 23, 24, 29, 26 ve 32’nci maddeler birinci faktörü, 14, 19, 18, 20, 16 ve 15’inci maddeler ikinci faktörü, 3, 4, 5, 7, 10 ve 8’inci maddeler ise üçüncü faktörü oluşturmaktadır. İlk uygulama ile kıyaslandığında, benzer faktörlerin oluştuğundan bahsetmek mümkündür. Ancak, ilk uygulamadan farklı olarak 32 ve 20’nci maddelerin hem birinci, hem de ikinci faktörde yük değerine sahip olduğu görülmektedir. Bundan dolayı 32 ve 20’nci maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Maddeler çıkarıldıktan sonra faktör analizi tekrarlanmıştır. Analize geriye kalan 17 madde dâhil edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen toplam açıklanan varyans değerleri Tablo 4’te (EK-4), maddelerin hangi faktörler altında toplandığı ise Tablo 12’de (EK-12) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde maddelerin net bir şekilde üç faktör altında toplandığı görülmektedir. Faktörler altında toplanan maddelerin birbiriyle olan ilişkisi kuramsal açıdan da uygundur ve ilk uygulamanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda, Başar vd. (2016)’nın çalışmasında yapılan değerlendirmelerden yola çıkılarak; ilk uygulamayla benzer şekilde birinci faktörün (23, 24, 25, 26, 28 ve 29’uncu maddeler) karanlık liderliğin zorbaca davranışlar boyutunu, ikinci faktörün (14, 15, 16, 18 ve 19’uncu maddeler) samimiyetsiz davranışlar boyutunu, üçüncü faktörün (3, 4, 5, 7, 8 ve 10’uncu maddeler) ise bezdiren davranışlar boyutunu oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizi: Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 7’de (EK-7) sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde ilk üç modelin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu, dördüncü modelin ise uyumsuz olduğu görülmektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde oluşturulan karanlık liderlik yapısının gerek tek boyut altında, gerekse üç boyut altında doğrulandığından bahsetmek mümkündür. İkinci uygulamada elde edilen bulgular ilk uygulamada elde edilen bulgularla karşılaştırıldığında, ikinci uygulamada yapısal geçerliliği test edilen, 17 maddeden oluşan üç boyutlu modelin ilk uygulamada yapısal geçerliliği test edilen, 19 maddeden oluşan üç boyutlu modele kıyasla daha iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki ilk uygulama ile birlikte, yapısal geçerliliği test edilen sekiz model arasında en iyi uyum değerlerine sahip olan model; ikinci uygulamanın ilk modelidir. Yani, tüm maddelerin tek bir boyut altında toplandığı modeldir. Bu bulgu karanlık liderlik algısı ölçeğinin tek boyutlu olarak da kullanılabileceği değerlendirmesini desteklemektedir. Ayrıca, sekiz model arasında ikinci sırada en iyi uyum değerlerine sahip olan model; ikinci uygulamanın ikinci modelidir.

Öyle ki ilk uygulamanın ikinci modeline kıyasla ikinci uygulamanın ikinci modeli belirgin bir şekilde daha iyi uyum değerlerine sahiptir. Buradan hareketle 17 maddeden oluşan üç boyutlu karanlık liderlik algısı ölçeğinin daha geçerli sonuçlar verebileceği sonucuna varılabilir.

Güvenilirlik testi: Analizlerin sonucunda ölçeğin tamamını oluşturan 17 madde için α değeri 0,95, birinci faktörü (zorbaca davranışlar) oluşturan; 23, 24, 25, 26, 28 ve 29'uncu maddeler için α değeri 0,95, ikinci faktörü (samimiyetsiz davranışlar) oluşturan; 14, 15, 16, 18 ve 19'uncu maddeler için α değeri 0,89, üçüncü faktörü (bezdireni davranışlar) oluşturan; 3, 4, 5, 7, 8 ve 10'uncu maddeler için ise α değeri 0,88 olarak bulunmuştur. Hesaplanan α değerlerinin sınır değer olan 0,70'ten büyük olmasından dolayı ölçeğin güvenilir olduğundan bahsetmek mümkündür.

Benzeşim geçerliliğinin testi: Benzeşim geçerliliği test edilirken ilk olarak ölçeği oluşturan maddeler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde (Tablo 10, EK-10) maddeler arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. İkinci olarak, maddelerin oluşturduğu faktörler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde boyutlar arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Son olarak, ölçeğin benzer, fakat ayrı bir kavram olan istismarcı yönetim ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaçla Tepper (2000) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ülbeği vd. (2014) tarafından uyarlanan istismarcı yönetim ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,95 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 61,99$, $p= 0,18$, d.f.= 53, $\chi^2/d.f.= 1,17$, GFI= 0,97, IFI= 0,99, CFI= 0,99, RMSEA= 0,02) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik algısı ölçeğinin bütünü ve istismarcı yönetim ölçeği arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ($r= 0,82$, $p< 0,01$), zorbaca davranışlar ($r= 0,81$, $p< 0,01$), samimiyetsiz davranışlar ($r= 0,71$, $p< 0,01$) ve bezdireni davranışlar ($r= 0,69$, $p< 0,01$) ile istismarcı yönetim arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, geliştirilmekte olan karanlık liderlik algısı ölçeğinin kabul edilebilir ölçüde benzeşim geçerliliğini sağladığından bahsetmek mümkündür.

Ayrışım geçerliliğinin testi: Ölçeğin ayrışım geçerliliği test edilirken karanlık liderlik ve etik liderlik arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Katılımcıların etik liderlik algısını ölçmek için Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Tuna vd. (2012) tarafından uyarlanan etik liderlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,92 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 23,60$, $p= 0,54$, d.f.= 25, $\chi^2/d.f.= 0,94$, GFI= 0,98, IFI= 1, CFI= 1, RMSEA= 0,00) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik algısı ölçeğinin bütünü ve etik liderlik ölçeği arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ($r = -0,73$, $p< 0,01$), zorbaca

davranışlar ($r = -0,61, p < 0,01$), samimiyetsiz davranışlar ($r = -0,66, p < 0,01$) ve bezdiren davranışlar ($r = -0,71, p < 0,01$) ile etik liderlik arasında ters yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde geliştirilmekte olan karanlık liderlik algısı ölçeğinin kabul edilebilir düzeyde ayrışım geçerliliğini sağladığından bahsetmek mümkündür.

Kriter geçerliliğinin testi: Karanlık liderlik algısı ölçeğinin kriter geçerliliğini test etmek için katılımcıların iş tatminleri ve işten ayrılma niyetleri ölçülmüştür. Katılımcıların iş tatminini ölçmek için Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Basım ve Şeşen (2009) tarafından uyarlanan genel iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,86 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2 = 0,66, p = 0,88, d.f. = 3, \chi^2/d.f. = 0,22, GFI = 0,99, IFI = 1, CFI = 1, RMSEA = 0,00$) sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların işten ayrılma niyetini ölçmek için ise Walsh vd. (1985) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ok (2007) tarafından uyarlanan işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,89 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2 = 2,10, p = 0,14, d.f. = 1, \chi^2/d.f. = 2,10, GFI = 0,99, IFI = 0,99, CFI = 0,99, RMSEA = 0,05$) sahip olduğu görülmüştür.

Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik algısı ölçeğinin bütünü, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Sonrasında karanlık liderliğin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 9'da (EK-9) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ve iş tatmini arasında ters yönlü ve anlamlı ($r = -0,37, p < 0,01$), karanlık liderlik ile işten ayrılma niyeti arasında ise aynı yönlü ve anlamlı ($r = 0,47, p < 0,01$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, karanlık liderliğin iş tatmini üzerinde ters yönlü ($\beta = -0,37, p < 0,001$), işten ayrılma niyeti üzerinde ise aynı yönlü ($\beta = 0,47, p < 0,001$) bir etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, iş tatmini üzerinde karanlık liderliğin alt boyutlarından samimiyetsiz davranışlar ($\beta = -0,19, p < 0,05$) ve bezdiren davranışların ($\beta = -0,25, p < 0,01$) ters yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmuşken, işten ayrılma niyeti üzerinde yalnızca bezdiren davranışların ($\beta = 0,54, p < 0,001$) aynı yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumun katılımcıların liderin bezdiren davranışlarını diğer karanlık davranışlarına kıyasla daha fazla algılamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bulgulardan hareketle geliştirilmekte olan karanlık liderlik algısı ölçeğinin yeterli düzeyde kriter geçerliliğine sahip olduğundan bahsetmek mümkündür.

Üçüncü uygulamanın yapılması

İkinci uygulama sonucunda elde edilen bulguların sağlamasını yapmak ve oluşturulan karanlık liderlik algısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğini tekrar test etmek amacıyla üçüncü bir uygulama daha yapılmıştır. Üçüncü uygulamanın örnekleme kolayda örnekleme yöntemine uygun olarak belirlenmiş olan 355 katılımcıdan oluşmaktadır.

Örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 2’de (EK-2) sunulmuştur. Uygulama 2 Nisan – 15 Mayıs 2018 tarihleri arasında yapılmıştır.

Korelasyon ve ortalama değerlerinin analizi: Yapılan analiz sonucunda ölçek toplam puanı ile maddeler arasında ve maddelerin birbirleri arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür (Tablo 13, EK-13). Bu bulgular ikinci uygulamanın bulgularını doğrulamaktadır.

Keşfedici faktör analizi: Faktör analizi sonucunda elde edilen toplam açıklanan varyans değerleri Tablo 4’te (EK-4), maddelerin hangi faktörler altında toplandığı ise Tablo 14’te (EK-14) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde maddelerin net bir şekilde üç faktör altında toplandığı görülmektedir. Faktörler altında toplanan maddelerin birbiriyle olan ilişkisi kuramsal açıdan da uygundur ve ikinci uygulamanın bulgularını doğrulamaktadır. Bu bağlamda Başar vd. (2016)’nın çalışmasında yapılan değerlendirmelerden yola çıkılarak; birinci faktörün (23, 24, 25, 26, 28 ve 29’uncu maddeler) karanlık liderliğin zorbaca davranışlar boyutunu, ikinci faktörün (3, 4, 5, 7, 8 ve 10’uncu maddeler) bezdiren davranışlar boyutunu, üçüncü faktörün (14, 15, 16, 18 ve 19’uncu maddeler) ise samimiyetsiz davranışlar boyutunu oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Doğrulamayı faktör analizi: Analiz sonucunda elde edilen uyum indekslerinin değerleri her bir model için Tablo 7’de (EK-7) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde ilk üç modelin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu, dördüncü modelin ise uyumsuz olduğu görülmektedir. İlk üç model içerisinde en iyi uyuma sahip olan model ilk modeldir. Birinci modelden sonra en iyi uyum indeksi değerlerine sahip olan model ikinci modeldir. Ondan sonra ise üçüncü model gelmektedir. Dördüncü modelin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine sahip olmaması ise beklenen bir sonuçtur. Çünkü kuramsal gerekçelerden ötürü ölçeği oluşturan maddelerin ve ölçeğin boyutlarının birbirleri ile ilişkili olması gerekmektedir. Elde edilen bulgular oluşturulan karanlık liderlik yapısını hem tek boyut altında hem de üç boyut altında doğrulamakta, ayrıca ikinci uygulamanın bulgularını desteklemekte ve teyit etmektedir.

Güvenilirlik testi: Ölçeğin tamamını oluşturan 17 madde için α değeri 0,94, birinci faktörü (zorbaca davranışlar) oluşturan; 23, 24, 25, 26, 28 ve 29’uncu maddeler için α değeri 0,94, ikinci faktörü (bezdiren davranışlar) oluşturan; 3, 4, 5, 7, 8 ve 10’uncu maddeler için α değeri 0,88, üçüncü faktörü (samimiyetsiz davranışlar) oluşturan; 14, 15, 16, 18 ve 19’uncu maddeler için ise α değeri 0,86 olarak bulunmuştur. Hesaplanan α değerlerinin sınır değer olan 0,70’ten büyük olmasından dolayı ölçeğin iç tutarlılığının sağlandığından ve dolayısıyla ölçeğin güvenilir olduğundan bahsetmek mümkündür. Elde edilen bulgular ikinci uygulamanın bulgularını desteklemekte ve doğrulamaktadır.

Benzeşim geçerliliğinin testi: Ölçeğin benzeşim geçerliliği test edilirken, ilk olarak ölçeği oluşturan tüm maddeler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 13’te (EK-13) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde tüm maddeler arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. İkinci olarak, maddelerin oluşturduğu faktörler arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8’de (EK-8)

gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde boyutlar arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Son olarak, ölçeğin benzer, fakat ayrı bir kavram olan istismarcı yönetim ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaçla Tepper (2000) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ülbeği vd. (2014) tarafından uyarlanan istismarcı yönetim ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,94 olarak hesaplanmıştır. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 47,67, p= 0,60, d.f.= 51, \chi^2/d.f.= 0,93, GFI= 0,98, IFI= 1,00, CFI= 1,00, RMSEA= 0,00$) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik algısı ölçeğinin bütünü ve istismarcı yönetim ölçeği arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ($r= 0,81, p< 0,01$), zorbaca davranışlar ($r= 0,79, p< 0,01$), samimiyetsiz davranışlar ($r= 0,71, p< 0,01$) ve bezdiren davranışlar ($r= 0,67, p< 0,01$) ile istismarcı yönetim arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Benzeşim geçerliliğinin testi kapsamında yapılan analizlerin bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, geliştirilen karanlık liderlik algısı ölçeğinin kabul edilebilir ölçüde benzeşim geçerliliğini sağladığından bahsetmek mümkündür. Bundan dolayı elde edilen bulgular ikinci uygulamanın bulgularını desteklemektedir.

Ayrışım geçerliliğinin testi: Ölçeğin ayrışım geçerliliği test edilirken karanlık liderlik ve etik liderlik arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Katılımcıların etik liderlik algısını ölçmek için Brown vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Tuna vd. (2012) tarafından uyarlanan etik liderlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,92 olarak hesaplanmıştır. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 18,24, p= 0,43, d.f.= 18, \chi^2/d.f.= 1,01, GFI= 0,99, IFI= 1,00, CFI= 1,00, RMSEA= 0,00$) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik ölçeğinin bütünü ve etik liderlik ölçeği arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ($r = -0,64, p< 0,01$), zorbaca davranışlar ($r = -0,51, p< 0,01$), samimiyetsiz davranışlar ($r = -0,52, p< 0,01$) ve bezdiren davranışlar ($r = -0,67, p< 0,01$) ile etik liderlik arasında ters yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde geliştirilen karanlık liderlik algısı ölçeğinin kabul edilebilir düzeyde ayrışım geçerliliğini sağladığından bahsetmek mümkündür. Bundan dolayı elde edilen bulgular ikinci uygulamanın bulgularını desteklemektedir.

Kriter geçerliliğinin testi: Karanlık liderlik algısı ölçeğinin kriter geçerliliğini test etmek için ilk ve ikinci uygulamalar ile benzer şekilde, kriter değişken olarak katılımcıların iş tatminleri ve işten ayrılma niyetleri ölçülmüştür. Katılımcıların iş tatminini ölçmek için Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Basım ve Şeşen (2009) tarafından uyarlanan genel iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,89 olarak hesaplanmıştır. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 2,54, p= 0,48, d.f.= 3, \chi^2/d.f.= 0,82, GFI= 0,99, IFI= 1,00, CFI= 1,00, RMSEA= 0,00$) sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların işten ayrılma

niyetini ölçmek için ise Walsh vd. (1985) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Ok (2007) tarafından uyarlanan işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0,92 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeksi değerlerine ($\chi^2= 0,67$, $p= 0,71$, d.f.= 2, $\chi^2/d.f.= 0,33$, GFI= 0,99, IFI= 1,00, CFI= 1,00, RMSEA= 0,00) sahip olduğu görülmüştür. Bu analizlerin ardından karanlık liderlik algısı ölçeğini oluşturan boyutlar, karanlık liderlik algısı ölçeğinin bütünü, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri arasındaki korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 8'de (EK-8) gösterilmiştir. Sonrasında karanlık liderliğin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 9'da (EK-9) gösterilmiştir. Bulgular incelendiğinde karanlık liderlik ve iş tatmini arasında ters yönlü ve anlamlı ($r = -0,34$, $p < 0,01$), karanlık liderlik ile işten ayrılma niyeti arasında ise aynı yönlü ve anlamlı ($r = 0,56$, $p < 0,01$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Benzer ilişkiler karanlık liderliğin alt boyutları ile iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında da görülmektedir. Bununla birlikte, karanlık liderliğin iş tatmini üzerinde ters yönlü ($\beta = -0,34$, $p < 0,001$), işten ayrılma niyeti üzerinde ise aynı yönlü ($\beta = 0,56$, $p < 0,001$) bir etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, karanlık liderliğin alt boyutlarından yalnızca bezdiren davranışların iş tatmini ($\beta = -0,22$, $p < 0,01$) üzerinde ters yönlü ve anlamlı, işten ayrılma niyeti ($\beta = 0,37$, $p < 0,001$) üzerinde ise aynı yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumun katılımcıların liderin bezdiren davranışlarını diğer karanlık davranışlarına kıyasla daha fazla algılamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bulgular, ikinci uygulamanın bulgularını desteklemektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak geliştirilen karanlık liderlik algısı ölçeğinin yeterli düzeyde kriter geçerliliğine sahip olduğundan bahsetmek mümkündür.

Tartışma

Bu araştırmada Başar vd. (2016) tarafından tanımlanan karanlık liderlik yapısı işletimselleştirilerek özgün bir karanlık liderlik algısı ölçeği geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçek ve ölçeğin kullanımına ilişkin usul ve esaslar Tablo 15'te (EK-15) sunulmuştur. Bilindiği kadarıyla günümüze dek yazında kabul gören ölçek geliştirme kriterlerine uyan ulusal bir karanlık liderlik algısı ölçeği daha önce geliştirilmemiştir. Her ne kadar benzer çalışmalar (Fındıklı vd., 2018) yürütülmüş olsa da yapılan incelemelerde söz konusu çalışmalarda psikometrik özellikler ve esas alınan yöntem bakımından önemli kısıtların var olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan bu araştırmanın ulusal yazına önemli ölçüde katkı sağladığına inanılmaktadır. Çünkü bu araştırmada ölçek geliştirme süreci ulusal ve uluslararası çevrelerce kabul görmüş kriterlere uygun olarak yürütülmüştür. Ayrıca, bilindiği kadarıyla, ülkemizdeki özel örgütlerde ve kamu örgütlerinde yürütülen, liderliğin karanlık yüzünü inceleyen görgül çalışmalarda yabancı araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan ölçeklerin Türkçe'ye yapılan uyarlamaları kullanılmaktadır. Ancak söz konusu uyarlama çalışmalarında izlenen yöntemlerde de psikometrik özellikler bakımından çeşitli kısıtlardan bahsetmek mümkün görünmektedir. İlaveten, kültürel farklılıklardan dolayı yabancı araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçeklerin Türkçe uyarlamaları kullanılarak yapılan araştırmalarda elde edilen bulguların

geçerlilikleri zayıf olabilmektedir. Örneğin bireyci kültürlerde takipçiler tarafından karanlık olarak algılanan bir lider davranışı ülkemiz gibi toplulukçu eğilimlerin fazla olduğu ve güç mesafesinin yüksek olduğu (Hofstede, 1980) kültürlerde karanlık olarak algılanmayabilir. Bu bakımdan bu çalışma ile psikometrik özellikler ve uygulanan yöntem bakımından tutarlı bir ölçek geliştirildiğine ve söz konusu kısıtların üstesinden gelindiğine inanılmaktadır. Bu sayede ulusal yönetim ve organizasyon yazınında önemli bir boşluğun doldurulduğu düşünülmektedir. Öyle ki gelecekte yapılan araştırmalarda geliştirilen ölçeğin kullanılmasıyla birlikte daha geçerli ve güvenilir bulgular elde edilebilir. Araştırmacılar kullanabilecekleri geçerli ve güvenilir bir ölçek olması dolayısıyla liderliğin karanlık yüzüyle ilgili daha fazla sayıda nitelikli araştırma yapabilirler ve ulusal yazının gelişimine katkı sağlayabilirler. Özellikle, gerek özel gerekse kamuya ait örgütlerde karanlık liderlik uygulamalarının önüne geçilmesini sağlayacak stratejiler geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülerek uygulamacılara rehberlik edilebilir ve liderliğin karanlık yüzüyle ilgili yazında yeni bir odak noktası oluşturulabilir. Bu gelişmelerin akabinde, elde edilen bulguların örgütsel yaşantıya transfer edilebilmesi amacıyla; konferanslar, yayınlar, eğitimler ve benzeri yöntemlerle uygulayıcılar liderliğin karanlık yüzü hakkında daha fazla bilgilendirilerek gerek çalışanların gerekse yöneticilerin farkındalıkları artırılabilir. Bu sayede uygulayıcılar tarafından özel ve kamuya ait örgütlerde sağlıklı bir çalışma ikliminin yaratılmasına yönelik gayretler teşvik edilebilir, çalışanların motivasyonları, tatminleri, aynı örgütteki çalışma süreleri ve performansları artırılabilir ve böylece kısıtlı kaynaklar daha etkin bir şekilde kullanılarak örgütsel faaliyetlerin sürdürülebilirliği sağlanabilir.

Sonuç

Bu araştırma ile bezdiren, samimiysiz ve zorbaca lider davranışlarından oluşan karanlık liderlik yapısı işletimselleştirilmiştir. Böylece ulusal yönetim ve örgüt yazınına, uluslararası psikometrik gereklilikleri karşılayan bir karanlık liderlik algısı ölçeği kazandırılmıştır. Bu sayede araştırmacıların liderliğin karanlık yüzüne daha fazla ilgi duymaları, özgün ve nitelikli araştırmalar yapmaları, uygulamacıların ise özel ve kamuya ait örgütlerdeki yönetsel süreçlerde geliştirilen ölçeği kullanarak verimliliklerini artırmaya yönelik iyileştirmeler yapmaları beklenmektedir.

Kaynakça

- Ashforth, B. (1987), *Organizations and petty tyrant: An exploratory study*. Annual Meeting of the Academy of Management, New Orleans, Louisiana.
- Asforth, B. (1994), Petty tyranny in organizations. *Human Relations*, 47(7), 755-778.
- Bamberger, P. A. ve Bacharach, S. B. (2006), Abusive supervision and subordinate problem drinking: Taking resistance, stress and subordinate personality into account. *Human Relations*, 59(6), 723-752.
- Basım, N. ve Şeşen, H. (2009), *Örgütsel adalet algısı-örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü*. 17'nci Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Eskişehir.
- Bass, B. M. (1985), *Leadership and Performance Beyond Expectations*. New York: Free Press.
- Başar, U., Sığırı, Ü. ve Basım, N. (2016), İş yerinde karanlık liderlik. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 65-76.
- Başar, U. ve Basım, N. (2016), A cross-sectional survey on consequences of nurses' burnout: Moderating role of organizational politics. *Journal of Advanced Nursing*, 72(8), 1838-1850.
- Başar, U. ve Basım, N. (2018), Paradoksal liderlik modeli. *Amme İdaresi Dergisi*, 51(3), 121-153.
- Bligh, M. C., Kohles, J. C., Pearce, C. L., Justin, J. E. ve Stovall, J. F. (2007), When the romance is over: Follower perspectives of aversive leadership. *Applied Psychology: An International Review*, 56(4), 528-557.
- Brown, M. E., Trevino, L. K. ve Harrison, D. A. (2005), Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97, 117-134.
- Conger, J. A. (1990), The dark side of leadership. *Organizational Dynamics*, 19(2), 44-55.
- De Hoogh, A. H. B. ve Den Hartog, D. N. (2008), Ethical and despotic leadership, relationships with leader's social responsibility, top management team effectiveness and subordinates' optimism: A multi-method study. *Leadership Quarterly*, 19, 297-311.
- DeVellis, R. F. (2017), *Scale Development: Theory and Applications*. Los Angeles: Sage.
- Einarsen, S., Aasland, M. S. ve Skogstad, A. (2007), Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *Leadership Quarterly*, 18, 207-216.
- Fındıklı, M. A., Afacan, C. ve Okan, G. (2018), *Karanlık liderlik ölçeği: Çalışanların algısı üzerine bir ölçek geliştirme çalışması*. 26'nci Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Trabzon.
- Glad, B. (2002), Why tyrants go too far: Malignant narcissism and absolute power. *Political Psychology*, 23(1), 1-37.
- Grandey, A. A., Kern, J. ve Frone, M. (2007), Verbal abuse from outsiders versus insiders: comparing frequency, impact on emotional exhaustion, and the role of emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12, 63-79.
- Hackman, R. ve Oldham, G. R. (1975), Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170.
- Hambleton, R. K., Swaminathan, H., Algina, J. ve Coulson, D. B. (1978), Criterion-referenced testing and measurement: A review of technical issues and developments. *Review of Educational Research*, 48, 1-47.
- Hofstede, G. (1980), *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hogan, R., Curphy, G. ve Hogan, J. (1994), What we know about leadership: Effectiveness and personality. *American Psychologist*, 49, 493-504.

- Hogan, R. ve Kaiser, R. (2005), What we know about leadership. *Review of General Psychology*, 9(2), 169-180.
- Kellerman, B. (2004), *Bad leadership: What it is, how it happens, why it matters*. Boston: Harvard Business Publishing.
- Lawshe, C. H. (1975), A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563-575.
- Lipman-Blumen, J. (2005), *The Allure of Toxic Leaders: Why We Follow Destructive Bosses and Corrupt Politicians and How We Can Survive Them*. New York: Oxford University Press.
- Lipman-Blumen, J. (2011), Toxic leadership: A rejoinder. *Representation*, 47(3), 331-342.
- Namie, G. (2003), Workplace bullying: Escalated incivility. *Ivey Business Journal*, 68(2), 1-6.
- Nunnally, J. C. (1978), *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Ok, B. (2007). *Correlates of organizational commitment: A Special Emphasis on Organizational Communication* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Padilla, A., Hogan, R. ve Kaiser, R. B. (2007), The toxic triangle: Destructive leaders, susceptible followers, and conducive environments. *The Leadership Quarterly*, 18, 176-194.
- Pelletier, K. L. (2010), Leader toxicity: An empirical investigation of toxic behavior and rhetoric. *Leadership*, 6(4), 373-389.
- Reed, G. E. (2004), Toxic leadership. *Military Review*, July –August, 67-71.
- Rosenthal, S. A. ve Pittinsky, T. L. (2006), Narcissistic leadership. *The Leadership Quarterly*, 17, 617-633.
- Salin, D. (2003), Ways of explaining workplace bullying: A review of enabling, motivating and precipitating structures and processes in the work environment. *Human Relations*, 56(10), 1213-1232.
- Schyns, B. ve Schilling, J. (2013), How bad are the effects of bad leaders? A meta-analysis of destructive leadership and its outcomes. *The Leadership Quarterly*, 24, 138-158.
- Sümer, N. (2000), Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şencan, H. (2005), *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tepper, B. J. (2000), Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190.
- Tepper, B. J. (2007), Abusive supervision in work organizations: Review, synthesis, and research agenda. *Journal of Management*, 33(3), 261-289.
- Tuna, M., Bircan, H. ve Yeşiltaş, M. (2012), Etik liderlik ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 143-155.
- Ülbeği, İ. D., Özgen, H. M. ve Özgen, H. (2014), Türkiye’de istismarcı yönetim ölçeğinin uyarlaması: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 1-12.
- Vandekerckhove, W. ve Commers, M. S. R. (2003), Downward workplace mobbing: A sign of the times? *Journal of Business Ethics*, 45, 41-50.
- Walsh, J. P., Ashford, S. J. ve Hill, T. E. (1985), Feedback obstruction: The influence of the information environment on employee turnover intentions. *Human Relations*, 38(1), 23-46.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., L., Wernsing, T. S. ve Peterson, S. J. (2008), Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure. *Journal of Management*, 34(1), 89-126.
- Whicker, M. L. (1996), *Toxic leaders: When organizations go bad*. Westport, VA: Quorum Books.

Yagil, D. (2005), Employees' attribution of abusive supervisory behaviors. *The International Journal of Organizational Analysis*, 13(4), 307-326.

Yukl, G. A. (1989), Managerial leadership: A review of theory and research. *Journal of Management*, 15(2), 251-289.

Tablo 1. Madde Havuzu

N.	Başlangıçtaki Madde Havuzu	Yüzey Geçerliliği Sağlandıktan Sonra Madde Havuzu
1	Yöneticim genellikle iş yapış tarzımı beğenmez.	Astlarının iş yapış tarzımı beğenmez.
2	Yöneticim genellikle yaptığım işleri beğenmez.	Astlarının yaptığı işleri beğenmez.
3	Yöneticim genellikle bana fazla iş verir.	Astlarına fazla iş verir.
4	Yöneticim genellikle verdiği işleri tamamlanmam için az bir zaman tanır.	Astlarına verdiği işler için az bir zaman tanır.
5	Yöneticim genellikle yapamayacağım işler verir.	Astlarına yapamayacağı işler verir.
6	Yöneticim genellikle yaptığım işlerde hata arar.	Astlarının yaptığı işlerde hata arar.
7	Yöneticimin davranışları ve tavırları beni işimden soğutuyor.	Davranışları ve tavırları astlarımı işimden soğutur.
8	Yöneticim kendini çok beğenir.	Kendini çok beğenir.
9	Yöneticim genellikle astlarına değer vermez.	Astlarına değer vermez.
10	Yöneticim genellikle astlarını görmezden gelir.	Astlarını görmezden gelir.
11	Yöneticim genellikle astlarını kendi çıkar ve amaçları için kullanır.	Astlarını kendi çıkar ve amaçları için kullanır.
12	Yöneticim genellikle astlarına karşı adaletsiz davranır.	Astlarına karşı adaletsiz davranır.
13	Yöneticim genellikle politik davranır.	Politik davranır.
14	Yöneticim genellikle astlarının başarılarını takdir etmez.	Astlarının başarılarını takdir etmez.
15	Yöneticim genellikle başkalarına ve astlarına iftira atar.	Başkalarına ve astlarına iftira atar.
16	Yöneticim genellikle astlarını birbirine düşürür.	Astlarını birbirine düşürür.
17	Yöneticim genellikle yalan söyler.	Yalan söyler.
18	Yöneticim genellikle astlarına keyfi cezalar verir.	Astlarına keyfi cezalar verir.
19	Yöneticim genellikle astlarını tuzağa düşürür.	Astlarını tuzağa düşürür.
20	Yöneticim genellikle astları hakkında sahte belgeler düzenler.	Astları hakkında sahte belgeler düzenler.
21	Yöneticim genellikle astlarını karalar.	Astlarını karalar.
22	Yöneticim genellikle dedi kodu yapar.	Dedi kodu yapar.
23	Yöneticim genellikle bazı astlarını kayırır.	Haksız yere bazı astlarını kayırır.
24	Yöneticim genellikle astlarını haksız yere suçlar.	Astlarını haksız yere suçlar.
25	Yöneticim genellikle astlarını aşağılar.	Astlarını aşağılar.
26	Yöneticim genellikle astlarını azarlar.	Astlarını azarlar.
27	Yöneticim genellikle astlarını küçük düşürür.	Astlarını küçük düşürür.
28	Yöneticim genellikle astlarıyla dalga geçer.	Astlarıyla dalga geçer.
29	Yöneticim genellikle astlarının özel hayatına müdahale eder.	Astlarının özel hayatına müdahale eder.
30	Yöneticim genellikle astlarına kaba davranır.	Astlarına kaba davranır.
31	Yöneticim genellikle astlarına hakaret eder.	Astlarına hakaret eder.
32	Yöneticim genellikle karşı cins olan astlarına sarkıntılık eder.	Astlarına sarkıntılık eder.
33	Yöneticim genellikle astlarına küfreder.	Astlarına küfreder.
34	Yöneticim genellikle astlarını tehdit eder.	Astlarını tehdit eder.
35	Yöneticim genellikle astlarına iğneleyici sözler söyler.	Astlarına iğneleyici sözler söyler.

Tablo 2. Örneklem İlişkin Bilgiler

Uyg. Nu.	Cinsiyet	Medeni Hal	Eğitim Düzeyi	İş Tec.	Yaş			
1	Erkek	198 (%63,9)	Evli	203 (%65,5)	Ortaokul Lise Ön Lisans	64 (%20,6) 85 (%27,4) 76 (%24,5)	$\chi = 11,99$ (s = 7,86)	21 – 63 $\chi = 35,62$ (s = 7,91)
	Kadın	112 (%36,1)	Bekar	107 (%34,5)	Lisans Y. Lisans	57 (%18,4) 28 (%9)		
2	Erkek:	207 (%60,5)	Evli:	180 (%52,6)	Ortaokul Lise Ön Lisans	79 (%23,1) 90 (%26,3) 88 (%25,7)	$\chi = 10,24$ (s = 7,60)	19 – 58 $\chi = 33,38$ (s = 7,55)
	Kadın:	135 (%39,5)	Bekar:	162 (%47,4)	Lisans Y. Lisans	73 (%21,3) 12 (%3,5)		
3	Erkek:	214 (%60,3)	Evli:	150 (%42,3)	Ortaokul Lise Ön Lisans	49 (%13,8) 99 (%27,9) 97 (%27,3)	$\chi = 7,63$ (s = 6,52)	20 – 57 $\chi = 31,44$ (s = 6,50)
	Kadın:	141 (%39,7)	Bekar:	205 (%57,7)	Lisans Y. Lisans	71 (%20) 39 (%11)		

Tablo 3. Maddeler Arasındaki Korelasyon Değerleri (1)

ÖTP	KL1	KL2	KL3	KL4	KL5	KL6	KL7	KL8	KL9	KL10	KL11	KL12	KL13	KL14	KL15	KL16	KL17	KL18	KL19	KL20	KL21	KL22	KL23	KL24	KL25	KL26	KL27	KL28	KL29	KL30	KL31	KL32	KL33					
ÖTP	1																																					
KL1	0,10	1																																				
KL2	0,09	0,84**	1																																			
KL3	0,51**	-0,07	-0,09	1																																		
KL4	0,48**	-0,03	-0,03	0,49**	1																																	
KL5	0,63**	-0,09	-0,04	0,45**	0,40**	1																																
KL6	0,68**	-0,10	-0,13*	0,41**	0,43**	0,54**	1																															
KL7	0,80**	-0,06	-0,09	0,45**	0,41**	0,57**	0,71**	1																														
KL8	0,69**	-0,10	-0,12*	0,44**	0,35**	0,41**	0,54**	0,54**	0,65**	1																												
KL9	0,04	0,65**	0,70**	-0,17**	-0,05	-0,12*	-0,18**	-0,10	-0,15**	-0,10	-0,15**	1																										
KL10	0,77**	-0,09	-0,13*	0,34**	0,39**	0,51**	0,57**	0,74**	0,64**	-0,12*	1																											
KL11	0,80**	-0,05	-0,06	0,49**	0,43**	0,51**	0,54**	0,68**	0,65**	-0,07	0,71**	1																										
KL12	0,82**	-0,08	-0,10	0,49**	0,41**	0,56**	0,55	0,75**	0,62**	-0,11*	0,75**	0,79**	1																									
KL13	0,03	0,59**	0,62**	-0,18**	-0,05	-0,10	-0,16**	-0,11*	-0,11*	0,75**	-0,12*	-0,10	-0,11*	1																								
KL14	0,67**	-0,04	-0,02	0,27**	0,16**	0,46**	0,37**	0,46**	0,41**	-0,01	0,50**	0,53**	0,55**	-0,01	1																							
KL15	0,77**	-0,07	-0,06	0,33**	0,29**	0,48**	0,48**	0,63**	0,52**	-0,10	0,61**	0,67**	0,70**	-0,06	0,68**	1																						
KL16	0,77**	-0,01	-0,03	0,35**	0,32**	0,51**	0,42**	0,59**	0,51**	-0,03	0,61**	0,68**	0,67**	-0,03	0,66**	0,75**	1																					
KL17	0,77**	-0,06	-0,09	0,37**	0,31**	0,50**	0,50**	0,58**	0,48**	-0,15**	0,59**	0,54**	0,59**	-0,13*	0,56**	0,66**	0,61**	1																				
KL18	0,77**	-0,04	-0,08	0,32**	0,36**	0,47**	0,53**	0,60**	0,50**	-0,10	0,56**	0,60**	0,60**	-0,11*	0,62**	0,70**	0,68**	0,76	1																			
KL19	0,50**	-0,02	-0,03	0,13*	0,17**	0,29**	0,27**	0,30**	0,24**	-0,07	0,36**	0,30**	0,36**	-0,12*	0,55**	0,45**	0,46**	0,46**	0,56**	0,55**	1																	
KL20	0,75**	-0,02	-0,08	0,31**	0,28**	0,44**	0,48**	0,58**	0,41**	-0,06	0,58**	0,53**	0,59**	-0,09	0,65**	0,69**	0,75**	0,63**	0,76**	0,54**	1																	
KL21	0,78**	-0,03	-0,06	0,36**	0,31**	0,46**	0,49**	0,65**	0,52**	-0,08	0,67**	0,66**	0,74**	-0,08	0,51**	0,71**	0,68**	0,64**	0,63**	0,41**	0,65**	1																
KL22	0,82**	-0,05	-0,06	0,41**	0,35**	0,54**	0,61**	0,68**	0,58**	-0,07	0,65**	0,70**	0,72**	-0,07	0,65**	0,71**	0,70**	0,73**	0,73**	0,47**	0,73**	0,74**	1															
KL23	0,87**	0,00	-0,02	0,36**	0,34**	0,49**	0,59**	0,62**	0,55**	-0,06	0,64**	0,58**	0,57**	-0,07	0,53**	0,56**	0,58**	0,70**	0,64**	0,42**	0,62**	0,62**	0,76**	1														
KL24	0,74**	0,01	-0,03	0,38**	0,37**	0,42**	0,56**	0,62**	0,53**	-0,11	0,58**	0,55**	0,59**	-0,10	0,39**	0,46**	0,42**	0,57**	0,48**	0,30**	0,44**	0,55**	0,66**	0,73**	1													
KL25	0,85**	0,01	0,00	0,42**	0,35**	0,52**	0,59**	0,69**	0,56**	-0,07	0,64**	0,64**	0,66**	-0,04	0,55**	0,61**	0,60**	0,69**	0,65**	0,39**	0,65**	0,68**	0,81**	0,76**	1													
KL26	0,77**	-0,05	-0,04	0,32**	0,23**	0,42**	0,54**	0,58**	0,52**	-0,13*	0,58**	0,57**	0,61**	-0,09	0,52**	0,59**	0,57**	0,65**	0,57**	0,38**	0,59**	0,56**	0,69**	0,81**	0,76**	1												
KL27	0,72**	-0,02	-0,02	0,45**	0,32**	0,47**	0,47**	0,54**	0,46**	-0,12*	0,51**	0,61**	0,60**	-0,14**	0,47**	0,54**	0,56**	0,58**	0,41**	0,51**	0,59**	0,62**	0,58**	0,53**	0,62**	0,63**	1											
KL28	0,77**	0,00	0,00	0,39**	0,30**	0,49**	0,53**	0,58**	0,47**	-0,06	0,55**	0,57**	0,58**	-0,07	0,44**	0,49**	0,55**	0,65**	0,52**	0,40**	0,50**	0,54**	0,70**	0,74**	0,69**	0,74**	0,72**	0,65**	1									
KL29	0,74**	-0,04	0,00	0,32**	0,26**	0,48**	0,47**	0,50**	0,41**	-0,06	0,47**	0,48**	0,52**	-0,09	0,53**	0,51**	0,52**	0,62**	0,59**	0,46**	0,61**	0,54**	0,68**	0,73**	0,61**	0,61**	0,73**	0,65**	0,75	1								
KL30	0,38**	0,08	0,13*	0,21**	0,04	0,22**	0,23**	0,26**	0,28**	-0,02	0,21**	0,22**	0,25**	0,02	0,21**	0,27**	0,29**	0,26**	0,25**	0,22**	0,22**	0,28**	0,28**	0,30**	0,23**	0,35**	0,41**	0,33**	0,36**	1								
KL31	0,44**	0,02	0,07	0,19**	0,06	0,20**	0,25**	0,33**	0,27**	0,00	0,26**	0,25**	0,28**	0,02	0,36**	0,30**	0,29**	0,36**	0,29**	0,31**	0,36**	0,26**	0,36**	0,42**	0,29**	0,40**	0,39**	0,32**	0,42**	0,46**	0,52**	1						
KL32	0,71**	-0,03	-0,04	0,29**	0,30**	0,38**	0,48**	0,52**	0,42**	-0,08	0,55**	0,47**	0,50**	-0,07	0,48**	0,52**	0,50**	0,60**	0,53**	0,38**	0,61**	0,56**	0,64**	0,71**	0,61**	0,64**	0,47**	0,62**	0,65**	0,32**	0,46**	0,47**	1					
KL33	0,81**	-0,01	-0,04	0,44**	0,38**	0,45**	0,59**	0,65**	0,62**	-0,08	0,64**	0,67**	0,65**	-0,07	0,50**	0,60**	0,58**	0,57**	0,59**	0,38**	0,60**	0,63**	0,68**	0,71**	0,68**	0,72**	0,70**	0,55**	0,64**	0,57**	0,28**	0,38**	0,65**	1				

**p<0,01, *p<0,05; ÖTP: Okçak Toplum Psikiyatrisi, KL1: Kamalak, KL2: Likert

Tablo 4. Toplam Açıklanan Varyans Değerleri

Uygulama	Boyutlar (Faktörler)		Başlangıçtaki Öz Değerler			1'e Eşit ve 1'den Büyük Olan Öz Değerler			Döndürme Sonrasında Öz Değerler		
	KMO	Maddeler	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Açıklanan Varyans (Kümülatif %)	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Açıklanan Varyans (Kümülatif %)	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Açıklanan Varyans (Kümülatif %)
1(1)	0,95***	1	15,867	54,715	54,715	15,867	54,715	54,715	6,323	21,802	21,802
		2	1,788	6,164	60,879	1,788	6,164	60,879	6,242	21,525	43,327
		3	1,526	5,260	66,139	1,526	5,260	66,139	5,770	19,895	63,223
		4	1,084	3,738	69,877	1,084	3,738	69,877	1,930	6,654	69,877
1(2)	0,94***	1	10,520	55,367	55,367	10,520	55,367	55,367	5,224	27,495	27,495
		2	1,476	7,767	63,135	1,476	7,767	63,135	4,642	24,433	51,927
		3	1,281	6,741	69,875	1,281	6,741	69,875	3,410	17,948	69,875
2(1)	0,96***	1	11,433	60,175	60,175	11,433	60,175	60,175	5,515	29,027	29,027
		2	1,517	7,982	68,157	1,517	7,982	68,157	4,552	23,960	52,987
		3	1,046	5,507	73,664	1,046	5,507	73,664	3,929	20,677	73,664
2(2)	0,95***	1	10,12	59,55	59,55	10,12	59,55	59,55	5,04	29,67	29,67
		2	1,44	8,47	68,02	1,44	8,47	68,02	3,86	22,69	52,36
		3	1,03	6,04	74,06	1,03	6,04	74,06	3,69	21,70	74,06
3(1)	0,94***	1	9,46	55,67	55,67	9,46	55,67	55,67	4,69	27,61	27,61
		2	1,53	9,02	64,70	1,53	9,02	64,70	4,07	23,96	51,57
		3	1,12	6,60	71,30	1,12	6,60	71,30	3,35	19,73	71,30

Not: Öz değeri 1 ve 1'in üzerinde olan boyutlar gösterilmiştir., KMO: Kaiser – Meyer – Olkin istatistiği
* $p<0,05$, ** $p<0,01$, *** $p<0,001$

Tablo 5. Faktör Yapısı (1)

	Boyutlar (Faktörler)			
	1	2	3	4
KL14	0,761			
KL20	0,757			
KL16	0,745			
KL15	0,741			
KL18	0,715			
KL19	0,681			
KL17	0,592	0,514		
KL21	0,591		0,457	
KL22	0,584	0,534		
KL24		0,773		
KL23		0,765		
KL28		0,729		
KL26		0,705		
KL29		0,700		
KL25		0,698		
KL32		0,679		
KL33		0,580	0,480	
KL3			0,715	
KL11			0,692	
KL12	0,490		0,667	
KL7			0,666	
KL4			0,660	
KL8			0,653	
KL6		0,464	0,583	
KL10			0,576	
KL5			0,567	
KL27				
KL30				0,864
KL31				0,717

KL: Karanlık Liderlik

Tablo 6. Faktör Yapısı (2)

	Boyutlar (Faktörler)		
	1	2	3
KL28	0,795		
KL24	0,785		
KL23	0,779		
KL26	0,769		
KL29	0,767		
KL25	0,745		
KL32	0,697		
KL14		0,786	
KL20		0,773	
KL16		0,750	
KL15		0,740	
KL18		0,720	
KL19		0,701	
KL4			0,747
KL3			0,745
KL7			0,619
KL8			0,610
KL5			0,579
KL10			0,526

KL: Karanlık liderlik

Tablo 7. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uygulamalar	Modeller	Uyum İndeksleri								
		χ^2	<i>p</i>	d.f.	$\chi^2/d.f$	GFI	IFI	CFI	RMSEA	Değerlendirme
Üçüncü uygulama	1. Model	78,37	0,107	64	1,22	0,97	0,99	0,99	0,02	Uyumlu
	2. Model	243,58	0,000	106	2,29	0,92	0,97	0,97	0,06	Uyumlu
	3. Model	243,58	0,000	106	2,29	0,92	0,97	0,97	0,06	Uyumlu
	4. Model	802,78	0,000	111	7,23	0,80	0,85	0,85	0,13	Uyumsuz
İkinci uygulama	1. Model	118,58	0,001	74	1,60	0,96	0,99	0,99	0,04	Uyumlu
	2. Model	207,83	0,000	110	1,88	0,93	0,98	0,98	0,05	Uyumlu
	3. Model	207,83	0,000	110	1,88	0,93	0,98	0,98	0,05	Uyumlu
Birinci uygulama	4. Model	849,55	0,000	114	7,45	0,79	0,85	0,85	0,13	Uyumsuz
	1. Model	210,72	0,000	104	2,02	0,93	0,97	0,97	0,05	Uyumlu
	2. Model	315,45	0,000	137	2,30	0,90	0,96	0,96	0,06	Uyumlu
	3. Model	321,53	0,000	138	2,33	0,90	0,96	0,96	0,06	Uyumlu
	4. Model	876,39	0,000	143	6,12	0,79	0,84	0,84	0,12	Uyumsuz

Not:

1. Model: Birinci Düzey Tek Faktörlü Yapının Doğrulayıcı Faktör Analizi
2. Model: Birinci Düzey Çok Faktörlü Yapının Doğrulayıcı Faktör Analizi
3. Model: İkinci Düzey Çok Faktörlü Yapının Doğrulayıcı Faktör Analizi
4. Model: İlişkisiz Çok Faktörlü Yapının Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 8. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Uyg.	Değişkenler	χ	s	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1. İstismarcı Yönetim	1,57	0,74	1							
	2. Etik Liderlik	3,37	0,89	-0,70**	1						
	3. Karanlık Liderlik	1,83	0,74	0,83**	-0,75**	1					
	4. Zorbaca Davranışlar	1,63	0,84	0,82**	-0,62**	0,91**	1				
	5. Samimiyetsiz Davranışlar	1,47	0,75	0,74**	-0,69**	0,87**	0,72**	1			
	6. Bezdiren Davranışlar	2,43	0,89	0,68**	-0,72**	0,89**	0,71**	0,68**	1		
	7. İş Tatmini	3,54	0,90	-0,39**	0,40**	-0,32**	-0,26**	-0,27**	-0,33**	1	
	8. İşten Ayrılma Niyeti	2,46	1,03	0,43**	-0,43**	0,42**	0,35**	0,36**	0,42**	-0,49**	1
2	1. İstismarcı Yönetim	1,59	0,77	1							
	2. Etik Liderlik	3,32	0,93	-0,63**	1						
	3. Karanlık Liderlik	1,92	0,83	0,82**	-0,73**	1					
	4. Zorbaca Davranışlar	1,69	0,97	0,81**	-0,61**	0,92**	1				
	5. Samimiyetsiz Davranışlar	1,49	0,78	0,71**	-0,66**	0,88**	0,76**	1			
	6. Bezdiren Davranışlar	2,52	0,98	0,69**	-0,71**	0,90**	0,72**	0,70**	1		
	7. İş Tatmini	3,39	0,91	-0,34**	0,44**	-0,37**	-0,30**	-0,35**	-0,37**	1	
	8. İşten Ayrılma Niyeti	2,70	1,07	0,46**	-0,47**	0,47**	0,39**	0,33**	0,53**	-0,49**	1
3	1. İstismarcı Yönetim	1,49	0,69	1							
	2. Etik Liderlik	3,39	0,89	-0,56**	1						
	3. Karanlık Liderlik	1,83	0,74	0,81**	-0,64**	1					
	4. Zorbaca Davranışlar	1,60	0,84	0,79**	-0,51**	0,90**	1				
	5. Samimiyetsiz Davranışlar	1,40	0,66	0,71**	-0,52**	0,84**	0,71**	1			
	6. Bezdiren Davranışlar	2,42	0,95	0,67**	-0,67**	0,90**	0,70**	0,65**	1		
	7. İş Tatmini	3,34	0,93	-0,34**	0,42**	-0,34**	-0,31**	-0,26**	-0,33**	1	
	8. İşten Ayrılma Niyeti	2,58	1,10	0,53**	-0,50**	0,56**	0,47**	0,46**	0,54**	-0,55**	1

* $p<0,05$, ** $p<0,01$, *** $p<0,001$

Tablo 9. Karanlık Liderliğin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri

Bağımlı Değişkenler	Kriter (Bağımlı) Değişkenler											
	İş Tatmini						İşten Ayrılma Niyeti					
	β			β			β			β		
	Model A		Model B		Model C		Model D		Model E		Model F	
1. Uyg.	2. Uyg.	3. Uyg.	1. Uyg.	2. Uyg.	3. Uyg.	1. Uyg.	2. Uyg.	3. Uyg.	1. Uyg.	2. Uyg.	3. Uyg.	
KL	-0,32***	-0,37***	-0,34***				0,42***	0,47***	0,56***			
ZD				-0,00	0,03	-0,13				0,05	0,09	0,12
SD				-0,08	-0,19*	-0,02				0,11	-0,11	0,12
BD				-0,27**	-0,25**	-0,22**				0,31***	0,54***	0,37***
F	35,45***	56,74***	49,03***	13,22***	20,85***	16,77***	68,23***	101,42***	162,55***	24,30***	46,09***	55,92***
R ²	0,10	0,14	0,11	0,10	0,14	0,11	0,17	0,22	0,31	0,18	0,28	0,31
ΔR^2				0	0	0				0,01	0,06	0

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001. KL: Karanlık Liderlik; ZD: Zorba Davranışlar; SD: Samimiyetsiz Davranışlar; BD: Bezdiren Davranışlar

Tablo 10. Maddeler Arasındaki Korelasyon Değerleri (2)

	ÖTP	KL3	KL4	KL5	KL7	KL8	KL10	KL14	KL15	KL16	KL18	KL19	KL20	KL23	KL24	KL25	KL26	KL28	KL29	KL32						
ÖTP	1																									
KL3	0,56**	1																								
KL4	0,60**	0,57**	1																							
KL5	0,66**	0,53**	0,50**	1																						
KL7	0,82**	0,51**	0,52**	0,57**	1																					
KL8	0,76**	0,43**	0,48**	0,45**	0,72**	1																				
KL10	0,79**	0,46**	0,53**	0,53**	0,74**	0,73**	1																			
KL14	0,75**	0,29**	0,34**	0,40**	0,55**	0,49**	0,59**	1																		
KL15	0,79**	0,32**	0,43**	0,50**	0,62**	0,55**	0,63**	0,68**	1																	
KL16	0,77**	0,39**	0,46**	0,47**	0,57**	0,54**	0,60**	0,65**	0,67**	1																
KL18	0,82**	0,30**	0,39**	0,46**	0,63**	0,55**	0,59**	0,76**	0,74**	0,74**	1															
KL19	0,60**	0,21**	0,27**	0,30**	0,37**	0,35**	0,38**	0,59**	0,53**	0,53**	0,59**	1														
KL20	0,83**	0,35**	0,39**	0,46**	0,61**	0,54**	0,56**	0,75**	0,70**	0,63**	0,79**	0,64**	1													
KL23	0,87**	0,37**	0,38**	0,48**	0,65**	0,63**	0,61**	0,62**	0,65**	0,60**	0,70**	0,51**	0,78**	1												
KL24	0,83**	0,46**	0,40**	0,52**	0,65**	0,57**	0,57**	0,52**	0,61**	0,56**	0,61**	0,44**	0,66**	0,80**	1											
KL25	0,88**	0,39**	0,41**	0,49**	0,67**	0,63**	0,65**	0,61**	0,66**	0,61**	0,70**	0,52**	0,74**	0,87**	0,81**	1										
KL26	0,76**	0,33**	0,34**	0,45**	0,51**	0,51**	0,50**	0,53**	0,58**	0,54**	0,63**	0,44**	0,63**	0,75**	0,71**	0,77**	1									
KL28	0,86**	0,40**	0,40**	0,52**	0,68**	0,62**	0,62**	0,58**	0,61**	0,60**	0,68**	0,45**	0,69**	0,83**	0,79**	0,85**	0,73**	1								
KL29	0,80**	0,31**	0,36**	0,46**	0,56**	0,53**	0,54**	0,57**	0,59**	0,54**	0,62**	0,56**	0,70**	0,78**	0,71**	0,80**	0,70**	0,78**	1							
KL32	0,77**	0,34**	0,36**	0,45**	0,55**	0,50**	0,54**	0,59**	0,61**	0,56**	0,63**	0,58**	0,73**	0,68**	0,64**	0,70**	0,59**	0,71**	0,70**	1						

**p<0,01

Tablo 11. Faktör Yapısı (3)

	Boyutlar (Faktörler)		
	1	2	3
KL28	0,80		
KL25	0,80		
KL23	0,79		
KL24	0,78		
KL29	0,77		
KL26	0,77		
KL32	0,59	0,51	
KL14		0,79	
KL19		0,76	
KL18		0,75	
KL20	0,52	0,69	
KL16		0,67	
KL15		0,67	
KL3			0,79
KL4			0,79
KL5			0,66
KL7			0,65
KL10			0,64
KL8			0,59

KL: Karanlık liderlik

Tablo 12. Faktör Yapısı (4)

	Boyutlar (Faktörler)		
	1	2	3
KL25	0,81		
KL28	0,81		
KL23	0,81		
KL24	0,78		
KL26	0,78		
KL29	0,77		
KL14		0,79	
KL18		0,75	
KL19		0,75	
KL16		0,70	
KL15		0,68	
KL3			0,80
KL4			0,79
KL5			0,66
KL7			0,64
KL10			0,62
KL8			0,57

KL: Karanlık liderlik

Tablo 13. Maddeler Arasındaki Korelasyon Değerleri (3)

	OTP	KL3	KL4	KL5	KL7	KL8	KL10	KL14	KL15	KL16	KL18	KL19	KL23	KL24	KL25	KL26	KL28	KL29
OTP	1																	
KL3	0,66**	1																
KL4	0,57**	0,59**	1															
KL5	0,69**	0,55**	0,44**	1														
KL7	0,82**	0,60**	0,48**	0,61**	1													
KL8	0,79**	0,55**	0,47**	0,55**	0,73**	1												
KL10	0,79**	0,52**	0,40**	0,52**	0,74**	0,71**	1											
KL14	0,67**	0,33**	0,30**	0,37**	0,50**	0,41**	0,49**	1										
KL15	0,76**	0,45**	0,33**	0,52**	0,55**	0,51**	0,59**	0,58**	1									
KL16	0,73**	0,38**	0,35**	0,46**	0,57**	0,58**	0,56**	0,61**	0,61**	1								
KL18	0,73**	0,38**	0,32**	0,46**	0,52**	0,49**	0,49**	0,65**	0,70**	0,70**	1							
KL19	0,45**	0,14**	0,12*	0,29**	0,21**	0,22**	0,25**	0,44**	0,47**	0,31**	0,50**	1						
KL23	0,84**	0,44**	0,38**	0,48**	0,63**	0,58**	0,59**	0,53**	0,62**	0,55**	0,61**	0,40**	1					
KL24	0,79**	0,42**	0,36**	0,47**	0,61**	0,59**	0,58**	0,45**	0,50**	0,48**	0,47**	0,29**	0,75**	1				
KL25	0,84**	0,44**	0,32**	0,49**	0,65**	0,60**	0,63**	0,51**	0,60**	0,54**	0,57**	0,41**	0,83**	0,79**	1			
KL26	0,78**	0,37**	0,34**	0,41**	0,52**	0,54**	0,55**	0,49**	0,59**	0,50**	0,56**	0,42**	0,74**	0,67**	0,77**	1		
KL28	0,83**	0,46**	0,35**	0,51**	0,63**	0,60**	0,63**	0,49**	0,55**	0,55**	0,57**	0,38**	0,76**	0,77**	0,79**	0,73**	1	
KL29	0,72**	0,32**	0,29**	0,45**	0,48**	0,44**	0,46**	0,50**	0,53**	0,50**	0,52**	0,51**	0,72**	0,62**	0,73**	0,69**	0,70**	1

*p < 0,05, **p < 0,01

Tablo 14. Faktör Yapısı (5)

	Boyutlar (Faktörler)		
	1	2	3
KL25	0,82		
KL24	0,80		
KL28	0,77		
KL23	0,77		
KL26	0,75		
KL29	0,73		
KL3		0,79	
KL4		0,72	
KL7		0,72	
KL8		0,69	
KL5		0,64	
KL10		0,63	
KL18			0,77
KL14			0,72
KL19			0,72
KL15			0,66
KL16			0,62

KL: Karanlık liderlik

Tablo 15. Karanlık Liderlik Algısı Ölçeği

Sıra Nu.	Lütfen aşağıdaki ifadeleri birincil yöneticinizi düşünerek değerlendiriniz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
1	Astlarına fazla iş verir.					
2	Astlarına verdiği işler için az bir zaman tanır.					
3	Astlarına yapamayacağı işler verir.					
4	Davranışları ve tavırları astlarını işinden soğutur.					
5	Kendini çok beğenir.					
6	Astlarını görmezden gelir.					
7	Başkalarına ve astlarına iftira atar.					
8	Astlarını birbirine düşürür.					
9	Yalan söyler.					
10	Astlarını tuzağa düşürür.					
11	Astları hakkında sahte belgeler düzenler.					
12	Astlarını aşağılar.					
13	Astlarını azarlar.					
14	Astlarını küçük düşürür.					
15	Astlarıyla dalga geçer.					
16	Astlarına kaba davranır.					
17	Astlarına hakaret eder.					

Kullanma Talimatı

1. Seçeneklerin puanlaması şu şekildedir:

Hiçbir zaman: 1 puan

Nadiren: 2 puan

Bazen: 3 puan

Sıklıkla: 4 puan

Her zaman: 5 puan

Katılımcı tarafından işaretlenen seçenek her bir maddenin kuvvetini göstermektedir. Diğer bir ifade ile yüksek puanlar katılımcıların karanlık liderlik davranışları algıladığını, düşük puanlar ise aksini göstermektedir.

2. Ölçeği oluşturan boyutlar şu şekildedir:

Bezdiren davranışlar: 1, 2, 3, 4, 5 ve 6'ncı maddelerden oluşmaktadır.

Samimiyetsiz davranışlar: 7, 8, 9, 10 ve 11'inci maddelerden oluşmaktadır.

Zorbaca davranışlar: 12, 13, 14, 15, 16 ve 17'inci maddelerden oluşmaktadır.

3. Ölçek yapılacak olan araştırmanın amacı, yöntemi ve tasarımına bağlı olarak 17 madde halinde tek boyutlu ve 2. maddede açıklandığı şekilde üç boyutlu olarak kullanılabilir.